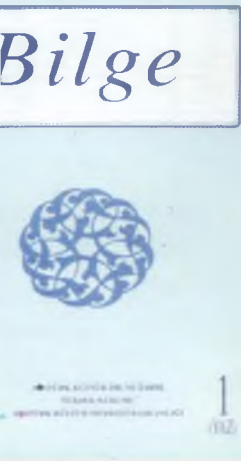

Bilge

AYIN TANITIM TAHLİL ELEŞTİRİ

DERGİSİ

Sayı: 33 / Yaz / 2002/ Üç Ayda Bir Çıkar

Kültür Hayatımızda Yerel Dergiler ve Yerel Dergi Yayımcılığı Bilgi Şöleni'nden bir görüntü (Bolu, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, 7-8 Haziran 2002).

Atatürk Kültür Merkezi Başkanı, Sayın Prof Dr. Taciser Onuk Bilgi Şöleni'ne katılanlara beratlarını verirken (7-8 Haziran 2002, Bolu).

Bilge

YAYIN TANITIM TAHLİL ELEŞTİRİ

DERGİSİ

Sayı: 33 / Yaz / 2002 / Üç Ayda Bir Çıkar

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

Kapak tasarımı : Çağdaş Basım Hizmetleri

Yönetim Yeri

Gazi Mustafa Kemal Bulvarı, 133
06570 Maltepe/ANKARA

Telefonlar

Santral : (0.312) 232 22 57-231 23 48
Yazı İşleri : (0.312) 232 43 21
Abone İşleri : (0.312) 232 39 13
Belgegeçer (Faks) : (0.312) 232 43 21

Fiyatı

2.000.000. TL.

Dış Ülkeler İçin Yıllığı : 20 \$
(Gönderme Gideri Hariç)

Posta Çek Numarası : 212938

ISSN 1300 - 283X

Bilge

Dergisi

Yayın Tanıtım Tahlil Eleştiri

Üç Ayda Bir Çıkar

Kurucusu:

Prof. Dr. Sadık TURAL
(Atatürk Yüksek Kurumu Başkanı)

Cilt : 9, 2002 / Yaz 33

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
Başkanlığı Adına Sahibi
Prof. Dr. Taciser ONUK

Yazı İşleri Müdürü
İmran BABA

Yayın Kurulu

Prof. Dr. : Sadık TURAL
Prof. Dr. : Berin U. YURDADOĞ
Dr. : Müjgân CUNBUR
Nail TAN
İmran BABA
Uzm : Şebnem ERCEBECİ

Yurtdışı Temsilciliği

A.B.D. : Doç. Dr. Mustafa ÖZCAN
Azerbaycan : Prof. Dr. Kâmil VELİYEV
Danimarka : Zeynel KOZANOĞLU
Kazakistan : Prof. Dr. Şâkir İBRAYEV
Kırgızistan : Prof. Dr. Abdıldacan AKMATALİYEV
Macaristan : Prof. Dr. G. HAZAI
Özbekistan : Prof. Dr. Begali KASIMOV
Tataristan : Prof. Dr. Hatip MİNİGULİ
Türkmenistan : Prof. Dr. Annagurban AŞIROV

Dizgi - Tasarım - Ofset Baskı

Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi
Bişkek Cad (8.Cad) 81. Sokak No:2 Emek/ANKARA
Tel : 212 64 95 / 108 -109

Taciser ONUK : 33. Sayıdan Merhaba (Atatürk ve Bir Kültür Unsuru Olarak Güzel Sanatlar) ...3

MAKALELER

Mahmut TEZCAN : Gürültü-Kültür İlişkileri ve Ülkemiz6
Ali SATAN : Atatürk'ün Tarih Eğitimi Görüşü11
Zafer DEMİR : Atatürk ve Türk Müziği16

KİTAP TANITIMI

Saadettin GÖMEÇ : “Erken İç Asya Tarihi” Üzerine Bazı Notlar24
Neval KONUK : “Prof. Dr. Halûk Karamağaralı Armağanı”33
Dildar ATMACA-ŞİRŞAD : Büyük Edebiyat Mirası “Kelile ve Dimne” Eseri36
Yavuz KARTALLIOĞLU : “Hüseyin Cahit Türkçe Sarf ve Nahiv”40
Sevay OKAY - ATILGAN : “Profesör Remzi Oğuz Arık”43
Suat ENGÜLLÜ : “Makedonya’da Osmanlı Dönemi Bakır Kapları”48
Yunus Emre TANSU : “Osmanlı Yer Adları Sözlüğü”52
Tübâ Işınso İSEN : “Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü” Üzerine53
Sevay OKAY-ATILGAN : “Antalya Bir Ortaçağ Türk Şehrinin Mimarlık Mirası ve Şehir Dokusunun
Gelişimi (16. Yüzyılın Sonuna Kadar)”56
İsmail CAMBAZOV : “XX. Yüzyılda Türkiye Tarihi”62

DERGİ TANITIMI

Süleyman KIZILTOPRAK : “Memluk Çalışmaları İçin Yeni Bir Platform”66
Hülya ARGUNŞAH : “Kadın / Woman 2000”70
Reşide GÜRSES : “Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (TDAY)- Belleten 2000”73

TEZLER

Alev KÂHYA - BİRGÜL : “Azerbaycan Minyatür An’aneleri”78

HABERLER

Azize AKTAŞ-YASA, Songül BOYBEYİ : Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı
Yerel Dergiciliğe Gönül Verenleri Bolu’da Buluşturdu81
Reşide GÜRSES : Türk Dil Kurumu Yetmiş Yaşında85
Alev KÂHYA - BİRGÜL : Ahilik Kültürü Haftası Merkez Yürütme Kurulu Toplantısı
Kayseri’de Yapıldı86

33. SAYIDAN MERHABA

Atatürk ve Bir Kültür Unsuru Olarak Güzel Sanatlar

Prof. Dr. Taciser ONUK
Atatürk Kültür Merkezi Başkanı

Bilge Dergisi'nin 32. sayısında ilk kez siz sevgili okuyucularımızla baharı müjdeleyen Nevruz'un coşkusunu da hissederek, Atatürk'ün adını taşıyan bir kurumda başlamamın heyecanını paylaşma fırsatı bulmuştum.

33. sayımızda Yaz ayının tüm sıcaklığıyla, güneşin iliklerimize kadar işleyerek ısıtan ısıların pozitif enerjisini içimize çekerek en içten, samimi duygu ve dileklerimizle kocaman bir *MERHABA* diyerek sözlerime başlamak istiyorum. Evet Merhaba. Bu kelimenin insanlar arasındaki olumlu iletişim ve pozitif enerjinin bir sembolü ve anahtarı olduğunu hepimiz biliriz ve yaşarız. Bundan dolayı hem yaz ayına hem de sizlere *MERHABA*.

Bu sayımızda sizlerle paylaşmayı düşündüğüm ve çağdas Türk Kültürünü Ulusallıktan evrenselliğe taşıma çabalarımızda en önemli bir kültür unsuru olarak ele almamız gereken Atatürk'ün güzel sanatlara olan ilgisini ve sevgisini de her fırsatta vurgulayan ve Atatürk'ü En Büyük Türk yapan yaratıcı beyin ve duygusunun ifadesi olan sanat yönüyle ilgili bazı bilgileri sizlerle paylaşmak dileğindedim.

Sanatı güzelliğin ifadesi olarak tanımlayan Ulu önder Atatürk'ümüze göre bu ifade sözle olursa şiir, nağme ile olursa musiki, resim ile olursa ressamlik, oyma ile olursa heykeltıraşlık, bina ile olursa mimarlık olur.

Cumhuriyetin 10. yılındaki konuşmasında; " Milli kültürümüzü çağdas uygarlık düzeyimizin üzerine çıkaracağız" diyen Atatürk, bu konuda güzel sanatlara verilen önemi şöyle vurguluyordu: "Yüksek bir insan cemiyeti olan Türk milletinin tarihi bir vashi da, güzel sanatları sevmek ve onda yükselmektir. Memleketimizin yüksek karakterini yorulmaz çalışkanlığını, doğustan zekâsını, ilme bağlılığını, güzel sanatlara sevgisini, milli birlik duygusunu devamlı olarak ve her türlü vasıta ve tedbirlerle besleyerek geliştirmek de milli ülkümüzdür. Türk milletinin büyük millet olduğunu bütün medeni âlem az zamanda bir kez daha tanıyacaktır."

Atatürk'ün kültür anlayışı hakkındaki düşünceleri bizzat kendilerinin açıklamalarıyla geniş ölçüde sanata dayalıdır. Çünkü O'nun inanışınca sanat bütün değerlerin anası olan, güzelin ve doğrunun dilidir.

Ulu Önderimizin güzel sanatlarla ve özellikle de eski eserlere verdiği önemin yanısıra iç dünyasını da sergileyen oldukça etkilendiğim bir anısını sizlerle paylaşmadan geçemeyeceğim.

Atatürk'ün 1922'de Ankara'da Samanpazarı'nda görüp hayran olduğu bir halıyla ilgili anısı şöyledir:

Bir gün Atatürk'le Muzaffer Kılıç, Abidinpaşa'dan gelip Samanpazarı yoluyla Ulus'a geçerken o zamanlar Samanpazarı'nda bulunan birkaç dükkândan birisi olan Ali Efendi isimli kitapçının kepenklerinde nefis bir halı asılmış olduğunu görürler. Savaş yıllarının sonu olduğundan hiçbir yerde hele dükkanlarda böyle güzel bir şey görmek şaşırtıcı olduğundan bu halı Atatürk'ün dikkatini çeker. Kitapçı, Ata'yı görünce buyurun Paşam diyerek heyecanla bir enri olup olmadığını sorar. Paşa da halıyı çok güzel bulduğunu ve ne için durduğunu sorar. Kitapçı; "Paşam bu halı bir müsterinin. Paraya ihtiyacı olmuş, satılması için bana bıraktılar benimle bir ilgisi yok" der.

Atatürk daha çok merak edip;

"Çocuk belki halıyı almak isteyeceğiz. Kimin ve kaca olduğunu öğrenmek isteriz" der ve ısrar eder.

Kitapçı istemeyerek ve sıkılarak;

"Paşam 40 para istemislerdi" diyerek halının Abdülhalim Çelebi Hazretlerine ait olduğunu söyler.

Abdülhalim Çelebi Efendi, Mevlana sülalesinden gelmiş. Konya Milletvekili olarak Meclis'te görev yapmaktadır. Kapısı herkese acık cömert gayet güzel konuşan Mevlevi kalpağıyla gezen akıllı, sevimli, hoş sohbet, özü sözü doğru bir kişidir.

Atatürk bu cevabı alınca çok duygulanır ve Muzaffer Kılıç'a dönerek dükkana 40 lira bırakmasını emreder. Kitapçı halıyı koşarak indirip denk yapmaya baslar.

Bu arada Atatürk Abdülhalim Efendi'nin kişiliğinden övgüyle bahsederek evde halısını satacak kadar parasız kalıyor ama, kapısını kimseye kapamıyor, diyerek onu över sonra da kitapçıya dönerek;

"Bana bak halıyı biz alıyoruz fakat Abdülhalim Efendi'nin evine yolluyoruz biz oradan aldırırız. Akşamüzeri de kendilerine bir kahve içmek için geleceğimizi söyleyiniz" der.

Aynı akşam Abdülhalim Efendi'nin evine giderler. Halı paketli olarak kapı arkasında durmaktadır. Abdülhalim Efendi:

"Paşam, halıyı almışsınız fakat halı evime geri geldi. Müsaade edersiniz arabamıza koydurulmuş der.

Atatürk de: Abdülhalim Efendi, halı yine bizim olsun, biz arada sırada sana kahve içmeye geldikçe onun üzerinde kahvemizi içeriz diyerek halıyı aktırırlar ve odaya serdirirler."

Kahveler içildikten sonra giderken Abdülhalim Efendi halıyı arabaya koymak için izin isterken Atatürk sözünü keserek tebessümle;

“Onu sana emaneten bırakıyoruz. Her gelmemizde onu burada görmek ve üzerinde oturmak isteriz” diyerek ayrılırlar.

Böylece Atatürk, kitapçıya belli etmeden Abdülhalim Çelebi Efendi'ye ihtiyacı olan yardımı yaparken, insana, sanata, güzele ve güzelliğe olan hayranlığını kendine özgü inceliği ile ifade etmiştir.

Abdülhalim Efendi'nin o halıyı Konya Mevlana Müzesi kurulunca oraya armağan ettiği ve şimdi orada olduğu bilinmektedir.

Bir ulusun sanata önem vermesini, sanatçılar yetistirmesini, yetişmiş sanatçıların korunmasını Atatürk her zaman sözleriyle ve gerçekleştirdiği faaliyetlerle desteklemiştir.

Atatürk'ün güzel sanatlara verdiği önemde, Türk toplumunun kapalı bir Orta Çağ toplumu olmaktan kurtarmaya yönelik hissedilmektedir. Türk gençlerini heykel, resim vb. sanat dallarında yetistirmek Türk uyanışını gerçekleştirme ve Türk milletini çağdas medeniyet seviyesinin üstüne yükseltme ülküsüne yönelen cabalar olarak değerlendirilmelidir.

Milletimizin hayat damarlarından biri olan sanata Atatürk'ün gösterdiği ilgi ve alakâ tartışılmaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü kabul etmeliyiz ki, Atatürk milletlerin oluşmasında, yücelmesinde güzel sanatların büyük etkisi olduğu inancıyla fikir ve fiili faaliyetlerini sürdürmüştür.

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı olarak hem kültürümüze hem de kültürümüzün en önemli unsuru olan güzel sanatlarımıza sahip çıkmak, en büyük hedeflerimizden biridir. Bu sebeple, 17-21 Aralık 2002 tarihlerinde gerçekleşmesi planlanan U. Türk Kültürü Kongresi'nde “Cumhuriyetten Günümüze Türk Kültürünün Dünü Bugünü ve Yarını” konusundaki fotoğrafları çekmeye çalışacağız. 16 başlık altında Türk kültürünün en önemli konuları özellikle de plastik sanatlar, el sanatları, mimari, resim, müzik, heykel, tiyatro gibi sanatın diğer dalları da ele alınacaktır. Böylece yıllar önce Atatürk'ümüzün söylediği gibi “Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuştur demektir”. Sözünden hareketle sanatımız ve sanatçılarımız hakkında konuşulup, tartışılacaktır.

Kongre sonucunda ortaya çıkacak ortak bildirimler ilgili kuruluşlara ve kamuoyuna duyurulacaktır. Bunun sonucunda ümit ediyoruz ki; Merkezimizin çalışmalarına yeni bir boyut kazandırılacak ve de yeni çalışmalara değişik ufuklar açılacaktır.

Bu gün bize düşen görev, Atatürk ilke ve inkılâplarının ışığında sanatımızı gözler önüne sermek, tanıtmak, daha ileriye gitmesini sağlamak yönünde çalışmalarda bulunmaktır. “Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş demektir”. diyerek sanata verdiği önemi vurgulayan Atatürk'ün bu sözüyle Türk sanatı ile ilgili çalışmalar pekiştirici ve güçlendirici bir özellik kazanmalıdır. Türk sanatı alanında ulusallıktan evrensel boyutlara taşınmalıdır.

Gürültü-Kültür

İlişkileri ve Ülkemiz*

Anahtar Kelimeler :
İnsan, Kültür, Gürültü.

Prof. Dr. Mahmut TEZCAN

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi
Öğretim Üyesi

Giriş

Gürültü, günümüzde tüm toplumların ortak sorunu durumuna gelmiştir. Medyayı incelediğimiz zaman hemen hemen hergün, konuya ilişkin haber ve olaylarla karşılaşmamız olanaklıdır. Gerçekten toplumlar geliştikçe gürültü de o oranda artıyor. Trafik, yapılanması, her türden makinaları ve insanlarıyla çağdaş kent, aşırı derecede gürültülüdür. Ama isteyen toplumlar o gelişmenin yarattığı gürültünün önlemini aldıkları zaman sorun ortadan kalkıyor.

Peki bizim toplumda durum nasıl? Sorunun yanıtı, herhalde tek kelime ile “Felâket” olacaktır. Biz bu bildirimizde bunun neden böyle olduğunu, ülkemizdeki sorunları, gürültünün bir kamu yönetimi ve planlama konusu olarak ele alınması üzerinde duracağız.

Gerçekten sanayileşme, kentleşme, teknolojik gelişmeler giderek daha gürültülü yaşam biçimlerini zorunlu kılmaktadır. Bu, kuşkusuz, kaçınılmaz bir durumdur. Ama önlemi alınabilir.

Günümüzde gürültünün bir sorun olduğunu belirtmiştik. Bu sorun, iki açıdan kendini göstermektedir.

- Çevre sorunu (Sağlıklı yaşam koşullarını tehdit etme)
- Sağlık sorunu (İnsan sağlığını fizyolojik ve psikolojik olarak olumsuz etkileme)

Gürültü, istenmeyen bir durum olarak insanları olumsuz etkilediği için, kimilerince bir **kirlilik ögesi** olarak ele alınmaktadır. Yani, gürültü kirlenmesinden söz edilmektedir.

Kuşkusuz yaşadığımız dünyada **Doğal gürültü** de söz konusudur. Yanardağ patlamaları, yağmur, şimşek, rüzgâr, zelzele gibi doğal olayların yarattığı gürültüler kaçınılmazdır. Fakat bizim burada sözünü ettiğimiz gürültü doğal olmayan, insanların kendilerinin yarattığı ve önlenmesi gereken gürültüdür.

Tanım:

Gürültü, insanlar üzerinde olumsuz ve psikolojik etkiler yaratan istenmeyen seslerdir.

Bir başka açıdan gürültü, istenmeyen ya da, etkilenen için anlamı olmayan, hoş gitmeyen, rahatsızlık verici sesler bütünüdür.

Bir başka açıdan gürültü, istenmeyen ya da, etkilenen için anlamı olmayan, hoş gitmeyen, rahatsızlık verici sesler bütünüdür.

Gürültü, aralarında uyum bulunmayan bir takım kaba ve düzensiz seslerin toplamından oluşur. Düzensiz, ölçsüz, tedirgin edici seslerdir. Bir ses kargaşası, ses anarşisidir.¹

Görüldüğü gibi tanımlar açık. Anlaşılmayan bir şey yok.

Şimdi, gürültünün, insan üzerindeki etkileri üzerinde duralım.

* IV. Türk Kültürü Kongresi'nde tebliğ olarak sunulmuştur.

¹Özcan Köknel, **Ailede ve Toplumda Ruh Sağlığı**, İstanbul, 1981, Hür Yayın, s. 176.

İnsan Üzerindeki Olumsuz Etkileri:

Gürültünün çok sayıda olumsuz etkilerinden söz edilmektedir.² Bunları aşağıdaki noktalar etrafında toplayabiliriz:

- Kaslarda yorgunluk sonucunda iş verimliliği ve üretkenliğinin azalması,
- Kaslarda yorgunluk ve sinirlilik durumu, stres,
- Yorgunluk ve sinirlilik durumu, stres,
- Dikkatin dağılmasına yol açması,
- Uyku düzeninin bozulması,
- Ülser, yüksek tansiyon hastalıklarına neden olması,

Gürültü, hayvan topluluklarını da olumsuz etkilemektedir. Hayvanlar gürültüden ürkmekte ve göç edip yer değiştirmektedirler. Besi hayvanlarında davranış değişikliği yapmaktadır.

Sinir sistemi üzerinde gürültünün etkisi gerginlik ve tedirginlik durumuyla başlar. Bu durumun sürmesi sıkıntı verir. Çabuk kızma, öfkelenme, bağırıp çağırma, sık sık tartışma, kavga ya da duyarsızlık ilgisizlik olur. Zihinsel işlevler aksar, dikkatin toplanması, yoğunlaştırılması zayıflar. Bellek ve hatırlama güçlükleri olur. Düşünce toparlanamaz algı ve anlama güçleşir. Dalgınlık, unutkanlık, düşünce yavaşlaması olur.³

Uzun süren sinirlilik durumları, psikonevrozlar ve psikosomatik hastalıklara yol açar. Kısaca, gürültü insanın ruh sağlığını bozar.

Gürültü üzerine araştırmalardan elde edilen en önemli bulgu, insanların ona çok çabuk uyum sağladıkları yönündedir.

Bir çalışma, uzun süreli gürültüye maruz kalmanın, çok özgül nitelikli kötüleştirici etkilere

yol açabileceğine işaret etmektedir.⁴ New York'da bir apartman, şehirlerarası bir karayolunun kenarına yapılmıştı ve binanın tasarımı nedeniyle, içerideki gürültü düzeyleri oldukça yüksekti. Kuşkusuz, yere daha yakın katlar, yukarıdaki katlardan daha gürültü idi ve bu durum uzun süreli gürültünün etkileri üzerinde doğal bir deney ortamı sağlamaktaydı. Cohen, Glass, Singer (1973) gibi araştırmacılar, binada en az dört yıl yaşamış çocukların okuma başarılarını ve işitsel ayırım yapma yeteneklerini ölçtüler. Aşağı katlarda yaşayan çocukların her iki ölçümde de daha kötü oldukları görüldü. Katlarındaki gürültünün derecesi arttıkça daha kötü okuyorlardı ve işitsel ayırımları daha zayıftı. Araştırmacılara göre bu çalışma kentte yüksek gürültü düzeylerinin ciddi uzun süreli olumsuz etkilere yol açabilmesi olasılığını akla getirmektedir.

Türk Kültüründe Gürültü

Kültürlere göre gürültüden hoşlanıp hoşlanmama değişir. Örneğin biz gürültüden hoşlanırsınız. Bu saptama, kültürel bir olgudur. Şöyle etrafımıza bir bakacak olursak pek çok örnek görürüz. Çarşı pazardaki satıcıların bağıra çağıra mallarını satması. (Bağırmasalar sanki mal satılmayacak): Davul zurna eşliğindeki eğlenme biçimimiz, onların güçlü seslerinin tercihidir ki bu da gürültülü müzikten hoşlanmamızın bir başka belirtisidir. Hele arabaların klakson çalmalarına ne denir? İki de bir her fırsatta klakson çalınması hepimizi rahatsız etmektedir. Bir uyarı aracı olan klakson, çeşitli amaçlar için kullanılıyor. Düğün konvoylarında caddelerden geçerken devamlı çalınıyor. Bir de maçlardaki başarıyı kutlamak için gece yarısı arabasını alan "Dat dat" kornaya basıyor (sevinç gösterisi olarak). Sonra, bizde klakson iletişim aracı olarak kullanılmaktadır. Evin önüne araba ile gelen bir aile üyesi, eve geldiğini belirtmek için kornaya basmaktadır. Etrafta hasta var, çocuklar var, uyuyan var, yaşlı var, hiç umurumda değil.

² Özcan Köknel, a.g.e., s. 177 v.d.

³ Özcan Köknel, a.g.e., s. 177-178.

⁴ Sears Freedman, Carlsmith, Sosyal Psikoloji, (Çev. Ali Dönmez), İstanbul. 1989, Ara Yay., s. 505 v.d.

Arabalardaki sesi sonuna kadar açılan kaset bantları her yerde yaygın durumda (Minibüsler ve gençlerin kullandığı özel arabalar).

- Maçlardaki gürültü (Davul, teneke, borazan vs. sesleri)
- Protestolarda alkışlar, ısıklıklar, kap kacak gürültüleri.

İkel kültürler de gürültüden hoşlanmaktadır. Onlarda pek çok fırsatlarda gürültüye, şamataya başvurulur.

Ülkemizde gürültünün kültürel bir olgu olduğunu belirtmiştik. Aşağıdaki, ülkemizin çeşitli yörelerinden kültürel örnekler vermek istiyoruz.⁵

Gürültü, zararlı olduğuna inanılan güçlerden kurtulma ve kurtarmada uygulanan bir dinsel pratiktir. Bu amaçla yurdun çeşitli yörelerinde yaygın olarak kullanılır. Örneğin Sinop'da gelin ve damat evin eşliğinden girerken, şişe kırılır.

Adana, Urfa'da cenaze kaldırılırken arabalar siren çalar.

Haymana, Ankara, Artvin'de Ay ve Güneş tutulmasında boş tenekeye vurulur, silâhla ateş edilir. İki taşı birbirine vurma da oldukça yaygındır.

Balıkesir'de, çocuk sünnet olurken bardak türünden, kırıldığı zaman ses çıkaran bir cismin kırılmasının hayrına inanılır.

Bolu'da ramazan ve bayramlar, silâh atılarak karşılanır.

Giresun ve çevresinde Ay tutulduğu zaman bağırıp çağırmak, yüksek sesle gülmek çok yaygındır.

Giresun'da cenaze, meskun mahalden geçerken sürekli klakson çalınır.

Şişe kırılarak, siren çalınarak, boş teneke çalınarak, silâh atılarak, bardak kırılarak, bağırıp çağırarak, tahtaya üç defa vurularak ses çıkarılması, kara güçleri kovup onların çocuklara, evlilere, cenazeye, kötülük yapmasını önlemek içindir. İnanca göre, çıkarılan gürültü ile fenalık yapmasına korkulan bu güçler, korkup kaçacaklar ve böylece onlardan korunmuş olunacaktır.

Demek ki kültürümüzde gürültüye bu nedenlerle başvurulmaktadır.

Türkiye'de Gürültü Kaynakları

Ülkemizde gürültü sayısız kaynaklardan oluşmaktadır.

• Motorlu araçların neden olduğu gürültü. (Otomobil, otobüs, minibüs, kamyon, dizel motorlu tren, elektrikli tren)

• Motorsikletlerin neden olduğu gürültü

• Hoparlör

• İnşaat makine ve donanımlarının neden olduğu gürültü

• Cadde gürültüsü

• Uçaklar

• Satıcı sesleri

• Ev araçları

• Yüksek sesle konuşma, bağırarak konuşma

Uygar Toplumlarda Gürültü

Uygur toplumlar her halde yerine ve zamanına göre gürültüye başvuruyor. Diskoda yüksek sesli müzikle gençlerin eğlenmesi gibi. Ama ses dışarıya yansıtılmıyor (Teknik araçlarla). Karnavallarda, şenliklerde vs. de gürültüye başvuruyor. Bu durumlarda gürültü hoş görülmektedir. Çünkü bu festivallerin tadı gürültü ile olur.

⁵ Yaşar Kalafat, *İslamiyet ve Türk Halk İnançları*, s. 53-54, Ankara, 1996, Kültür Bak. Yay. No. 1857.

Bu ülkelerin bazılarında büyük ve düzensiz kentlerin bir sorunu olarak gürültüye başvurma görülmektedir.

Bu ülkelerin bazılarında büyük ve düzensiz kentlerin bir sorunu olarak gürültüye başvurma görülmektedir.

Uygar toplumlar genellikle gürültüden kaçmaktadır. Örneğin Avusturalya'da, Avrupa'da arabalar klaksona gereksiz olarak başvurmazlar. Klakson, bir uyarı aracı olarak zaman zaman kullanır. Bu ülkelerde tren istasyonlarında, yollarda öyle çocuklar, satıcılar yok, bağıra bağıra bir şeyler satan kimse yok. Bizde simitçiler, nane şekeri, sakız gibi şeyler trenlerin içinde bile satılmaktadır.

Gürültü Denetimi

Gürültünün denetimi çeşitli biçimlerde olmaktadır. Bunlar; yasal, teknik ve otokontrol olarak gruplandırılabilir.

A. Yasal Denetim

Ülkemizde çevre yasası 14. Madde, gürültüyü yasaklamaktadır. Ayrıca, gürültü kontrol yönetmeliği yayınlanmış, yürürlüğe girmiştir. İlk uygulama, İstanbul Valiliği'nce yapılmıştır.

İl Mahallî Çevre Kurulu'nun aldığı karar gereğince, "Açık mekânlarda, gazino, kahvehane, diskotek, lunapark, açık hava sinemaları, lokantalar ve benzeri kamuya açık yerlerde, canlı olarak veya müzik yayın cihazlarıyla müzik yayınları, Cuma ve Cumartesi günleri saat 01.00'e, haftanın diğer günlerinde saat 24.00'e kadar sürdürülebilecektir.

Böylece, gece yarısından sonra müzik çalınması yasaklandı. Konuya şimdiye değin önem verilmiyordu. Yöneticilerimiz dahil herkes gürültüyü âdeta kanıksamıştır. Bu konuda toplumumuzda aşırı bir hoşgörü vardır. Örneğin İstanbul Ortaköy'de gece saat 04.00'e kadar gece kulüplerinden, barlardan gürültü eksik olmuyordu. Bu konuda Ankara daha az gürültülü. Çünkü yerel

yönetimler denetimi var. Yerel karakol hemen devreye girmektedir. Eğlence yerlerinin "Gürültü ölçme monitörü" takma zorunluluğu da getirildi.

B. Teknik Denetim

Fazla gürültü çıkaran makinelerde gürültüyü önleyici donanımlar kullanmak gerekir.

Örnek: Araba eksozlarına takılan susturucular, kent içi trafik gürültüsünü azaltır.

C. Oto Kontrol

En iyi yöntem, kişi ve kuruluşların bilinçlendirilmesi ve gürültü düzeyinin denetim altına alınmasıdır. Kuşkusuz bu, insanların eğitimi sayesinde gerçekleşir. Böylece oto kontrol işler. Herkes herkesi bu konuda denetler. Herkes kendisi birşeyler yapabilmeli. Ben ne yapıyorum bu konuda diyebilmeli.

Bu konuda dernek vs. gibi sivil toplum örgütleri yoluyla da birşeyler yapılabilir.

Bitkilerden Yararlanma

Gürültü azaltmada bitkilerin kullanımı da bir yöntemdir. Bitkiler, özellikle ağaçlar, çeşitli gürültüleri ve yüksek frekanslı sesleri azaltmada etkin rolü oynarlar. Ses, bitkiler tarafından emilir ve yön değiştirir. Bitkiler, ayrıca, sıcaklık, nem, rüzgâr gücü üzerinde belirli değişiklik yapılarak dolaylı olarak sesin yayılması denetim altına alınmış olur. Yeşil alanlar önemli bu bakımdan. Geniş yaprakla ağaçlar sesi dağıtır, yayar.

Korna Gürültüsü

Ülkemizde korna çalma yasağı da konmalıdır. Çağdaş ülkelerde korna çalmak iki anlama gelir.

1. Gerçekten arabaların birbirine çarpması için son uyarı

2. Ağır küfür

Bu nedenlerle oralarda kornaya çok seyrek başvurulur.

Bizde ise;

Sollarken korna

Sağlarken korna

Evlenirken korna

Seçim propagandasına konvoylarında korna

Sünnet olurken korna

Kırmızıda beklemekten sıkılınca korna

Yanından kız geçerken korna

Arkadaşını evinden alırken korna çalma geleneği var. Yâni sayısız ortamlarda korna çalarız.

Konunun yasal denetim ile hayvan haklarının çatışması boyutunda ilginç bir örnek de.⁶

Havlayan Köpeğe Milyonluk Ceza

Ülkemizde, aynı binayı paylaşan komşular ve mahalle sakinleri arasında büyük tartışmalara neden olan köpek havlaması para cezası yoluyla engellenmeye çalışılıyor. Köpeğini susturmadıkları gerekçesiyle 9 kişiye 18 milyon ceza verilmiştir.

Çevre il Müdürü Nilgün Gültay, kendilerine hergün 5-10 köpek havlaması şikâyeti yapıldığını söyledi. Gültay, rahatsızlıkları belediye zabıtasıyla birlikte mümkün olduğunca köpek sahiplerini uyararak gidermeye çalıştıklarını belirterek şöyle konuştu: “Evlerinde köpek besleyen vatandaşları-

mızdan komşularını rahatsız etmemesini istiyoruz. Haklarında şikâyet olduğunu söylüyor ve bu şikâyetlerin sürekli hale gelmemesini sağlamalarını istiyoruz. Çeşitli uyarılara rağmen köpeğini susturamayan 9 kişiye 18 milyon lira ceza yazdık” Çevre İl Müdürü Gültay, köpeklerin havlamasının hayvan haklarıyla Gürültü Yönetme-liği’ni karşı karşıya getirdiğini öne sürdü.”

D. Planlama

Gürültüyü önlemenin bir yolu da planlamadır. Özellikle kentlerde eğlence merkezlerinin büyük bir bölümü konut alanında uzakta ve toplu olarak planlanmaktadır. Böylece gürültüden rahatsız olma gibi bir sorun ortadan kalkmaktadır. Kuşkusuz bu durum yeni kentler kurulurken kolaydır. Fakat eski kentlerde böyle bir planlamanın uygulanması zorlaşmaktadır. Ama yine de yeni düzenlemeye, planlamaya başvurulabilir.

Sonuç

Gürültü, gerçekten bugün bir uygarlık ölçütü sayılmaktadır. Daha az gürültülü toplumlar daha uygundur anlayışı yaygınlaşmıştır. Yurt dışına gidenler, oralardaki gürültü azlığına imrenmektedirler. Çünkü, insanı rahatsız edici bir özelliği vardır gürültünün. O halde yukarıda değinilen tüm önlemleri ele alarak ülkemizi de gürültüsüz bir duruma getirmek, olanaklıdır. Konunun ülkemizde kültürel bir boyutu olduğunu unutmamak gerekir. Bu boyutu ortadan kaldırmanın en etkin yolu ise, kuşkusuz eğitimidir.

⁶ Milliyet Gazetesi, 28 Mayıs 1995

Atatürk'ün Tarih Eğitimi Görüşü

Anahtar Kelimeler :
Atatürk, Tarih, Eğitim.

Dr. Ali SATAN

Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat
Fakültesi Araştırma Görevlisi

Mustafa Kemal Atatürk 19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın ortalarına kadar yaptığı işler dolayısıyla bir tarih yapıcisidir. O aynı zamanda, her büyük tarih yapıcısı gibi, tarihe karşı ilgi ve meraka sahip idi. Bu ilgi daha Manastır Askerî İdadisi'nde öğrenci iken tarih öğretmeni Mehmet Tevfik¹in derslerinde başlamıştır.² Atatürk'ün tarihe olan ilgisi pekçok makaleye konu olmuştur.³ 1930'lu yıllarda Türk Tarih Tezi'ni ortaya atmış olması yerli ve yabancı birçok araştırmacının hâlâ dikkatini çekmektedir.⁴ Ancak gerek tarih tezi çalışmalarının cazibesi gerekse ülkemizde tarih eğitimi çalışmalarının yeniliği dolayısıyla Atatürk'ün tarih eğitimi görüşü ihmal edilmiş olarak gözükmektedir.

Atatürk'ün eğitim görüşünün temellerini daha Selanik'teki Şemsi Efendi mektebinde gördüğü

farklı eğitim metoduna bağlayanlar vardır. Atatürk ilk defa eğitimle ilgili görüşlerini 1918'de 37 yaşında yazdığı '*Zabit ve Kumandan İle Hasbihal*' kitabında dile getirmiş ve Osmanlı askerî eğitiminde vatan sevgisi ve vazife duygusunun verilemediğine dikkat çekmiştir.⁵ Atatürk'ün Osmanlı eğitim sistemine yaptığı eleştiriler Milli Mücadele sırasında 15 Temmuz 1921 tarihinde Ankara'da toplanan Maarif Kongresi'nde de devam etmiştir. Kongrenin açılış konuşmasında Atatürk, Osmanlı Devleti'nin gerileyişinin asıl sebebini eğitim sisteminde bulur ve alternatif olarak da '*şark ve garp tesirlerinden uzak millî terbiye programı*'nı önerir.⁶

Millî terbiye programının uygulamaya konulması için Millî Mücadelenin kazanılması, siyasi ve sosyal devrimlerin yapılarak çok uluslu imparatorluktan millî devlete, dinî karakteri ağır basan bir monarşiden lâik cumhuriyete geçiş yapılması gerekiyordu. Atatürk'ün gerçekleştirdiği değişim programı kurumsal, yapısal ve zihniyet olarak tarihimizin en radikal değişimleri idi.

I. Dünya Savaşı sonrasında kurulan yeni dünya düzeni içerisinde kendine yer açan Türkiye, Umumi Harp öncesinde yaşadığı olaylardan dersler çıkartarak eğitim sistemini ele almıştır. Bu yeni eğitim sisteminde dil, din ve tarih eğitimi üzerinde özenle durulmuş, tarih *milliyetçi*, *cumhuriyetçi* ve *lâik* niteliklerle biçimlendirilerek cumhuriyet nesillerinin tarihten güç ve ilham almaları beklenmiştir.⁷

1930'lu yıllarda Atatürk önderliğinde ortaya konan Türk Tarih Tezi'nin bazı aşırı yorumları ihtiva etmesinin nedenini devrin siyasî konjonktüründe ve Türk tarihi hakkında bugünkü kadar bilgilere sahip olmayışımızda aramak gerekmektedir.

¹ Erkan-ı Harbiye Kaymakamı Mehmet Tevfik (Bilge)'in öğretmenliği yanında 1312 basımlı bir de tarih kitabı vardır. Bkz. Ekrem Üçyigit, "İlk ve Orta Öğretimde Tarih", **Felsefe Kurumu Seminerleri 1-2-3**, Ankara, 1977, s.307.

² Şerafettin Turan, **Atatürk'ün Düşünce yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar**, Ankara, 1982, s. 25.

³ Şemseddin Günaltay, "Atatürk'ün Tarihçiliği ve Fahri Profesörlüğü Hakkında Bir Hatıra", **Bellekten**, III, Nisan 1939, sayı 10 s.273; Ekrem Akurgal, "Tarih İlmî ve Atatürk", **Bellekten**, XX, sayı, 77-80, Ekim 1956, s.583; Hasan Cemal Çambel, "Atatürk ve Tarih", **Bellekten**, sayı 10, Nisan 1939, s.270; Cengiz Orhonlu, "Atatürk'ün Tarih Görüşü", **Türk Kültürü (Atatürk Özel Sayısı)**, sayı, 61, Kasım 1967, s.26.

⁴ Afet İnan, "Atatürk ve Tarih Tezi", **Bellekten III**, sayı 10, Nisan 1939 s.243; Büşra Ersanlı Behar, **İktidar ve Tarih Türkiye'de Resmî Tarih Tezi'nin Oluşumu (1929-1937)**, İstanbul, 1997 ve Etienne Copeaux, **Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezi'nden Türk İslam Sentezine**, Çev: Ali Berktaş, İstanbul 1998.

⁵ Yahya Akyüz, "Atatürk'ün Eğitim Düşüncesinin Kökenleri", **Uluslararası II. Atatürk Sempozyumu**, II Ankara 1996, s.686-690.

⁶Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi, Başlangıcından 1988'e**, Ankara, 1989, s.357-358. Atatürk'ün Millî Eğitim hakkındaki görüşleri için Bkz. Enver Ziya Karal, **Atatürk'ten Düşünceler**, İstanbul 1986, s.80-86.

⁷ Cemil Öztürk-Ali Yılmaz, "Türkiye'de Harf İnkılabından Önce Kullanılan İlkokul Tarih Programları ve Ders Kitapları", **Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri**, 1/2 Aralık 2001, s.411.

Yani Türk Tarih Tezi 1930'lu yıllarda yalnız Türkiye'nin değil dünyanın yaşadığı siyasî atmosferin ve devrin sahip olduğu ihtisas bilgisinin sonucudur. Eğer Atatürk daha güçlü tarih bilgi ve belgeleri ile aydınlatılsa idi, Türkçe'nin aşırı arılaştırılması faaliyetinden vazgeçtiği gibi, bu görüşlerden de vazgeçebilecek nitelikte özgüvene sahip bir liderdi. Nitekim 1938 yılında bile Atatürk Tarih Tezi'nin olgunlaştığını söylemekle beraber üzerinde çalışılması gerektiğini de ifade ediyordu.⁸

Bu noktada Semavi Eyice'nin, Atatürk'ün ilmî ölçüler içerisinde Türk tarihinin ortaya konmasını istediğini fakat etrafı tarafından tam anlaşamadığı için istenen başarıya ulaşamadığını kaydetmekte olduğunu da hatırlamakta fayda vardır. Eyice; *'Atatürk'ün sadece çeşitli Türk topluluk devletlerinin bir tarihini, bunların dünya tarihi içindeki durumlarını nihayet Dünya medeniyet tarihi içinde Türklerin yerini objektif ölçülere göre ve ilmî bir sentez halinde istediğini anlamış olsalar, iş çok daha kolaylaşır ve belki başarıya daha yaklaşırlardı'* demektedir.⁹ Taner Timur da Atatürk'ün tarih tezinin o devirde istenilen başarıya ulaşamayışını meseleleri Atatürk'ün koyduğu tarzda ele alacak kadronun mevcut olmayışında aramaktadır.¹⁰ Bernard Lewis ise bütün bu olanları bir otokratın kaprisi olarak alaya almanın ağır bir hata olacağını, Mustafa Kemal'in sadece bir kapris veya basit bir ulusal öğünme arzusu uğruna bu çeşit kampanyalar örgütlemeyecek kadar büyük bir adam olduğunu belirttikten sonra bu kampanyanın nedenlerini; *son bir iki yüz yıldır tahrip edilen Türk ulusal özsaygısına kuvvet vermek ve Batı garazına karşı kaçınılmaz olan tepki olarak özetliyordu.*¹¹

Atatürk'ün Türk Tarihi'ne eğilmesinin önemli sebeplerinden biri, kendi kafasında oluşan bir

takım suallere cevap aramaktı. Atatürk bir lider olmanın dışında tarih üzerine düşünen bir insan olarak Türklerin tarihteki gerçek yerini merak ediyordu. Osmanlı devletinin nasıl kurulduğu hakkında ikna edici bilgiler arıyordu. Bu arayışı ile de tarih yazıcılığımızın gelişmesine, modernleşmesine vesile oluyordu. Yine oryantalistlerin Türk ırkı hakkında yanlış ve yanıltıcı bilgiler vermelerine itiraz ediyordu.¹² Geliştirdiği tarih tezi de, Hititlerin Cermen kökenli olduklarının ileri sürülmesine, Ermeni ve Yunanlıların Anadolu üstünde sahiplik iddia etmelerine karşı geliştirilmiştir.¹³ Bir takım aşırı yorumların dışında bu dönemde yapılan tarih çalışmaları modern-ilmî tarihçiliğin gelişimi bakımından olumlu katkıya sahip olduğunu da ihmal etmeden söylemeliyiz.¹⁴

Cumhuriyet döneminde yapılan tarih çalışmaları ile ilk defa Türk tarihi, İslam tarihinden bağımsız olarak kendisine dünya tarihi içinde yer buluyordu. Atatürk milliyetçiliğinin ayırıcı özelliği de bu anlayışta bir kere daha berraklaşıyordu. Bir yandan Türk tarihi ortaya konup millî kimliğe dayalı özsaygı yaratılırken eş zamanlı olarak büyük insanlık tarihinin bir parçası olduğumuz anlayışı ve kavrayışı getiriliyordu.¹⁵

Atatürk'ün tarihe ve tarih yazıcılığımıza dair görüşlerini panoramik olarak özetledikten sonra onun tarih eğitiminde *öncelikli gördüğü* hususları Milli Eğitim Bakanlığı'nın tarih eğitim ve öğretimini yeniden ele aldığı şu günlerde ana başlıkları etrafında irdelemek istiyoruz.

Millî Bilincin Uyandırılması: Atatürk yeni kurulan millî devletin genç kuşaklarının millî bilince sahip yurttaşlar olarak yetiştirilmelerini istiyordu.

⁸ Karal, *a.g.e.*, s.96.

⁹ Semavi Eyice, "Türk Tarihinin Ana Hatları", *Bellekten*, XXXII, Temmuz 1968, No.127, s.518.

¹⁰ Taner Timur, *Türk Devrimi Tarihi Anlamı ve Felsefi Temeli*, Ankara 1968, s. 154-156.

¹¹ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara 1988, s.357.

¹² Afet İnan, "Atatürk ve Tarih Tezi", *Bellekten*, III, sayı 10, Nisan 1939, s.243.

¹³ Mete Tunçay, *TC'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, İstanbul 1989, s.301.

¹⁴ Halil Bertay, "Tarih Çalışmaları", *Cumhuriyet Dönemi Türk Ansiklopedisi*, IX, s.2465.

¹⁵ Qyvind Qsterud, "Ulus Kurma Modelleri Ve Kemalist Modernizasyon", *Dünya ve Türkiye Açısından Atatürk*, Haz: Suna Kili, İstanbul 2000, s.12-13.

Bu maksatla 1926 yılı İlk Mektep Müfredat programında okutulacak tarih dersinin hedefi olarak "Çocuklara Türk milletinin mazisi hakkında bilgiler vererek onlarda millî şuur uyandırmak" ifadesi yer alıyordu.¹⁶ On yıl fasılasız savaştıktan sonra yeni bir devlete sahip olan Türk ulusunun *muasır medeniyeti* yakalamak ve aşmak için kendisine lâzım olan özgüveni tarihten alarak modern dünya karşısında yeni bir duruş ve kimlik sahibi olabilmesi bekleniyordu. Atatürk'ün kendi ifadesi ile; "Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendisinde kuvvet bulacaktır."¹⁷

Millî bilinç ve kimlik oluşturulurken Atatürk dünyadan kopan ve kendi içine kapanan bir nesil değil, aksine, tarih okuyan her Türk vatandaşının kendisini dünya tarihinin önemli bir parçası ve o tarihin yapıcısı olarak hissetmesi hedefini koyuyordu. Atatürk ile tarih çalışmaları yapan Hasan Cemal Çambel, "Atatürk millet tarihini insanlık tarihinin ve bütün beşeriyet kültürünün geniş tesanütlü çerçevesi içinde, hür ve müstakil mütalaa etmesi ve tarihte millî ideallerin yanında insanlık idealinin de yükseldiğini görmesidir." diyordu.¹⁸

1934 yılında Maarif Vekaleti'nce basılan Liselerde okutulmak için yazılmış olan Tarih kitabında konumuzla ilgili bilgiler yer alıyor. Bu ders kitabı tarihi şöyle tanımlıyor; "Tarih her şeyden evvel, bir millete bütün fazilet ve meziyetleri, hata ve eksiklikleriyle kendini tanıtarak, yarın için yol, hedef gösteren bir yol göstericidir." Aynı kitaba göre *Türk Tarihi* de; "Türk milletine, dünya yüzünde insanlığın doğuşundan beri en asil ve yüksek insan tipini kendi ırkının temsil ettiğini, asırların yürüyüşünce insanlığın karanlık göklerinde birbirine bağlı medeniyet ufuklarının kendi ırkının zekâ ve kabiliyetleriyle açıldığını anlatır..."¹⁹ deniyordu.

¹⁶ Cemil Öztürk-Ali Yılmaz, a.g.m., s.418.

¹⁷ Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, s.311.

¹⁸ Hasan Cemal Çambel, 'Atatürk ve Tarih', *Bellekten*, sayı: 10, Nisan 1939, s.270.

¹⁹ *Tarih IV Kemalist Eğitimin Tarih Dersleri (1931-1941)*, (Tıpkı basım), İstanbul 2001, s.259.

Vatanseverlik Düşüncesini Kökleştirmek: Millî bilinç ile vatanseverlik çok iç içe kavramlardır. Türkiye'de bu kavramlar birbiri yerine de kullanılabilir. Ancak doğru değildir. Atatürk, millî bilinç uyandırarak Türk milletinin tarihini 2200 sene derine götürmüş ve tarihî köklerimizi tanımamızı istemişti. Bu tarihî bilgiler gerçektir ve müthiş güven verici bir zenginlik idi. Ancak bu '*derin tarih*' bizi Anadolu toprağından fikren uzaklaştırıyordu. Yine Namık Kemal'den Ziya Gökalp'e ve Said Halim Paşa'ya kadar muhtelif vatan tarifleri vardı. Halbuki Atatürk ne siyasî Turancılık ne de panislâmcılık yapıyordu. Millî Misak sınırları modern Türkiye için çok önemli idi. Anadolu topraklarında yaşayan insanlar üzerinde yaşadıkları toprakları daha anlamlı ve ona karşı yeni bir bağlılık hissetmeleri isteniyordu. Lewis'e göre Atatürk'ün tarih anlayışı '*vatançı tarih anlayışı*' idi²⁰ Dolayısıyla Anadolu'nun eski kavimleri ile de akrabalık tesis edilerek onların eserleri, mirası da âdeta millileştirilmişti. Atatürk Arkeolojik kazıların yapılmasında ve buluntuların sergilenmesinde de öncü olmuştu. Atatürk'ün bu gayretleri Lord Kinross tarafından şöyle yorumlanıyordu; "Atatürk vatan ile millet arasında bir birlik duygusu oluşturup yeni modern bir vatanseverlik duygusu kazandırmayı istemişti."²¹

Gerçeğin Peşinde Olmak: Atatürk Batılı araştırmacıların Türk tarihine şuurlu veya şuursuz olarak gerçek yerini vermediğini dolayısıyla bizim tarihin gerçeklerini ortaya çıkartarak yeni kuşaklara doğru tarih bilgisi vermemiz gerektiğini ifade etmektedir. Atatürk, ecdat hakkında alınan yanlış malûmatın Türklüğün kendisini tanımada ve geliştirmesine zararlı olduğunu bunun telâfi edilmesine işaret etmiştir. Yalnız Batılıların değil Osmanlı tarihçilerinin de Türk tarihinin Osmanlı öncesi devirlerine karşı ilgisiz kalmaları da Atatürk'ü harekete geçiren amillerdendir.

²⁰ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev: Metin Kıratlı, Ankara 1988, s.355-356.

²¹ Lord Kinross, *Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, Çev: Ayhan Tezel, 1970 İstanbul, s. 704.

Atatürk'e göre; millî tarih İstiklal Savaşımızın *manevî cephesini* teşkil ediyordu. Çünkü topraklarımız gibi Türk milletinin mazisinin, medenî hüviyeti ve insanlık değerleri de istilâya maruz kalmıştı. Türklerin İslâm dinine girmeleriyle birlikte yaptıkları büyük işler kendi adlarına kaydedilmemiş, ayrıca Türklerle Avrupalılar arasında çok sert tarih münasebetleri yüzünden dünya edebiyatına da bizim için kin ve garaz mahsulü olan görüşler hâkim olmuştur. Hatta son zamanlara kadar dünya, genel olarak, Türk'ü sarı ırka bağlı, Batılılara nispetle daha geri insan tipi olarak tanımlıyorlardı. Atatürk tarihi gerçeklere Batı ambargosu dışında ulaşılmasını, bunların yeni nesillere anlatılmasını tarihe, ecdadımıza ve hakikate olan borcumuz olarak değerlendiriyordu.²²

Atatürk bu noktada bazı şovenist tarih yazarlarının 'tarihi çarpıtma' çalışmalarına da karşıdır. O, tarihçilerin bilimsel zihniyetten ayrılmadan tarih yazmaları gereğine dikkat çekmiştir. Atatürk bir tarihçinin eserini yazdıktan sonra pişman olmasa yazmamasını tavsiye eder. İlim sahasında vesveseli yani bilimsel şüpheciliğin daima korunması gerektiğini Türk Tarih Kurumu Başkanı Tevfik Bıyıkoğlu'na gönderdiği mektupta dile getirmiştir.²³ Araştırmalarda titizlik isteyen yeni nesillerin de titiz eserlerden bilgi almaları için tarih ders kitaplarını da uzman tarihçilere yazdırmış ve kitapların görsel yanı da dikkate alınarak kaliteli ders kitapları basılmıştır. Atatürk devri tarih ders kitapları bütün Cumhuriyet tarihi boyunca en kaliteli ders kitapları oldular.

Ağustos 1931'de Türk Tarih Kurumu'na gönderdiği bir diğer mektupta tarih yazarken olayları ve olayların arkasındaki gerçek sebepleri aramak gerektiğini, bunu bulamayınca da cehaletimizi itiraf-tan çekinilmemesini belirtiyordu. Atatürk kendisini de tarihçi kabul ederek "*Biz daima hakikat arayan*

ve onu buldukça ve bulduğumuza kani oldukça cüret gösteren adamlar olmalıyız"²⁴ diyordu.

Aynı hassasiyeti ortaya koymak için belirtmek gerekir ki; Türk Tarih Kurumu özerk bir müessesese olarak kurulmuş ve devlete ya da partiye mal edilmemiş idi. Türk Tarih Tezi ileri sürülürken üniversite kürsülerinde Fuat Köprülü, Zeki Velidi Togan ve Abdulkadir İnan gibi tarihçilerin zaman zaman muhalif görüşler ortaya koyabilmişlerdi. Bugün övünç kaynağımız olan ve yarım asrı aşan geleneğe sahip akademik tarih dergilerimizin çıkması ve bunların teşvik edilmesi Atatürk'ün bir görüş dayatmaktan çok gerçek tarihin peşinde olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle Türk Tarih Kurumu yayınlarının ucuz olarak satılarak okumak isteyen herkesin kolayca ulaşmasını istemiş hem bu yayınların finansı hem de yeni tarihî gerçekleri ortaya çıkaracak araştırmaların yapılabilmesi için mirasından önemli bir kısmını Türk Tarih Kurumu'na bırakmış idi.

Tarihten Düşmanlık Çıkartmamak: Bugün okullarda tarih dersinin nasıl verilemesi gerektiği ve komşu devletlerin tarih kitaplarında birbiri aleyhine olan ifadelerin değiştirilmesi istenmektedir.²⁵ Atatürk de tarihte yaşananlardan bir husumet ve intikam kültü çıkartmanın karşısındadır. Bilindiği üzere Çanakkale Savaşı'nda ölen Anzak askerleri için Atatürk "*Onlar bizim evlatlarımız olmuştur*" demişti.²⁶ Yunanlılarla savaşın akabinde de İsmet Paşa'yı Başbakan sıfatıyla Atina'ya göndermekte bir beis görmemiş eski düşmanları ile *Balkan Paktını* kurmuştu. "Yurtta sulh cihanda sulh ilkesi" çerçevesinde Atatürk'ün bu barışçı siyasî kararlarının tarih eğitimi görüşüne de yansımaları görmektediriz. 20 Haziran 1933 günü Ankara Erkek Lisesi'ni ziyaret eden Atatürk, bir öğretmenin öğrenciyeye 'İtalya'nın Türkiye hakkında istekleri nelerdir?' sorusuna öfkelenmiş ve bu sorudan maksadının ne olduğunu öğ-

²² Heyet, "Atatürk", *İslam Ansiklopedisi*, I, MEB, s.787.

²³ Ekrem Akurgal, "Tarih İlmî ve Atatürk", *Bellekten*, XX, sayı: 77-80, Ekim 1956, s.583.

²⁴ E. Z. Karal, *a.g.e.*, s.89.

²⁵ *Tempo Dergisi*, 3-10 Ocak 2002, sayı: 734, Kapak Dosyası, s.10-16.

²⁶ Uluğ İğdemir, *Atatürk ve Anzaklar*, Ankara, 1978, s. 6.

Atatürk ve Türk Müziği

Anahtar Kelimeler:

Atatürk, Türk Müziği, Müzik.

Yard. Doc. Dr. Zafer DEMİR

Sakarya Üniversitesi Genel Sekreteri

Osmanlı Devleti'nin yıkılış süreci ile beraber Türk Milleti'nin yürüttüğü Millî Mücadele'nin birinci amacı, bağımsız ve millî bir Türk Devleti'nin kurulması, ikinci ve en az onun kadar önemli olan diğer amacı ise, genç Türk Devleti'nin tüm müesseseleriyle birlikte çağdaş dünyada hak ettiği bir yer alabilmesiydi. Şüphesiz ki, genç Türk Devleti'nin çağdaş hedeflere ulaşması ve bunu muhafaza etme çabalarındaki en önemli faktör Mustafa Kemal Atatürk'ün göstermiş olduğu hedef ve ilkelere yatmaktadır. O sadece büyük bir asker, büyük bir devlet adamı ve diplomat değil, eğitim, kültür, güzel sanatlar ve müzik gibi konularda milletini yönlendirebilmiş dünya tarihindeki ender şahsiyetlerden birisidir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün bu çok yönlü kişiliğinde en çok dikkat çeken hususlardan birisi de sanata ve müziğe olan düşkünlüğüdür. *“Sanat, güzelliğin ifadesidir”* diyen Atatürk'e göre, *“Bu anlatım sözle olursa şiir, ezgi ile olursa müzik, resim ile olursa ressamlık, oyma ile olursa heykeltıraşlık, bina ile olursa mimarlık olur.”* O, sanat ya da güzel sanatları, güzelliği anlatmanın yolu olarak görüyor ve bu değerleri insanca yaşamının vazgeçilmez öğeleri olarak kabul ediyordu. O'na göre sanat ve müzik bir yaşam tarzıydı.

Atatürk kuşkusuz bir müzisyen ya da müzik bilimci değildi. Ama müziğin değişik türlerine karşı son derece duyarlı idi. Geleneksel müziklerimizden

en çok sevdiği, çevresindeki sanatçılara okuttuğu ya da kendi okuduğu belli türküler, şarkılar ve gazeller vardı. Fakat, hüzzam, hicaz, uşşak gibi icrası kolay denilebilecek makamlarda sesi ile taksim yapardı. Zeybek oynamayı çok sevdiği gibi, gençlik günlerinden itibaren valsleri ve opera parçalarını da tercih ederdi. İşte O'nun bu çok yönlü kişiliği sayesinde ki, döneminden itibaren müzik ve öncelikle Türk Müziği'nde de çok önemli gelişmeler bizzat Atatürk'ün yönlendirmesiyle olmuştur.

Şimdi Atatürk'ün müzik anlayışını ve müzikle ilgili düşüncelerini yakından incelemeye çalışalım. Atatürk 14 Ekim 1925'te İzmir Kız Öğretmen Okulu'nu ziyaret etmekteydi. Öğrencilerle görüşürken;

- *Hayatta musiki lâzım mıdır?* sorusuna şu cevabı verir:

“Hayatta musiki lâzım değildir, çünkü hayat musikidir, musiki ile ilgisi olmayan mahlûkat insan değildir. Eğer söz konusu olan insan hayatı ise, orada müzik kesinlikle vardır. Musikisiz hayat, zaten hayat değildir.”

Mustafa Kemal aynı konuya birkaç yıl sonra İstanbul Sarayburnu Gazinosu'ndaki bir konuşmasında da değinir. Gazinoda bir konser vardır. Mısırlı bir şarkıcı da solist olarak katılmıştır. Mustafa Kemal konseri dinledikten sonra saz heyetini ve solisti beğendiğini belirterek onları tebrik eder. Sonra da şu konuşmayı yapar:

“...Fakat benim Türk hissiyatının üzerinde ortak bir musiki, Türk'ün çok münkeşif ruh ve hissini tatmine kâfi gelmez. Şimdi ayrıca karşımda medenî dünyanın musikisi de işitildi. Bu ana kadar şark musikisi denilen terennümler karşısında cansız gibi görünen halk derhal harekete ve faaliyete geçti. Neşelendiren, oynatılan Türk fetretli şen ve şahandır.”

Mustafa Kemal yetiştiği yıllarda bulunduğu ülkelerde Batı'nın gelişmiş musikisini dinlemiş ve

oradaki farklılıkları görebilmiştir. Mustafa Kemal Yemen Çölleri'nde bulunduğu dönemde, oradan ele geçirdiği çok sayıda Batı musikisi plaklarını önce can sıkıntısı ile vakit öldürmek için dinlemiş, fakat sonra bu müziğe ilgi duymuştur.

Balkan Harbi'nden sonra Birinci Dünya Harbi'nin başladığı tarihe kadar Mustafa Kemal'in yaşamında yeni ve değişik bir müzik zevki oluşur.

Yakın arkadaşı Fethi Bey Sofya'da Büyükelçidir (1913-1914). Mustafa Kemal de orada askerî ateşe olarak görev yapmaktadır. Orada görev gereği müzikli neşeli toplantılara katılmaktadır. İlk kez Bulgaristan'da klasik müzik konserlerine gider ve orada Bulgar Operası'nı seyreder. Bu gözlemler O'nda klasik Batı müziğine karşı büyük bir beğeni oluşturur.

Atatürk 1927 yılında bir gazetede Avrupa'da öğrenim gören üç Türk gencinin, öğrenimlerini tamamlayarak yurda döndüklerini okur ve bu üç gencin bulunarak kendisine getirilmelerini emreder. Bunlardan biri C.Memduh Altar'dır. Kendisini köşke götürüp Atatürk'e takdim ederler. Ata O'nun öğrendikleri ile ilgilenir ve aradığı insan olduğuna karar verir.

C.Memduh Altar, bundan sonra köşkün devamlı ziyaretçilerinden biridir. Böylece Atatürk'ün musikide güzel sanatlarda yaptığı ve yapacağı devrimlerini takipçisi ve danışmanı ve de yardımcısı olacaktır. Altar Atatürk'te şunu gözlemler: Atatürk müzik sanatı üzerinde detaylı konuşmaktadır. Konular üzerinde dikkatle durmaktadır, ulusal çağdaş kültürel reform hareketlerinin hazırlıklarıyla ciddi bir şekilde meşgul olmaktadır. Çünkü sırf kendi inisiyatifleriyle Cumhuriyetin kuruluşundan bir yıl sonra okullarımıza bilfiil müzik pedegoglarını yetiştirerek onlara ülkemizin ilk müzik okulunu, *Musiki Muallim Mektebi*'ni kurdu muştur. Yine o yıllarda Atatürk Türkiye'nin ilk Devlet Konservatuvarı'nın kurulabilmesi ile ilgili projeler üzerinde de çalışmalar yapıyordu.

Atatürk tüm konuşmalarında ulusal kültürün önemini belirtir ve bu yolda çalışmalarını büyük bir heyecan ve azimle yürütmeye gayret gösterir. O yakın geleceğe ait projelerini, ulusal çağdaş müziğimizin geleceği ile ilgili tasarımlarını bilimsel kaynaklara başvurarak gerçekleştirme isteğindedir. Bu nedenle 1924 yılında Büyük Millet Meclisi'nden geçirerek kesinleştirdiği "*Millî Musiki ve Temsil Akademisi Kanunu*"nu uzunca bir süre kuruldan geçirmeden uygulamaya koymanın doğru olmayacağı kanısına varmıştı. Bu nedenle Türkiyemiz'in ilk müzik kongresini 1934 yılında Maarif Vekili Abidin Özmen Bey'in yönetimi altında faaliyete geçirmiş ve böylece Maarif Vekilliği'ne bağlı bir Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü'nün kurulmasına imkân sağlanmıştı. Atatürk'ün müzik konusunda büyük değişiminin halka duyurulması tarihi 1 Kasım 1934'tür. Bu tarihte Atatürk T.B.M.M'nin Yasama Yılı'nı açarken vermiş olduğu söylevin müzik ile ilgili bölümünde:

"Arkadaşlar bu yıl musiki değişimini yapacağız" demiş ve konuşmasına şöyle devam etmiştir: **"Bir ulusun yeni değişikliğinde ölçü, musikide değişikliği alabilmesi, kavrayabilmesidir. Bugün dinletilmeye yeltenilen musiki, yüz ağartacak değerden uzaktır. Bunu açıkça bilmeliyiz."**

İşte bu görüş ve düşüncelerle ki; Atatürk, Türk müziğini güzel sanatlar içinde en çabuk ve en önde gösterilmesi gereken dal olarak nitelendirmektedir. Bu konuşmadan sonra musiki ile ilgili reform hareketlerinin büyük bir hız kazandığı görülmektedir.

Atatürk sadece müziği değil, operası, tiyatrosu, balesi olmayan bir ulusun uygar uluslar arasında yer alamayacağını ve bu sanatların ancak Batılı bir anlayış, kültürel eğitim ve çalışma düzeni ile gerçekleşeceğini belirterek bu konularda dış ülkelerde ün yapmış müzisyen ve sahne adamlarını Ankara'ya davet ederek incelemeler yaptırmıştır.

Bu sırada da güzel sanatların diğer alanları ihmal edilmiyordu. Nitekim bir konuşmasında ifade

ettiği gibi: *“Dünyada uygar, gelişmiş, olgunlaşmış olmak isteyen bir ulus heykel yaparak heykeltraş yetiştirecektir. İnsanlar uygar olmak için bazı şeylere muhtaçtırlar. Bir ulus ki; resim yapmaz, bir ulus ki; tekniğin gerektirdiğini yerine getirmez. İtiraf etmeli ki; o ulusun ilerleme yolunda yeri yoktur. Halbuki bizim ulusumuz uygar ve gelişmiş olmaya lâyıktır ve olacaktır.”*

1935 yılında Batı'nın ünlü bestecisi ve müzik pedagogu Prof. Paul Hindemith ve 1936 yılında yine ünlü tiyatro ve opera uzmanı Prof. Carl Ebert ülkemize gelirler ve çalışmalarına başlarlar. 1935 yılında Müzik Kongresi'nin önerisi gereğince Ankara'da ilk Devlet Konservatuarı kurulur. Bu kuruluş beş yıllık bir deneme içindir. 1940 yılında yasalanan Devlet Konservatuarı faaliyetlerini başarı ile sürdürerek yeni yetişen başarılı elemanları ile İstanbul'da, İzmir'de, Mersin'de devlet opera ve balelerinin, devlet tiyatrolarının, devlet senfoni orkestralarının, çok sesli koroların ve sanat etkinliklerinin oluşmasına, gelişmesine olanak sağlamıştır. Atatürk'ün sanat devrimi de ülkemiz insanı için başarılı olmuştur. Böylece dünyaca tanınmış besteciler, operacılar, virtüözler, yazarlar, ressam, heykeltıraşlar yetişmiştir. Cemal Reşit Rey, Adnan Saygun, Ulvi Cemal Erkin, Necip Kazım Akses, Ferit Alnar gibi sanatçılar ilk akla gelenlerdir. *“Musiki hayatın neşesi, süruru ve her şeyidir. Yalnız musikinin nev'i şayan-ı mutaleadır...”* Gazi'nin bu konuşmalarından O'nun musiki konusunda bazı ayrımlar yapmış olduğunu anlıyoruz.

Mustafa Kemal musikin ruhlar üzerindeki etkisine önem vermektedir. Varolan musikiyi *“Türk'ün münkeşif ruh ve hissini tatmine kâfi gelmeyen terennümleri”* içerdiğine inanmaktadır.

Bir Alman gazete muhabiri ile yaptığı konuşmada, muhabirin sorduğu: *“Şarkın yegâne anlamadığımız bir fenni varsa o da musikisidir. Biz garplılara göre bu musiki kulaklarımıza garip gelmektedir. Sizin düşünceniz nedir?”* Mustafa Kemal'in cevabı tıpkı 1934'te Meclis kürsüsünden

yaptığı gibi, şöyledir: *“Bunlar hep Bizans'tan kalma şeylerdir. Bizim hakiki musikimiz Anadolu Halkı'nda işitilebilir... Türk toplumu büyük bir hızla bir inkılap içindedir. Osmanlı Müziği, Türkiye Cumhuriyeti'ndeki bu büyük inkılapları terennüm edebilecek (anlatabilecek) güçte değildir. Bize seri bir müzik gereklidir. Üstelik bir milletin inkılabında ölçü, müzikte değişikliği alabilmesi, kavrayabilmesidir. Bize gerekli olan seri müzik, özünü milli müziğimizin gerçek temelini oluşturan halk müziğimize alan çok sesli bir müzik olacaktır. Bunun için milletin ince duygularını, düşüncelerini toplamak, onları bir an önce genel son müzik kurallarına göre işlemek gerekir. Türk milli müziği ancak bu yolla yükselebilir, evrensel müzikte yerini alabilir. Kültür İşleri Bakanlığı'nun buna değerince önem vermesini, kanunun ona yardımcı olmasını dilerim.”*

Atatürk'ün temel müzik görüşü kısaca *“Türk kalarak çağdaşlaşma”* ve *“Türk kalarak evrenselleşme”*dir. Bu görüş Ziya Gökalp'in Türk kalarak Batılılaşma düşüncesine benzese de, onu aşarak evrensel bir mahiyet alır. Mustafa Kemal bu inançtadır: Şark Musikisi, Bizans Musikisi mazide kalmış gelişmemiş bir müzik türüdür. Bu kavramlara Divan Musikisi, Enderun Musikisi, Alaturka Musikileri de girmektedir.

Daha önce Atatürk, Ankara'da bir Musiki Temsil Akademisi'nin kurulması ile ilgili bir yasayı Meclis'ten geçirmişti. Fakat Atatürk bu yasayı yürürlüğe koydurmadı. Bir kişi tarafından hazırlanan bu yasayı yetersiz bulmuştu. Yeni yasa ile Musiki Muallim Mektebi içinde idareten kurulan Devlet Konservatuarı faaliyete geçirildi. Bir konuşmasında:

“ Bugün dinletmeye yeltenilen musiki yüz ağartan değerde olmaktan uzaktır. Bunu açıkça bilmeliyiz...”

Garip olan Mustafa Kemal'in gençliğinde önem verdiği ve ömrünün sonuna kadar nefret etmediği bu musikiyi artık çağdışı olarak kabul etmesidir. Çünkü Mustafa Kemal için devrimler bir bü-

tün olarak düşünölmektedir. Devrimler zinciri içinde musiki devriminin önemini ve yerini çok iyi hesaplamıştır. Prof. Sadi Irmak bir anısını şöyle anlatır: Bir toplantıda Atatürk hazır bulunanlara “Devrimlerin hangisinin zor olduğu”nu sorar: Verilen cevapları beğenmez ve kendisi şöyle cevaplandırır: “**En zor devrim müzikte olur**” ve ekler “**En zor devrimler geçmiş devrimler değil gelecek devrimlerdir**”. Musiki ile ilgili çeşitli yerlerde yapmış olduğu konuşmalarda Mustafa Kemal’in bu konudaki kesin kararı ortaya çıkmaktadır. Kurtuluş Savaşı henüz bitmiş ve barış daha imzalanmamıştır. Cumhuriyetten önce saraya sonra halifeye bağılı olan Mabeyn Orkestrası, Mabeyn Badosu ve Mabeyn Fasil Heyeti Mustafa Kemal’in kararı ile Ankara’ya nakledilir. Ve bundan sonra açılan Musiki Muallim Mektebi’nde bu orkestra üyelerinin okulda görevlendirilmeleri ile konservatuara doğru bir yaklaşım olmuştur. Beklendiğı gibi bu kuruluş daha sonra Ankara Devlet Konservatuarı haline gelmiştir. Musiki Muallim Mektebi’nin amacı okullardaki musiki dersinin - çok seslilik- anlayışı üzerine öğretilmesidir. Ülkenin o yokluk dönemlerinde Mustafa Kemal pozitif ilimlerin yanısıra; musiki, plastik sanatlar için de Avrupa’ya öğrenci gönderilmesi yolunda telkinler yapmıştır.

İstanbul’da Sanayi-i Nefise Mektebi’ni, Ankara’da Musiki Muallim Mektebi’ni yepyeni bir anlayışla ele alan ve zamanla bunlardan bir Devlet Güzel Sanatlar Akademisi ve bir Devlet Konservatuarı çıkaran, yeni kuşaklar yetiştiren operaların, orkestraların kurulup gelişmelerine birinci derecede yardımcı olan işte bu 1923 yılı ve onu takip eden yıllarda yetiştirilmiş olan Türk gençleri, Cumhuriyet Türkiyesi’nin, Atatürk Türkiyesi’nin ilk kuşağıdır. Daha sonra İstanbul Belediyesi’ne bağılı olan Dar-ül Elhan’ın eski geleneğı sürdüren bölümünün kaldırılması ile -çok sesli- bir anlayışla eğitim veren konservatuar olarak değiştirilmiştir. Hilâfetin kaldırılmasından sonra bu kurum Ankara’ya nakledildi. Atatürk Cumhurbaşkanlığı içinde yer alan orkestrayı ve bandoyu muhafaza etmiş, buna karşılık “Riyaset-

i Cumhurbaşkanlığı Heyetini” lağvetmiştir. Böyle bir kuruluşun Cumhurbaşkanlığı bünyesi içinde bulunmasını açıkça reddetmiş oluyordu.

Bu hamleler görüldüğü gibi bir yandan yeni yetişen okul gençliğine çok seslilik temeline dayanan çağdaş anlayışta bir musiki eğitimi vermek, bir yandan geleneklere körü körüne bağlanıp kalmayan yeni ve çağdaş bir Türk Musiki San’atı yaratabilecek bir gençliğin yetiştirilmesini sağlamak ve nihayet bilgisizliğin gelenek düşkünlüğü yüzünden yeni atılımları köstekleyebilecek eğitimlere son vermek amacını taşıyordu. Çok seslilik tanımını C.Memduh Altar şöyle anlatmıştı: Çok seslilik, başka başka seslerin, teorik uygulamalar ve kompozisyon bilimi doğrultusunda üst üste istif edilmesiyle elde edilen cürublerin bir anda ve bir arada seslendirmelerinin devamı süresince oluşan çok sesli atmosfer ve böylesine bir atmosferin meydana gelmesine imkân sağlayan tınısal dokudur. Bu çok sesli doku esere sonsuz bir anlatım gücü ve hayal etme zenginliğı kazandırmaktadır.

Atatürk’ün ulusal çağdaş Türk Sanat Müziğı ile ilgili olarak, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açış nutuklarında, ya da değişik vesilelerle açıklamış olduğu temel ilkeler özet olarak şöyledir: “**Güzel sanatların hepsinde ulus gençliğinin ne türlü ilerlemesini istediğimizi biliyorum. Bu yapılmaktadır. Ancak bunda da en ileri götürülmesi gerekli olan Türk musikisidir. Musiki hayatın neşesi, ruhu, sevinci her şeyidir. Yalnız musikinin türü göz önüne alınmaya değer niteliktedir. Bizim gerçek musikimiz, Anadolu halkından işitilebilir. Bir ulusun yeni değişikliğinde ölçü, musikide değişikliğı alabilmesi, kavrayabilmesidir. Ulusal ince duyguları, düşünceleri anlatan yüksek deyişleri söyleyişleri toplamak onları biran önce, bu genel musiki kurallarına göre işlemek gerekir. Ancak bu düzeyde Türk ulusal musikisi yükselebilir, evrensel musiki-de yerini alabilir. Bu bir devrim hareketidir.**”

C.Memduh Altar o günleri şöyle anlatıyor : *Atatürk, güzel sanatlarda özellikle müzik sanatında yapılmasını gönülden istediği reformu uygulama alanının süratle oluşmaya başlamasını heyecanla izliyordu. Yalnızca müzik uygulamaları için Almanya'dan gelmesini beklediği Paul Hindemith ile Güzel Sanatlar Akademisi'nin Mimari Şubesi'nin başına da Berlin'den zamanın büyük mimarı Hans Pözlif gibi dünya çapında bir mimarın da getirilmesi kesinleşmişti. 1935 yılında Hindemith ile birlikte Hans Pözlif te Ankara'ya gelmişlerdi. Onlarla beraber Avusturyalı mimar Holzmeister de Ankara'da kendi projelerine göre yapılmakta olan Devlet Mahallesi ile Büyük Millet Meclisi binasının ve Merkez Bankası'nın inşaatını görmek üzere gelmişti. Ülkede güzel sanatlar alanında büyük bir hareketlilik yaşıyordu.*

Hindemith gelir gelmez Ankara'da hemen araştırma ve incelemelere girişir ve kısa bir süre içinde bakanlığa dört rapor sunar. Bu raporların ilkinde; Ankara'da bir Devlet Konservatuvarı'nın nasıl kurulması gerektiğini açıklıyordu. İkincisinde Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası'nın nasıl ıslah edilebileceği konusunu ele alıyordu. Üçüncü raporda orkestra enstrümanlarının yenilenmesi zorunluluğuna değiniyordu. Dördüncü raporunda da Türkiye'de müzik sanatının yurt dışında gelişim çabasının nasıl gerekeceği üstünde görüş ve önerilerini açıklıyordu.

Hindemith daha başlangıçta bütün ağırlığı ile işe el koyar. Önce okullara gidip müzik derslerini dinler, sonra Türk Halk ezgilerine el atar. O her yeniliğin geleneksel kaynaklardan esinlenilerek başarılacağına inanıyordu. Daha sonra Almanya'ya döner, bizim için gerekli uzmanları arar. Ve oradan Dr.Erns Preotorius'u Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası'nı reorganize etmek ve orkestrayı yönetmek ve de Devlet Konservatuvarı'nda ders vermek üzere Ankara'ya gönderir. Dr. Erns Protorius* An-

* Ankara'da ölüyor. Protorius'un kabri Cebeci Mezarlığı'ndadır, daha sonraki yıllarda ölen eşi de O'nun yanına defnedilir.

kara'da tam on beş yıl başarılı hizmetler verir. Bunların arasında yirmi kadar yabancı uzman ve on beş kadar Türk vardır. Hindemith, aynı zamanda ünlü tiyatro ve opera rejisörü Carl Ebert gibi bir sanat adamını da ülkemize göndermeyi başarır.

O dönemdeki Türk müzisyenleri de saygı ile anmak yerinde olacaktır:

- Leibzig'te yüksek piyano ihtisası yapmış olan ünlü piyanistimiz Ferhunde Erkin.

- Yine aynı yerde ihtisas yapmış F.Erkin'in kardeşi ünlü violenselist Remzi Atak.

- Berlin'de ve İtalya'da staj gören bas bariton Nurullah Şevket Taşkıran.

- Paris'te tahsil gören ünlü piyanist Mithat Fenmen.

- Viyana ve Prag'ta kompozisyon tahsili yapan ünlü bestecimiz Necip Kazım Akses.

- Öğrenimini Paris'te tamamlayan Ahmet Adnan Saygun ve Ulvi Cemal Erkin.

- İki tanınmış müzikologumuz Mahmut Ragıp Gazimihal ve Halil Bedri Yönetken.

- Besteci Ferit Alnar ...

Bu besteciler ve müzikologlar Devlet Konservatuvarı'nda öğretim görevlisi olarak çalışmışlardır. Bu uzmanların bir kısmının yetişmesinde Türk-Alman kültür işbirliğinin büyük katkıları olmuştur.

Cumhuriyet Dönemi'nin en önemli bestecilerinden biri olan Ahmet Adnan Saygun bir anısında şöyle önemli bir olayı nakleder: *1934 yılı Haziran ayında Türkiye'yi o zamanki İran Şahı'nın ziyareti sırasında Atatürk ile Şah'ın huzurlarında temsil edilmek üzere bir "Opera" yazmamı Cumhuriyet Halk Partisi'nde devrin Halkevleri Bürosu Başkanı merhum Necip Ali (Küçüka), merhum Münir Hayri (Egeli) aracılığı ile istedi. Necip Ali'nin söylediğine göre, konuyu da bizzat Atatürk vermişti. Bu opera-*

nin Haziranın yirmisine doğru temsili de gerekiyordu. Buna göre, "Opera"nın yazılmasında bir aydan biraz fazla zaman vardı. Doğrusunu söylemek gerekirse büyük tereddüt içindeydim; zira, hatta zamanı da bir yana bırakırsak, "opera" denilen şeyi kimlerle, hangi solistler, hangi koro, hangi orkestra ile yapabilecektim? Her şeyden önce eserin Münir Hayri tarafından yazılmış metini okumak istedim.

Gördüm ki, yazının uzunluğu ve kalabalık bir solist topluluğunu gerektirmesi bakımlarından konuya bir başka türlü eğilmem uygun olacaktır. Burada, Atatürk'ün düşüncelerini de ifade bakımından, eserin konusunu kısaca anlatmak yerinde olacaktır. Konunun efsane kısmının kaynağı İran şairi Firdevsi'nin Şehnamesi'ndeki "Feridun Efsanesi"dir. Bu efsaneye göre Hakan Feridun'un Selm, Tur ve İraç adlı üç oğlu vardır. Atatürk'ün telkininde sadece Tur ile İraç söz konusudur. Efsane şöyle ele alınmıştır :

Yıllarca bir çocuğu dünyaya gelmemiş olan Feridun'un eşi Hatun artık doğurmak üzeredir. Bütün beyler dağların tepesindeki tapınakta toplanmışlardır. Feridun da oraya gelir, beyleri selamlar ve hep birlikte Hatun'un çocuğunu dünyaya getirmesi için dua ederler. Bir süre sonra Feridun'un ikiz oğul sahibi olduğu haberi ulaşır, Hatun da bebekleriyle birlikte tapınağa getirilir. Herkes neşe içinde bu mutlu olayı kutlarken etraf birden kararır ve o anda kötülük tanrısı Ahriman belirir. Sahnede onunla Hatun'dan ve bebeklerden başka kimse kalmamıştır. Ahriman, şölene kendisinin davet edilmemiş olmasından dolayı hiddet içindedir. Çocukları öldürmeye gücü yetmez; ama onları kendi çocukları ve torunlarıyla birlikte sonsuza dek sürecek hayatlarında birbirlerinden ayrı kalmaya ve birbirlerini tanımamaya mahkum eder.

Eserin bundan sonraki kısımları birbirlerini kaybetmiş, ama hiç ölmeyen bu kardeşlerin ömrü bin bir hayat savaşı ile geçer. Bu arada Anadolu Savaşı ve onu takip eden barış dönemine kadar

gelinir. Görülüyor ki, bu bölüm günün koşullarına göre hazırlanmıştır.

Son bölümde gene efsane havasına dönülür. Gene dağların arasındaki tapınak, Feridun, Hatun ve öteki beyler... Konuşmalardan sonra Hakan Feridun sorar:

"Peki ama ben Tur ile İraç'ı görmüyorum. Nerededirler?"

Bu soru üzerine hikâyeyi en başta sunmuş olan Ozan, sahnenin tam karşı tarafındaki Cumhurbaşkanlığı locasında yan yana oturan Mustafa Kemal ile İran Şahı'nı göstererek : "İşte Tur, işte İraç! Her Türk bir Tur, Her İranlı bir İraç'tır." der.

Temsili izleyen İran Şahı'nın bu bölümde heyecan ile Mustafa Kemal'in ellerine sarıldığını, birçokları arasında, özellikle onların yakınında bulunan Necip Ali merhum anlatmıştı. Ben burada, bu eseri ne büyük güçlükler ile savaşıarak bir aydan kısa bir zaman içinde hazırlayıp ortaya çıkardığımızın hikâyesini anlatacak değilim. Konu üzerinde de bu kadar durmuş olmam yadırganabilir. Bunu bilerek, isteyerek yaptım; zira, Atatürk'ün musiki konusu üzerinde düşünürken ne kadar değişik ve geniş kapsamlı bir açıdan bunu değerlendirdiğini bundan daha iyi bir şekilde anlatamazdım.

İran Şahı'na bir "Opera" gösterme fikri Atatürk'ün aklına nereden gelmiş olabilir? Öyle sanıyorum ki, iki düşünce O'nu bu arzuya itmiştir. O sıralarda kendisinin İran ile yakınlaşmayı, iki devlet arasında sağlam bir dostluk kurulmasını istediği anlaşılıyordu. Biri çoğunlukla sünni, öteki çoğunlukla şii mezhebine bağlı bu iki devlet yüzyıllar boyu düşmanca bir komşuluğu sürdürme gelmişlerdi. Atatürk, işte bazen açık, bazen kapalı olan bu düşmanlığı dostluğa çevirmek, bunun için de din ve mezhep konularını bir yana itip, iki milletin, yani İranlıların ve Türklerin ana-baba bir, öz kardeşler oldukları fikrini, bir İran efsanesine dayanarak ileri sürme düşüncesine kendini kaptırması olmalıdır.

Atatürk böyle bir fikri, Şah ile karşılıklı söyledikleri nutuklar sırasında da ortaya atabilirdi. Fakat, sahnenin hareketinden ve musikinin gücünden yararlanarak, bu fikri bir sanat havası içinde işlemenin, heyecanla beslenen duygular üzerinde ne büyük etkisi olacağını düşünmüş olmalı idi. Nitekim, 19 Haziran 1934 tarihinde Ankara Halkevi'nde yer almış olan ilk temsilin hemen ardından iki devlet başkanı Dışişleri Bakanlığı'na giderek orada Türk-İran dostluğunun temelini atmışlardı.

İkinci düşünceye gelince: Atatürk, herhalde gene bu Türk-İran dostluğu bakımından, Şah'a büyük bir itibar göstermek ve onu mümkün olduğu kadar etkilemek istemiş olsa gerekir. Nitekim, Şah'ın misafir kaldığı Ankara Halkevi'nde Şah'a ayrılmış olan dairenin her türlü eşyasına, perdelerin kumaşına, rengine, Şah'ın yatağına, havlularına... hülasa en küçük ayrıntılara kadar her şey ile bizzat meşgul olmuştu. Şah'a elbette ki Türkiye'nin şehirlerini, o zaman mevcut olan bir iki fabrikasını... gösterebilecekti; fakat bütün bunlar İran'da da vardı veya olabilir. Ama bir musikili sahne eseri Şah için yepyeni bir şey olacaktı. Gerçekte bu, kendisi için de yepyeni bir şeydi.

Şark Musikisi, Bizans Musikisi, Halk Musikisi.. Bütün bunları söylerken Atatürk bir bekleyiş içinde idi: eser... Erkeğin kadına karşı duyduğu açığa vurmamış duyguları yıllar yılı "sanat" kisvesi altında dile getirmiş ve toplumu "dünyevi aşkın" bataklığına sürüklemiş olan musikinin içki, kumar, afyon alışkanlığına benzer tutkunluğunu yok ederek yerine, insan ruhunun karmaşıklığı karşısında dimağ, gönlü, seziş, duyuş ve tefekkürün doruğuna yükseltecek ve Türk Ulusu'nun insanlık ülküsü yolunda büyük atılımlara götürecektir olan eser, eserler... Artık O'nun bütün ruhuyla beklediği bu idi. İşte bundan dolayıdır ki, yirmi beş, otuz gün içinde bin bir güçlüklerle savaşılarak ortaya çıkarılan o ilk sahne denemesi Atatürk'ü son derece heyecanlandırmış ve yapılan işi "bir inkılap hareketi" olarak değerlendirmişti. Bu alanda Türk Gençliği'nin mutlaka ve kısa zamanda başarılı olacağına inancı tamdı.

O Mustafa Kemal, O Atatürk ki, daha önce de sözü edilen Alman gazetecisiyle konuşması sırasında: "*Garp musikisi bugünkü haline gelinceye kadar ne kadar zaman geçti?*" sorusuna aldığı "...dört yüz sene..." cevabına: "*Bizim bu kadar zaman beklemeye vaktimiz yoktur!*" diye kesin karşılık vermişti.

1934 yılının özellikle ikinci yarısı Atatürk'ün musiki konusundaki düşüncülerinin gittikçe yoğunlaştığı bir dönem olmuştu. Bu münasebetle de, Çankaya'da musiki konusunu ele alacağı toplantılar düzenleniyordu.

Böyle bir toplantıyı Ahmet Adnan Saygun anlatıyor :

"1934 Ekim ayında bir akşam saat on sularında Çankaya'ya davet olundum. Böyle davet ettiğinde bana masada ayırmış olduğu yer, herhalde konu dolayısıyla olacak, uzun masanın baş tarafında oturan kendisinin solundaki yerd. Karşımda, yani Atatürk'ün sağında, elinde bir kalem, önünde kağıtlar, merhum Kazım Özalp oturmakta idi. Önünde bazı kitaplar da olan Atatürk bir şarkının oldukça Arapça-Farsça karışığı sözlerini sade Türkçe'ye çeviriyor, Kazım Paşa da yazıyordu. Çevirme işi tamam olduktan sonra Atatürk bu sözleri bana verdi ve bestelememi istedi. İsteğini yerine getirdim ve piyanoda kendime eşlik ederek bestemi söyledim. Bu, piyano eşliğinde bir lied olmuştu. Atatürk bu lied'i birkaç defa daha tekrarlamamı istedi. Her defasında heyecanının arttığını fark etmemek mümkün değildi. Nihayet, masadaki kalabalık davetlilere dönerek şunları söyledi:

"Efendiler! O sözler Osmanlıca'dır ve onun musikisi Osmanlı Musikisi'dir. Bu sözler Türkçe'dir ve bu musiki Türk Musikisi'dir. Yeni sosyete, yeni sanat!"

Burada söz konusu olan şey piyano eşliğinde bir lied'den ibaretti. Fakat, Atatürk'ün bunu yorumlayış şekli O'nun düşüncesini çok güzel yansıtıyor-

du. Nasıl Osmanlılar Çağı'nda İstanbul'da ve ondan esinlenen, bazı Anadolu odaklarında Arapça-Farsça-Türkçe karışımı, hatta Türkçe'nin hemen hemen belli belirsiz bulunduğu bir Osmanlı Dili ve o dili en çetrefil şekillerine bürüyerek kullanmış bir Osmanlı Edebiyatı varsa, o anlayışa uygun ve o dile yatkın bir de Osmanlı Musikisi vardı. Fakat artık, gerilerde kalmış olan o dil de, o musiki de yeni Türkiye'ye uyamazdı. Türk Musikisi'nin yeni bir sanat anlayışına yönelmesi gerekli idi. Atatürk'ün kelimesi kelimesine hatırladığım sözlerinden çıkan anlam bundan başkası olamazdı. Elli yıla yaklaşan bir zamandan beri kulaklarımda çınlayan bu sözlerden, başka türlü bir anlam çıkarmak imkânı var mıdır?"

"*Yeni sosyete, yeni sanat!*" ...Üçüncü Selim'den, hatta ondan biraz daha önceden bu yana Osmanlı İmparatorluğu'nun, bütün haşmetine rağmen, acı kuvveti ezen zekânın, aklın ve kültürün kudreti karşısında gerileyişini durdurup, karanlıkta el yordamıyla da olsa yol alma, kurtuluşa, ışığa kavuşma umuduyla bir buçuk yüzyıl sürmüş olan çabalarını Atatürk bir hamlede gerçekleştirmek, Türk Halkı'nın, Türk Milleti'nin ilerlemesinin önüne çıkmış bütün engelleri, Gordium Düğümü'ni bir hamlede parçalama özlemi ile yanar gibi idi. Yeni toplumun sanatı çok sesli olacak, her türlü beşeri duyguları dile getirebilecek, insan ruhunu göklere ağdırabilecek bir sanat olacaktır. Kim bilir, belki de, bu 1934 yılı Ekim ayından on bir yıl önce, 13 Ağustos 1923'te Büyük Millet Meclisi'nde söylemiş olduğu: "*Fakat Efendiler, millet, milletin ruh sanatı, musikisi, edebiyatı ve bütün bediyyatı bu kudsi cidalin ilahi teranelerini müebbed bir vatan aşkının vecdleriyle daima terennüm etmelidir.*" Atatürk'ün sözlerinin ve özlemlerinin "dört yüz yıl" değil, çok kısa bir zaman içinde düş olmaktan çıkıp gerçekleşmekte olduğunu görüyoruz.

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse; Türkiye Cumhuriyeti'nin gelişip büyümesinde diğer inkılap hareketlerinde olduğu gibi, müzik konusundaki atılımlarda da Atatürk'ün önderlik rolü kendisini

göstermiştir. Türk müzik yaşamı, müzik alanındaki gelişmelerle birlikte yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Türk müzik inkılabının en karakteristik özelliği, onun millî, çağdaş ve evrensellik özelliklerinin yalnız birini ya da ikisini değil, her üçünü de içeren bir Türk ulusal müziği oluşturma amacına yönelik olmasıdır. Bunun için asıl cevher Türk milletinin sahip olduğu millî kültür ve değerlerdir. Başlangıçta yabancı ülke ve uzmanlardan Türk müzik inkılabına sağlanan yardım ve katkılar, bazılarınin görüşlerinin tersine çok yararlı ve yol gösterici, olumlu yönde son derece etkili ve verimli olmuştur. Türk müzik inkılabı geçmişten günümüze her evresinde gelişip kendini yenileyerek gelmiş olup, geleceğe de Atatürk'ün açtığı yolda, aynı biçimde uzanacaktır.

KAYNAKÇA

- ATAMAN Sadi Yaver, *Atatürk ve Türk Musikisi*, Ankara 1992.
- Atatürkçü Düşünce, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1992.
- Atatürk Yolu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1995.
- KOÇER Bedrettin Doğan, *Atatürk ve Türk Musikisi, Atatürk'ün Sevdiği Şarkı ve Türküler*, Ankara 1989.
- GÖKALP Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul 1973.
- Millî Kültür Unsurlarımız Üzerine Düşünceler, Ankara 1990.
- ORANSAY Gültekin, *Atatürk ve Küp*, İzmir 1985.
- SAYGUN Adnan, *Atatürk ve Musiki*, İstanbul 1982.
- UÇAN Ali, "Atatürk ve Türk Müzik İnkılabı", *Atatürk Haftası Armağanı*, 10 Kasım 1992, Genelkurmay Yayınları, Ankara 1992.
- UÇAN Ali, "Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi'nde Müzik Eğitimi", *MEB Dergisi*. Cumhuriyetin 60. Yılı Özel Sayısı, 62 (Temmuz-Ağustos-Eylül 1983).

“Erken İç Asya Tarihi” Üzerine Bazı Notlar

Derleyen: Denis Sinor, **Erken İç Asya Tarihi**,
İletişim Yayınları, İstanbul 2000, 664 Sayfa.

Prof.Dr. Saadettin GÖMEC

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya
Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

Cambridge University'nin Tarih Serisi içerisinde yer alan “The Cambridge History of Early Inner Asia, London 1990”, adlı eserden bir kısmını biz daha önce Bilge Dergisi'nin 21. sayısında (Kara-Hanlıların Menşei) neşretmiştik. Gerçekten Türk tarihi ve kültürü açısından mühim bir çalışma olan “Erken İç Asya Tarihi”, Orta Asya'da Türklerin komşusu olan, hatta Karadeniz'in kuzeyindeki bazı halklar açısından da öneme haizdir. Bununla beraber bizim bu kitabı okuyanlara tavsiyemiz, bazı bölümlerinin çok iyi bir tenkit süzgecinden geçirilmesidir. Eserde yer alan her yazar için aynı şeyi söylemek mümkün değil, fakat bilhassa D.Sinor'a ait madde-ler ve yorumlar gerçekten Türk tarihini ve kültürünü çok iyi bilmeyen kişileri yanıtlara sürükleyebilecek kasıtlı ifadeler içermektedir. Zaman zaman bazı yabancı yazarların yaptığı gibi, D.Sinor demogoji yoluna saparak, Türk tarihiyle ve kültürüyle hiç alakası olmayan şeyleri Türklere mâl etmeye çalışmaktadır ki, bunlara ileride değinilecektir.

“Erken İç Asya Tarihi”, bir önsöz, kısaltmalar, kaynakça ve dizin hariç olmak üzere onbeş bölümden teşekkül etmiştir.

I. Bölüm, “İç Asya Kavramı” adını taşımakta olup, D.Sinor tarafından hazırlanmıştır. Burada İç Asya'nın iktisadi yapısı ve sosyal hayatı hakkında bilgiler sunulmaktadır. “Bozkırın ekonomisinin temeli kendi kendine yetme esasına dayanmaktadır.

Özellikle ekonomide ve sosyal hayatta, Bozkırda ata büyük rol düşer. Bozkır atı her bakımdan diğer hemcinslerinden üstündür. Bu atlar hakkında anlatılanlar da oldukça ilginçtir. Dayanma gücü, soğuğa direnci, tutumluluğuyla herkes tarafından öğülmüştür. Batılı gözlere bu hayvanlar hayli enteresan gelebilir, ancak yiyeceklerini kar altından kazıp, çıkarabilirler; gerektiğinde de dal, ağaç kabuğu veya başka herhangi bir bitkisel madde yiyerek hayatta kalabilirler. At, Bozkır ekonomisinin bel kemiği, yetiştirilen ana maldır. Ulusun zenginliği de onunla ölçülüyordu. Genelde Avrasya'da yapılan bütün savaşlarda at kullanılırdı. En azından II. Dünya Savaşı'nın başına değin atlar hizmetteydi. Ateşli silahlar yaygınlaşmaya kadar, göçebelerin büyük bir hafif atlı topluluğu, iyi yönetildiğinde, kendi hareket biçimine özgü hızlı suvari hareketleri için gerekli yedek atlarla desteklenme koşuluyla hemen hemen karşı konulmaz idi” (s.19-22). Bütün bunlar anlatılmasına karşılık, gözden kaçan bir husus vardır. O da; medeniyet tarihinde demirin işlenmesi ve atın kullanımı çağlar atlanmasına sebep olmuştur ve bunların her ikisinin de insanlığın hizmetine sokulması Türklerin sayesinde.

Kitabın 25. sayfasında Kök Türk veziri Tunyukuk için “Türk Yabgusu Tonyukuk” denilmesi bir çeviri hatasıdır. Çünkü kitabın ingilizcesinde Tunyukuk bakan olarak verilmiştir (wise minister). Zaten Tunyukuk'un da yabgu olmadığını herkes bilmektedir.

D.Sinor bütün yazılarında olduğu üzere Türklere karşı aşağılayıcı bir üslubu burada da kullanmaktadır. “Anadolu'ya ya da İran sınırlarına geldiklerinde çok aşağı uygarlıklarını kabul ettirecekler miydi?” gibi bir soru ile okuyucuyu muhatap bırakmaktadır (s.26). Halbuki Türkler Anadolu'ya geldiklerinde, Anadolu'da artık inkıraza uğramış, dejenere olmuş ve medeniyete olumlu hiçbir katkısı olmayan bir Bizans ile karşı karşıya idiler. Yoksa ne Anadolu'ya ne de Avrupa'ya sadece bilek gücüyle hakim olmak mümkün değildi. Orta Çağlar boyunca Türkler her bakımdan ilim, teknik vs.de çağdaşla-

rından üstündüler. Ancak bu üstünlüklerini geliştiremediklerinden, onlar da bir süre sonra yükselmekte olan Batı medeniyeti karşısında gerilediler. Netice olarak sahip oldukları ülkelerin büyük bir kısmını kaybettiler. Bunun en başlıca sebebi; ilim ve teknikten uzaklaşmaktan başka bir şey değildi.

II. Bölüm, R.N.Taaffe tarafından hazırlanan “Coğrafi Ortam” adını taşımaktadır. Bu bölümde Orta Asya’nın coğrafi katmanları üzerinde duruluyor. Tundra kuşağı, orman kuşağı, bozkır kuşakları, çöl kuşağı gibi.

Kitabın III. Bölümünde ise, yine ünlü bir Türkolog ve Asya araştırmacısı A.P.Okladnikov tarafından yazılan “Tarihin Şafağında İç Asya” adlı makale yer almaktadır. Özellikle burada İç Asya’da arkeolojik kazılar sonucunda bulunan kalıntılar hakkında bilgi verilmektedir. Ayrıca mezarlardan ve ölü gömme tekniklerinden de bahsediliyor. Yazıda bizi ilgilendiren hususlardan birisi, Andronovo kültürü olarak anılan buluntu merkezi hakkında bilgi verilmesidir. “Andronovo kültürü, Altayların batısından Yenisey’e kadar uzanan bölgelere yayılmış, hatta Kazakistan’ı ve Güney Ural bozkırlarını içine almış olmasına rağmen, en önemli merkezlerinden biri Minusinsk havzası idi. Bu kültürün karakteristik özelliği, daha gelişmiş bir sürü yetiştirici ekonomi ve ilkel bir tarım idi; küçük baş hayvan sürüleri, yani koyun da önemli olup et, giysi için yün ve aynı zamanda belki keçe sağlamış bulunmakla beraber, boynuzlu büyük baş hayvan en büyük rolü oynadı. Yün işlenip, bir hayvanın çene kemiğinden yapılmış tokaçlar ile dövüldü. At da yetiştirildi ve olasılıkla üzerine binmede kullanıldı; ancak elimizde bunun dolaysız delili bulunmamaktadır. Toprak kazma-keser gibi araçlarla ve elle işlendi. Tahıl taş kaynaklardan yapılmış öğütücülerle öğütüldü” (s.122-123). Andronovo kültürü M.Ö. 1700-1000 yıllarını ihtiva

edip, Türklere ait en eski kültür katmanlarından biridir ve Türk tunç çağının izlerini taşır¹.

Okladnikov’un bize göre; İç Asya’da yaşayan halkların dinini bir genelleme içerisinde belirtmesi yanlıştır. Araştırmacı, “din anlayışını aydınlık ve karanlıktan, iyi ile kötünün karşılaştırılmasından ibaret olduğunu ve bir nesne olan göğün en yüksek Tanrı olarak onurlandırıldığını” (s.139) söylüyor. Aslında iyi ve kötünün mücadelesi bütün dinlerin temel umdeleri arasına girmiş gibidir. Fakat eski Türk dinine göre; bir nesne olan “gök” Tanrı değil, Tanrı’nın mekanı gibidir. Göğün yaratıcı özelliği olmayıp, gökte bulunduğu inanılan tek Tanrı’nın kadir-i mutlak olduğu, eski Türk yazıtlarında da açıkça ortadadır².

Eserin IV. Bölümü “İskitler ve Sarmatlar”a ayrılmıştır. Konuyu kaleme alan ise A.I.Melyukova’dır. Bilindiği üzere İskit Meselesi Batılı araştırmacıları bugün dahi en fazla meşgul eden konuların başında gelmektedir. “İlk çağ kaynaklarına göre, İskitlerin M.Ö. 7. yüzyılın sonundan başlayarak 3. yüzyıla değin Karadeniz’in kuzeyinde Don Irmağından Tuna’ya kadar uzanan geniş alanda yaşamış olduklarını söylemek mümkündür. M.Ö. 8. yüzyılın sonlarında İskitler, Kimmerleri buldukları yerlerden çıkarmışlardı. Homeros’un İlyada’da kullandığı kısırak sütü sağanlar, süt içenler ifadesine dayanarak onların Kimmerlerle beraber Karadeniz’in kuzeyinde dolandıkları da düşünülmektedir. Herhalde Kimmerlerle İskitlerin hem köken, hem de kültür açısından yakın ve kolaylıkla birbirinden ayırt edilemeyecek topluluklar olduklarını düşünmek gerekir. Birçok yerde İskitlere ait arkeolojik kalıntılara rastlanılmıştır. Özellikle bu hususta Karadeniz’in kuzeyi, Kafkasya ve Ön Asya oldukça zengindir” (s.142-143).

¹ Bakınız, S.Gömeç, “İslam Öncesi Türk Tarihinin Kaynakları Üzerine”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 20/31, Ankara 2000, s.62.

² Bakınız, S.Gömeç, “Şamanizm ve Eski Türk Dini”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 4-5, Denizli 1998.

Eserde M.S. 6. yüzyılın sonlarına doğru İskitlerin bir savaşından bahsedilirken; “İskitlerin çete savaşlarıyla onları kendi ülkelerinin içlerine çektiği ve Kral Darius’un burada çok yıprandığı, pekçok askerini geride bırakmak zorunda kaldığı” (s.146) yolunda cümlelere tesadüf ediyoruz ki, bu Türklerin tarihi savaş usulü olan ve sahte ricata dayalı Turan Taktiğine benzemektedir. Sonra İskitlere ait olduğu söylenen mezarlarda “silahlarıyla beraber gömülen erkek ve kadın cesetlerine rastlanılmıştır” (s.152-153). Aslında bir genelleme yapmak doğru olmaz belki, ama, eski Türk devletlerinde ve bazı Asyalı kavimlerde bu şekilde silahlarıyla gömülen asilzadelerin mezarlarını biliyoruz.

Eserde üzerinde durulan tarihi bir kavim de Sarmatlardır. Erken dönem Latin ve Grek kaynaklarına dayalı olarak, bunlarla İskitler arasında bir ırkî aynılığın olduğu sanılmaktadır (s.158). Burada bizim açımızdan önemli olan bir tesbit Sarmatlara ait Tunç çağı kalıntılarının Andronovo kültürüyle benzerlik arzetmesidir (s.159), ki Andronovo kültürünün yaratıcıları herhalde Türkler olmalıdır. “M.S. 3. yüzyılda Baltık sahillerinden aşağı inen Gotlar Karadeniz’in kuzeyindeki Sarmat hâkimiyetini zayıflatmışlardı. Fakat Sarmatlara en ezici darbe 375’te Hunlar tarafından vurulmuş, Sarmat nüfusunun büyük bir kısmı yok edilerek, bazıları da Hun boy birliği içerisinde erimişlerdir” (s.162).

Tarihlerinin temelini çok eskilere götürmek isteyen İndo-Aryan kavimlerinin pekçoğu kendilerini İskitlerle irtibatlandırmaya çalışmaktadırlar. Özellikle Türk asıllı araştırmacıların dışındakilerin % 99’u İskitleri Türklerin haricinde her milletle ilişkilendiriyorlar. Halbuki çok az belgeye sahip olduğumuz bu kavmin pekçok özelliği Türklere de benzemektedir. İskitlerin köken meselesi incelenirken Türk tarihçilerinin bunu da göz önünde bulundurmalarında fayda vardır.

“Hunlar”ın anlatıldığı V. Bölüm, Yin-shih Yü tarafından tertip edilmiştir. Bilindiği üzere eldeki belgelere göre, şimdilik biz Türk tarihini Hunlarla

başlatmaktayız. Bu bölümde özellikle Türk-Çin münasebetleri ele alınmaktadır. Türklerle, Çinliler tarihlerinin ilk devirlerinden beri zaman zaman dostça, zaman zaman da düşmanca ilişkiler de bulunmakla beraber, genellikle geçmişleri savaşlarla doludur. M.Önceki çağlardan itibaren Çinliler, Türklere karşı bir savunma aracı olarak meşhur Çin Seddi’ni meydana getirmişlerdir ki, dünyanın harikaları arasında sayılan bu duvar, aydan dünyada görülen ender yapılardan veya nesnelere birisidir.

Çinliler, Türklerle baş edebilmek maksadıyla bazan onlar gibi davranmaya kalkışıyorlardı. Eserin 168. sayfasında “M.Ö. 307 tarihinde Çin imparatorunun Türk kıyafetlerini giymeyi, ata binmeyi, ok ve yay kullanmayı öğrenmek için bir ferman yayınladığını” görüyoruz. Ayrıca Çin Seddi’nin yapılmasının Türkler için olumlu sonuçlar doğurduğuna da değinilmiştir: Bunlardan birisi, onların kendi içerisinde birlik duygusunu uyandırarak, teşvik edici bir rol oynaması, diğeri de Çin modeline göre siyasi teşkilatlanmalara gidilmesidir (s.170).

Kitabın bu bölümde Hun-Türk Tarihinin en ünlü hükümdarlarından biri olan Mo-tun (Mete) hakkında da önemli bilgiler verilmektedir. Mesela Çin imparatoriçesine, evlilik dileğinde bulunmak üzere gönderilen mektup çok ilginçtir. Yine Mo-tun M.Ö. 176’da yolladığı bir mektupta; “Tanrı’nın yardımıyla, savaşçılarımızın mükemmelliğiyle Yüceçileri yenmeyi başardık, civardaki 26 devleti fethettik, böylece hepsi Hunların bir parçası oldu. Yay çekerek yaşayan bütün halklar bir aile oldu, bütün kuzey bölgesi barış içinde” (s.174-175) diyordu. Buradan bütün Türk boylarını (Tölös) bir bayrak altında birleştirdiği sonucunu da çıkarmak mümkündür. Ayrıca bu Türk birliğinin içerisine yabancı birçok kavim de dahil olmuştu. Mo-tun’un M.Ö. 174 tarihinde ölmesinin ardından başa geçen oğlu ve torunu zamanında da, Türklerin Çin karşısında üstünlüklerini devam ettirdiklerini görmekteyiz, fakat onlardan sonra ibrenin yönünün değiştiği de anlaşılmaktadır. Çin imparatorluğu Türkleri parçalamak ve asimile etmek için birçok yöntem denemiştir ki,

bunlardan birisi bizzat Çinli devlet adamlarının raporlarında şöyle geçmektedir: “Hunların çok acil ihtiyaçları olan sınır pazarlarıdır ve bunları bizden alabilmek için zor kullanmayı dahi denediler. Zat-ı şahanelerinin Hunlarla barış yapmak için onlara zengin ve gösterişli hediyelerle elçiler yollamalarını ve bu imkanı kullanarak, büyük ölçekli sınır pazarları kurmayı ısrarla arz ederim. Elçilerimiz döndükten sonra stratejik önemi olan bölgelerde derhal çok sayıda pazarlar açmalıyız. Her bir pazar yerinde bizim kendi savunmamız için yeterli olacak bir askeri güç buldurmalıyız. Her büyük sınır pazarında çiğ et, şarap, pişmiş pirinç ve lezzetli ızgaralar satan dükkanlar açılmalıdır. Bütün dükkanlar yüz ile ikiyüz kişiye hizmet edecek büyüklükte olmalıdır. Bu şekilde Çin Seddi'nin dibindeki pazarlarımız Hunlar ile kaynayacaktır. Eğer begleri ve komutanları Hunları kuzeye dönmeleri için zorlamaya çalışırlarsa, ister istemez onlar beglerine saldırırlardır. Bizim pirincimiz, güveçlerimiz ve şarabımıza ısrarlı bir tutku geliirse, bu onların öldürücü zayıflığı olacaktır” (s.176). Görülüyor ki, binlerce yıl önce Türkleri kendi benliklerinden uzaklaştırmak, kendi idarecilerine düşman etmek amacıyla Çinliler nasıl insan aklına gelmeyecek planlar uyguluyorlar.

Kitabın 190. sayfasında Türklerdeki Sağ ve Sol Bilge Eligliği, Sağ ve Sol Bilge Krallığı olarak yorumlanmış olmasına rağmen, bizce bu yanlıştır. Bir kere krallık terimi Türk kültürünün bir unsuru değildir. Her terim kendi kültür çevresi içerisinde yorumlanmalıdır. Belki Türk devlet idaresinde yöneticiler için kagan, han, padişah, hükümdar gibi terimleri kullanabiliriz, ama kral ve imparatorluk kelimelerini kullanmak doğru değildir. Bizim nasıl Fransa kralı veya Roma-Germen imparatoru için kagan ya da padişah kelimesini kullanmamız gülünç ise, Türk hükümdarları için de kral terimini kullanmak gülünçtür³. Buradaki Sağ ve Sol Bilge Eligliği de zaten hükümdar değil, hükümdardan

veya kagandan bir derece aşağıdaki yabguluk ve sadlıkla eş görmek lazımdır.

194. sayfada, Türklerin belki de ilk defa olarak tarihte parçalanmalarından bahsedilmektedir. M.Ö. 55 yılında, zor durumda bulunan Türk milletinin o zaman başında bulunan Tanhu Ho-hanyeh (M.Ö. 58-31) Çin'in himayesine girmek istemiş, kardeşi Küçük Yabgu'nun (Chih-chi) bu isteğe karşı çıkması üzerine ülke ikiye ayrılmıştı (M.Ö. 55). Küçük Yabgu böyle bir durumun kendileri için utanç verici olduğunu söylüyordu. O, emrindeki kuvvetlerle ülkenin batı kısımlarına çekildi. Çiçi Yabgu, Tanrı Dağları ve Issık Köl civarında girmiş olduğu mücadelelerde başarılı olmuş ve bu bölgedeki Tölöleri hakimiyeti altına almıştı. Fakat Küçük Yabgu'nun güçlenmesine tahammül edemeyen Çin, Çu-Talas nehirleri arasında bir başkent inşa eden Hunları, 70.000 kişilik kuvvetli bir orduyla basmış, Hun başkenti tamamen tahrip edilmiştir (M.Ö.36). Küçük Yabgu'nun 1518 kişiyle, 70.000 kişilik Çin ordusuna karşı vermiş olduğu hayrete düşürücü direniştir ki, bugünkü Türk milletinin var olma sebeplerinden biridir. Küçük Yabgu'nun burada yapmış olduğu tarihi konuşma çok ibret vericidir. Küçük Yabgu şöyle diyordu: *Boyun eğmeyeceğiz. Çünkü bu şan ve şerefle yaşamış olan ecdadımıza karşı yapılması mümkün ihanetlerin en büyüğüdür. Atalarımız bizlere geniş ülkelerle birlikte hürriyet ve istiklali de emanet ettiler. Savaşçı ve suvari hayatımız sayesinde yabancıları titreten bir millet olduk. Korumakla vazifeli bulunduğumuz bütün bu emanetleri âdi bir ömür uğruna feda edemeyiz. Hepimizin bildiği gibi savaşta erlerin kaderi ölümdür. Biz ölsek de kahramanlığımızın şanı yaşayacak, çocuklarımız ve torunlarımız diğer kavimlerin efendisi olacaktır.* Küçük Yabgu'nun yapmış olduğu onur mücadelesi bir milletin yaşama

³ Bu hususta bakınız, S.Gömeç, “Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Kutlamalarının Ardından”, **Yüce Ereğ**, 2/18, Ankara 2000.

arzusunu, hem de şerefli bir şekilde hayatta kalma isteğini ortaya koymuştur⁴.

VI. Bölüm “İç Asya’da Hint Avrupalılar” başlığı altında yer almaktadır ki, bunu da A.K.Narain yazmıştır. Burada üzerinde durulan konulardan birkaçı yıllardır pekçok tartışmaya sebep olan ve neticelenemeyen Toharca, Yüe-çiler ve Sogdlar meselesidir.

VII. Bölüm “Hun Dönemi” olup, yine D.Sinor tarafından hazırlanmıştır. Hemen daha makalesinin başında Türkleri karalama maksadıyla; “İç Asya’nın hiçbir halkı, hatta Mogollar bile Avrupa tarih yazıcılığında Hunlarınkı kadar kötü ün edinmemiş; Hun adı yıkıcı ve zalim istilacı ile özdeş olmuştur” (s.245), diyor. Yazar öyle bir demogoji yapıyor ki, Hun ile Hiung-nu’nun ayrı olduğunu ispatlamak için “F.D.Roosevelt’le yazışmasında W.Churchill’in onları Hunlar diye anmasına karşın, Almanlar ne Hun, ne de Hiung-nu’dur” (s.247), sözlerini kullanıyor. Halbuki bugün Çin kaynaklarında zaman zaman Hiung-nu olarak kaydedilen topluluklar federasyonu Hun olarak kabul edilmektedir. Yine doğru veya yanlışlığını tartışmadan, herhangi bir araştırmacının yargısını sanki kesin bir doğru imiş gibi göstererek, sonuç çıkarmaktadır: “J.B.Bury’nin sırf kendi olağanüstü güçlü yargısına dayanarak verdiği şu hükme hayran olmamak mümkün değildir: Hunların Avrupa’ya yönelmelerine yol açan doğrudan nedenlerin, uzak geçmişte kalan Hiung-nu çöküşüyle hiçbir ilgisi yoktu” (s.248). Herşeyden önce J.Bury bir Hun tarihçisi değildir. Biz de, Anglo-Saksonların İngiltere Adasına gitmelerinin sebebi Aztekler yüzünden olmuştur desek, herhalde çok saçma olur. Hunların Avrupa’ya uzanmalarının başlıca nedenlerinden birisi Asya’daki Hun hakimiyetinin inkiraza uğramasıdır. Asya’da Hun hakimiyeti sona erdikten sonra, başta Çin baskısı ve diğer Tölös boylarının birbirleriyle mücadeleleri neticesinde,

genellikle Tölös kabilelerinin batı grupları olan Ogurların Hazar ve Karadeniz’in kuzeyinden Avrupa’ya sarktıkları bir gerçektir. Bunlar dağılan Hun birliğinin üyelerinden başka bir şey değildir.

Birçok Batılı yazar ve bunların arasında D.Sinor da olmak üzere, tarihte savaş yaparken Türklerin zaman zaman düşmanlarının krallarını öldürmelerini hep barbarlık olarak yorumluyorlar. Ama bunun karşısında kendi katlettikleri Türk hükümdarlarına hiçbir zaman insan değeri vermeyip, bunu da bir kahramanlık veya sıradan bir olay gibi yorumlamaktadırlar. Mesela Attila’nın oğlu Dengizik’in katledilmesi şöyle anlatılmaktadır: “Başı kesilip, İstanbul’a getirildi, ana caddede törenle taşındı ve Tahta Sirk Kapısında bir kazığa geçirildi. Bütün şehir halkı seyrine geldi. Bu kısa öykü, Çin kaynaklarındaki, kendilerinden korkulan barbar reislerinin ortadan kaldırılışını anlatan benzer parçaları çağrıştırıyor. Düzenin düzensizliğe karşı kazandığı zafer böyle kutlanır; kesik kafanın başkente getirilip, teşhir edilmesi, Batıda olduğu gibi Doğuda da uygarlığın ona karşı gelme küstahlığında bulunan güçler üstündeki zaferini simgeler” (s.274). İşte bu kin ve nefret kokan sözler, Türkiye’de de kendisine itibar edilen ve alim geçinen bir tarihçiye aittir. Kendisini bilim adamı olarak gören hiç kimse, böyle gazezâr yazılar yazmaz. Benim aklıma gelen soru, pekçok okuyucunun aklına gelebilir. Acaba D.Sinor’un atalarına ya da kendisine herhangi bir Türk’ün zararı mı oldu? Bence elbette oldu! Binlerce yıl emperyalist Avrupa’nın dünyayı işgaline Türkler engel teşkil etti. Haç’ın Hilal karşısındaki hezimetine Türkler yol açtı. Anglo-Saksonların, Latin ve Germanlerin Avrupa gibi küçük bir kıtaya sıkışmalarına Türkler sebep oldular. D.Sinor Türklere kin duymasın da, kime duysun?

D.Sinor, bize göre yanlış kararlara daha sonra da devam etmektedir. Bugün artık ilim adamları tarafından Türklükleri büyük ihtimalle sabit görülen Eftalit (Ak-Hun), Sabar gibi Türk boyları ona göre Türk değildir (s.275). Türkler

⁴ Geniş bilgi için bakınız, S.Gömeç, **Kök Türk Tarihi**, 2. baskı, Ankara 1999, s.2-3.

tarihleri boyunca yaradılışları ve hayat tarzları itibarıyla hareketli bir kavim olmuşlardır. Onlar bir bakıyorsunuz Kafkasya'da, bir bakıyorsunuz Avrupa'da, bir bakıyorsunuz Afrika'da görüyorsunuz. Kültürlere ve medeniyetlere yön veriyorlar; çağ açıp, çağ kapıyorlar. Böyle zengin bir kültürü, renkli bir tarihi ve medeniyetlerin ortaya çıkışında üstün rolleri olan kavmin Türk olmasını kimse kabul edemiyor.

Erken İç Asya Tarihi'nin 278. sayfasında D.Sinor Bulgarları istemeye istemeye Hun ve Türk kabul ederken, aynı yerde Priskos'un bazı gözlemlerine dayanarak, Attila'yı Mogol yapmaktadır. Bununla beraber hemen biraz sonra kendi kendini yalanlayıcı cümleler sarfetmektedir. Hunlara ait açılan mezarlardan sadece birkaçında Mogolumsu kafatası çıktığını söylüyor (s.279). D.Sinor, Hunlar ve Hunlara ait herşeyi Türk'ün dışında tutabilmek için elinden gelen bütün dolambaçlı cümleleri kullanmıştır. Bugün bile Mogollarla, Türkleri kıyasladığımızda aralarında her bakımdan çok büyük bir farkın olduğunu görmek mümkündür. Tarihlerinin en kalabalık olduğu devirlerde bile toplam nüfusları 2-3 milyon civarında olan bu kavmin geriye dönük bir projeksiyonla değerlendirmesini yaptığımızda, Türk milletine ne gibi tesiri olabilir anlayamıyoruz. Hadi bu bir kenara, Mogolların ataları olduğu söylenen birtakım topluluk ve devletlerin (mesela Hsien-pi, Juan-juan, Kitan vs) bile tarihleri çok karanlık ve çağdaşı olan Türklerden kültür olarak o kadar geridirler ki, bunu Çin kaynaklarının yardımıyla öğrenebiliyoruz. Dolayısıyla D.Sinor burada olduğu gibi, maalesef daha ileride Kök Türkler bahsinde de bu gibi tutarsız tesbitlerde bulunmaya devam ediyor.

Erken İç Asya Tarihi'nin VIII. Bölümü, "Avarlar"la ilgilidir. S.S.Kardoss tarafından kaleme alınmıştır. Bilindiği gibi Orta Asya Tarihinin halledilememiş problemlerinden birisi de Avar meselesidir. Çoğu zaman Avarlar ile Juan-juanların karıştırılması sürmektedir. Kardoss da bu problemi çözememiştir. "Yunan ve Latin metinlerinde

yuvalanmış Avar sözcüklerinin sağladığı tanıklığa dayanarak uzmanların çoğu haklı olarak Tuna Avarlarının dilinin Altay grubuna ait olduğunu sanıyorlar. Ancak Mogolcaya mı, yoksa Türkçeye mi daha yakın olduğunda kararsızlık sürüyor. Avar devletinde kullanılan önemli rütbe adlarının, Bayan zamanında kurulmuş geleneği sürdürmüş olması kanıtlanamazsa da, olasıdır" (s.301). Bununla beraber yazarın Avarlara ait verdiği kelime ve unvan örnekleri genellikle Türkçedir. Avar ve Juan-juan problemi hakkında bizim kaleme aldığımız, "Yeniden Avar Adı Hakkında" makalemize de bakılabilir⁵.

IX. Bölüm, "Rusya'nın Orman Kuşağı Halkları" adını taşıyor ve bu bölüm P.Golden tarafından hazırlanmıştır. Burada Ural bölgesi halklarından, Fin-Ogurlardan, Ogur Türk boylarından (Sabar, Bars-il, Bulgar), Macarlardan, Orta İdil bölgesinin soyu tükenen halklarından, Permlerden, Obi Ogurlarından bahsediliyor olmakla birlikte; bölge halklarının ziraat, ticaret, şehircilik, sosyal hayat gibi özellikleri de anlatılmaktadır.

X. Bölümde, yine P.Golden tarafından yazılan "Güney Rusya Bozkırlarının Halkları" makalesi yer almaktadır. P.Golden bu yazısında Sabar ve Avar Türklerinden, Büyük Bulgarya, Hazarlar, Peçenekler, Oguzlar ile Kumanlar hakkında bilgiler veriyor.

Kök Türk Kaganlığının anlatıldığı XI. Bölüm, D.Sinor tarafından kaleme alınmış olup, "[Kök] Türk İmparatorluğunun Kuruluş ve Yıkılışı" adını taşıyor.

Daha ilk sayfada D.Sinor, "Türk adının yüzde yüz bir kesinlikle M.S. 6. yüzyıldan önceye götürülemeyeceğini belirtmek gerekir" diyor (s.383). Burada, eldeki kaynaklar göz önünde bulundurulunca biraz haklı sayılabilir, ama Orkun kitabelerinin bir öncesinin de bulunduğunu ve Türk

⁵ S.Gömeç, "Yeniden Avar Adı Hakkında", *Orkun*, Sayı 14, İstanbul 1999.

adının çok daha eskilerde ortaya çıkmış olacağını göz-ardı da edemeyiz⁶. Daha sonra zaten yazar Türk adı üzerindeki varsayımları dile getirmektedir (s.385-388). Önceden de belirttik, fakat yine de söylemek istiyoruz ki, Kök Türk Kaganlığı için “Türk İmparatorluğu” veya “Kök Türk İmparatorluğu” denmesi yanlıştır.

Sayfa 390’da D.Sinor, Türk Kaganlığının kurucularının isimlerinin Türkçe olmadığını söylüyor. Mesela biz İstemi’nin adının “sıcak, kızgın demir” ile alâkalı olduğunu sanıyoruz. Kitabelerdeki Bumın isminin karşılığının da Çin kaynaklarında “Tümen” ya da “Duman” ile ilgisi olabilir! Aslında D.Sinor, yukarıdaki varsayımı ile okuyucunun aklında, devletin kurucularının da Türk olmadığı fikrini uyandırmaya çalışıyor. Müellifin dediği gibi isimlerinin etimolojisi halledilmese de, bu onların Türk olmadığını göstermez. Bunların elbette unvanlarının dışında Türkçe adları vardı, fakat Çinliler yabancı hükümdarları genellikle kendi verdikleri unvanlarla belgelerinde zikrederler. Hemen aynı yerde yazar şöyle devam ediyor: “Türk Devleti Juan-juanlarınkinin yerini aldığından, yeni kurulan Türk imparatorluğunun halkları arasında Juan-juan dilinin kullanılmaya devam ettiği düşünülebilir ve belkide doğrudur. Ne yazık ki biz Juan-juan dilinin nasıl olduğunu bilmiyoruz. Ancak Juan-juan adlarında Türklerin izlerine rastlanmadığı gibi, bunlar tutarlı bir biçimde Mogolca olarak açıklanamamıştır” (s.390). Yazarın nasıl bir mantık yürüttüğü gerçekten takdire şayandır. Hem onları değişik yerlerde Mogollarla irtibatlandıracaksınız, hem adlarında Türkçenin izlerinin olmadığını söyleyeceksiniz, hem de Türklerin Juan-juan dilini kullandıklarını iddia edeceksiniz. Gerçekten hayrete düşürücü bir mantık! İlim adamlarının yazdıklarına ve kaynaklara göre, Juan-juanlarda yazı yoktu. Hesap yapmak için koyun tezeği veya ağaç parçalarından yararlanıyorlardı. Çin kaynaklarının bazıları onları Tunguzlara bağlarken, bazıları da

Hunlarla akraba göstermektedir. Ayrıca Hsien-pi lehçesinin bir diyalektini konuştukları söylenmektedir⁷. Durum böyle olunca kaynaklarda yazıları ve rakamları olmayan bir halkla, aynı dönemde yaşayan ve onların tarihten silindiği döneme ait kitabeleri bulunan bir kavim nasıl aynı olabilir ve aynı dili konuşur. Bu tarihi hakikatlere ters düşüyor mu?

Bir cümlesinde de şöyle: “Mogolistan’daki Juan-juan yönetiminin sona ermesiyle birçok soru cevapsız kalmış ise de, 552’de buradaki idareyi Türklerin devralmış olduğunu ve iktidar değişikliğinin yabancı istilacılarca gerçekleştirilmediği de kesin gibidir. Juan-juan iktidarı imparatorluk içerisindeki küskün ve muhalif bir hizip tarafından düzenlenmiş bir iç devrim sonucu yıkılmıştı. Bu hizip belki de etnik bakımdan olduğu kadar, dil bakımından da halkın geri kalan kısmında pek farklı değildi” (s.397) diyor. Araştırmacı “belki”yi o kadar çok kullanıyorki, belkilerle kesin kanaatlere gitmeyi adeta tavsiye ediyor. Kök Türk Aşına ailesinin, Juan-juan hakimiyetine karşı başlattığı isyan sanki aynı topluluğun üyeleri arasındaki bir iktidar savaşı gibi gösteriliyor. Biz Kök Türklerle, Uygurların arasındakini, Kara-Hanlılar ile Gaznelilerin, Gazneliler ile Selçukluların arasındaki mücadeleyi pek tabî olarak bir iktidar savaşı olarak anlayabiliriz, fakat Juan-juanlarla Türklerin kavgası kesinlikle böyle bir şey olamaz. Nasıl bir anlayış ki; hem Bumın, hem de Bumın’ın çocukları daha sonraki yıllarda bu Juan-juan kavmini dünyadan silmek için varlarını-yoklarını ortaya koyuyorlar. Eğer bunlar aynı kavim ise, insan kendi halkını yeryüzünden silmek için bu denli gayret içerisine niçin girer?

D.Sinor, tarihi değiştirmeye, tahrif etmeye ve adeta tarihle alay etmeye devam ediyor: “Biraz abartma ve bir nebze de anakronizm yaparak, Türk demirciliğinin onlar için güçlü bir ekonomik silah, siyasal iktidarı ele geçirmelerini sağlayan bir araç

⁶ Türk adı hakkında bakınız, İ.Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, 2. baskı, İstanbul 1983, s.42-44.

⁷ L.N.Gumilev, *Drevniye Tyurki*, Moskva 1967, s.11-13.

olduğunu söyleyebiliriz. Yenilen Juan-juanlarla, muzaffer Türkleri birbirinden kesin olarak ayırt etmek güç olduğundan, ikincilerin birincileri istilası Amerika Çelik İşçileri Birliğinin ya da başka bir güçlü işçi sendikasının Amerika Birleşik Devletlerinde yönetimi ele geçirmeleri gibi varsayımsal bir girişime benzetilebilir” (s.398).

Kitabın 410. sayfasındaki Apa Han ile ilgili değerlendirmeler de bize göre yanlıştır. Mo-kan Kagan’ın oğlu Ta-lo-pien’in (yani Apa) gerçekten devletin iki kutbu arasında birtakım siyasi çabaları olmuştur. İki defa kaganlığı devlet meclisi tarafından reddedilen (annesi Türk olmadığından) Apa’nın doğrudan kagan olmak gibi bir iddiası kalmamıştı. O daha çok devletin idaresinde kaganlar kadar bir itibara sahip olmayı amaçlamıştır. Bu yüzden de bazan Tardu’nun yanında, bazan da İşbara’nın yanında yer alıyordu. Fakat özellikle Çinliler tarafından da kullanıldığı bir gerçektir. Gözünü iktidar hırsı bürüdüğünden dolayı Çin’inde oyunlarına geliyordu⁸.

Kök Türk yazıtlarının birkaç yerinde herkesin bildiği bir Umay kelimesi geçer: “*Tengri, Umay, iduk yir-sub basa berti erinç*”⁹ ve “*Umay teg ögüm katun*”¹⁰. İşte bu Umay’ı, D.Sinor burada olduğu gibi (s.422) tanrıça olarak göstermekte; Türklerin Mogollardan aldığını iddia etmektedir. Halbuki Umay’ın eski Türk dininin meleklerinden birisi veya tarihte yaşamış kahraman bir Türk kadını olabileceği ihtimalini kimse göz önünde bulundurmamaktadır¹¹.

Eserin XII. Bölümü bir değerli Uygurist olan C.Mackerras’ın kaleminden çıkmıştır. “Uygurlar” adı altındaki bu bölümde enterasan görülen pasajlardan biri, 427. sayfada bir Uygur bakanı olan İl Ögesi İnançu Bilge’nin, 795’te ölen A-Çor Kagan’ın çocuğu olmadığından yerine baktığını

ifade eden cümlelerdir. Ama biz bu şahsın hiçbir zaman kaganlık makamına oturmadığını sanıyoruz¹². İl Ögesi İnançu Bilge ile Ediz kabilesinden ve bakanlardan biri olan Kutlug’un aynı insanlar olduğunu sanmıyoruz.

Biz Mackerras tarafından ileri sürülen, Böğü Kagan’ın Mani inancını kabul etmesinin sebeplerine de katılmıyoruz. Ona göre; “Sogdlar, Lo-yang’da kagana kendi dinlerinden bahsederken, kagan belki de bu dinde, sertlik ve inceliği en iyi biçimde birleştirebileceğini gördü; bu da halkın kültür seviyesini yükseltecek, ama aynı zamanda savaşçı bir halkın başı olarak tebasından beklediği disiplini ve itaatı bozmayacak mükemmel bir araçtı. Böğü Kagan’ın Budizm veya başka bir din yerine Maniheizmi seçmiş olmasının bir başka sebebi de, Çin’deki T’ang hanedanına karşı istiklalini koruma endişesi olabilir” (s.443-444). Zaten bu şekilde bir fikir yürütmenin yanlış olduğunu, bu yıllarda Çin’in Türk hakimiyetinde bulunduğu göstermektedir. İkinci bir husus bize göre Maniheizmin kabul edilişi, birtakım siyasi sebeplere dayanmaktadır¹³.

“Orta Asya’da İslamiyet’in İlk Dönemleri ve Karahanlılar”, XIII. Bölümü meydana getirmekte olup, yine P.B.Golden tarafından hazırlanmıştır. Burada Kara-Hanlıların ortaya çıkışı, Kara-Hanlılar ile ilişkilendirilen kavimler, Kara-Hanlı adının manası gibi konular üzerinde durulmuştur. Mesela s.470’deki bazı isimlerin tesbitinde Golden bazı zorluklarla karşılaşmıştır ki, bizim bu isimler hususundaki görüşlerimiz şunlardır: Hutoğlan= Kutoglu, Çunçan veya Çunpan= Çopan, İlmalm-s-n yabgu= İl-Almış Yabgu olmalıdır.

H.Hoffman, “Eski ve Orta Çağlarda Tibet” adını taşıyan, kitabın XIV. Bölümünü teşkil eden kısmı yazmıştır. Bu bölümde Tibet’in eski çağı, Tibet imparatorluğunun yükselişi, Naiplik dönemi, Tibet imparatorluğunun zirvesi, İmparatorluğun

⁸ Gömeç, a.g.e., s.22-23.

⁹ Bkz., *Tunyukuk Yazıtı*, II. Taş, Batı tarafı, 3. satır.

¹⁰ Bkz., *Köl Tigin Yazıtı*, Doğu tarafı, 31. satır.

¹¹ Umay meselesi hususunda bakınız, S.Gömeç., “Umay Meselesi”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı 35, İstanbul 1989.

¹² S.Gömeç, *Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü*, 2. baskı, Ankara 2000, s.52.

¹³ Bakınız, Gömeç, a.g.e., s.44.

gerilemesi ve dağılması, İdare ve toplumsal yapı, Karanlık dönem (850-1000), Tibet ve Mogolların dünya imparatorluğu, Sa-skya iktidarının gerilemesi ve Phag-mo-gru-pa yönetimi işlenmiştir.

Kitabın son kısmı olan XV. Bölümde “Kıtan ve Cürçenler: Mançurya Ormanlarının Sakinleri”ne yer verilmiştir ki, bu konuyu da H.Franke hazırlamıştır.

Kıtanlar 7. ve 8. yüzyılda Orta Asya tarihinde önemli roller oynadıkları gibi, 10. yüzyılda da kuvvetli bir hanlık meydana getirdiler. Özellikle

Çinliler, zaman zaman bu kavmi Türklere karşı bir emniyet aracı olarak kullandılar. Bununla beraber onların pekçok bakımdan Türk kültürünün tesirinde kaldıkları biliniyor. Kıtanlardan sonra ortaya çıkan bir Cürçenler vardır ki, onlarda da Türk etkisi çok fazladır.

Bu bölümden sonra Kısaltmalar, Kaynakça, Dizin kısımlarıyla eser son bulmaktadır. Erken İç Asya Tarihi, içerisinde bizim de gözden kaçırdığımız birçok bakımdan tarihi hakikatlere ters düşen veya tarihi tahrif eden cümleler yer alsa da, herşeye rağmen güzel bir derleme çalışmasıdır.

Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Prof. Dr. Taciser ONUK

8-12 Haziran 2002 tarihlerinde Londra’da yapılan CIEPO’ya

“19. Yüzyıl Osmanlı Dönemi Güney Anadolu Geleneksel Tarsus Evleri Süslemeleri

(Ornamentation of Traditional Tarsus Houses in the 19th Century” adlı bildiri ile

Atatürk Kültür Merkezini temsilen katılmıştır.

“Prof. Dr. Halûk Karamağaralı Armağanı”

Prof.Dr.Halûk Karamağaralı Armağanı, Yayımı
Gerçekleştiren:Opel Boğaziçi Otomotiv Turizm
Tic. San.Ltd.Şti, Ankara,
2002, XXXII+400s.

“Memleketimizin, hemen her tarafında emsalsiz defineler hâlinde yatmakta olan kadîm medeniyet eserlerinin ileride tarafımızdan meydana çıkarılarak ilmi bir surette muhafaza ve tasnifleri ve geçen devirlerin sürekli ihmali yüzünden pek harap bir hâle gelmiş olan âbidelerin muhafazaları için müze müdürlüklerinde ve hafriyat işlerinde kullanılmak üzere arkeoloji mütehasıslarına kâfi lüzum vardır.”

20 Kasım 1931, Konya

Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK

Neval KONUK

Marmara Üniversitesi Türk Sanatı Programı

Doktora Öğrencisi

Değerli bilim adamlarının emekliliklerinin ardından yayımlanan, armağan kitapları yetiştirdiği insanların minnet ve şükran duygularının nişanesi olan eserlerini görmesi açısından oldukça önemlidir.

Bu kitap, ömrünün yarısından çoğunu Türk ve İslâm sanatı araştırmalarına veren; titizliği; az ve öz konuşma özelliği; düzen, tertip ve nizam arayışı; zor beğenmesi; güç tatmin olması; eldeki bütün malzemelerin ve bütün delillerin derin bir tahlil ve terkip gücüyle yoğrulup, sağlam bir mantık dokusu

içerisinde güzel bir Türkçeyle ifade edilmesinden ileri geldiğini düşünen Prof. Dr. Halûk Karamağaralı'ya adanmıştır¹.

Çok sayıda eser hakkında yüzeysel bilgilerden meydana gelen çalışmalar yerine, az sayıda eser hakkında derinlemesine incelemeler yapmayı tercih eden Prof.Dr.Halûk Karamağaralı'nın, ‘Türk sanatına olan sevgi ve ilgisi nasıl başlamıştı?’ sorusunun cevabını kendisi şu şekilde dile getirmektedir:

“Efendim, Erzurum'da iken bizim evimiz Hâtuniye Medresesi'nin tam karşısında idi. Sabah akşam karşımda bu medrese vardı. Beni büyüleyen şey ne idi tam olarak bilemiyorum, hâlen de bilemiyorum, ama ben Hâtuniye Medresesi'ne meftûn olmuştum. Bendeki sanat tarihi sevgisi Erzurum Hatûniye Medresesi'ni sevmekle başlamıştır” (s.VIII).

Bu sevgi ve tutkusu, üniversitede bölüm seçme esnasında da kendisini gösterir. Ankara

¹Yaptığı işten herkesten önce kendisinin tatmin olmasını isteyen Prof.Dr.Halûk Karamağaralı, o kadar bilgi ve malzeme birikimine, çalışkanlığına ve azmine rağmen az sayıda makale yayımlamıştır. Makaleleri şunlardır: “Çorum Ulu Camii'nde Minber”, **Sanat Tarihi Yıllığı**, (1964-65), İstanbul, 1965, s.120-143; “Mevlâna'nın Türbesi”, **Türk Etnoğrafya Dergisi**, Sayı: VII-VIII, Ankara, 1966, s.38-42; “Anadolu Selçuklu Kervansarayları”, **Önasya**, Sayı: VI/61-62, Ankara, 1970, s.4-5; “Ahlat'ta Bulunan Tümülsüz Tazındaki Türk Mezarları”, **Önasya**, Sayı:V/59-60, Ankara, 1970, s.5-6; “Erzurum'daki Hatûniye Medresesi”, **Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, Sayı: III, Ankara, 1971, s.209-247; Ahlat, **Ahlat**, 1975; “Kayseri'deki Hunad Hatun Câmii'nin Restitüsyonu ve Hunad Manzumesi'nin Kronolojisi Hakkında Bazı Mülâhazalar”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı:XXI, Ankara, 1976, s.199-246; “Erzurum Ulu Câmii”, **Yıllık Araştırmalar Dergisi**, Sayı:III, Ankara, 1981, s.137-177; “Sâhib Ata Câmii'nin Restitüsyonu Hakkında Bir Deneme”, **Rölöve ve Restorasyon Dergisi**, Sayı:III, Ankara, 1982, s.121-131; “Konya Ulu Câmii”, **Rölöve ve Restorasyon Dergisi**, Sayı:IV, Ankara, 1982, s.121-131.

Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin Arkeoloji bölümüne yazılır. Fakat, bir mülakata da girmesi gerekmektedir. Mülakatta merhum Prof.Dr.Remzi Oğuz Arık tarafından kendisine arkeoloji bölümünü isteyerek seçip, seçmediği sorusu sorulur. Verdiği cevap, hayli ilginçtir:

“*Hayır. Bu bölümü isteyerek seçmedim. Aslında ben, Türk Sanatı Tarihi okumak istiyordum. Fakat, Türk Sanatı Bölümü olmadığı için ona en yakın olan bölüm olan Arkeoloji Bölümünü tercih ettim*” diye cevap verir. Bunun üzerine Prof.Dr.Remzi Oğuz Arık, kendi yazdığı kitaplardan birkaç tanesini hediye eder.

Fakülteyi bitirdikten sonra, Ankara Etnografya Müzesi'ne asistan olarak girer (1946-49). Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi kurulunca 1949 yılında Türk ve İslâm Sanatları Kürsüsü'nde açılan asistanlık imtihanına girer, kazandığı hâlde tayin işlemleri yapılmaz. Birkaç imtihandan ve uzun tartışmalardan sonra Prof.Dr.Remzi Oğuz Arık'm, zamanın Milli Eğitim Bakanı'nın konu ile ilgili sözlü sorusu üzerine mesele Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülür ve yapılan haksızlık bütün belgeleri ile ortaya konulur. Ondan sonra açılan ve kazanılan imtihanda artık haksızlığa devam edilmez ve 1951 yılında asistanlığa tayin edilir. 1952 yılında bir senelik asistan adaylığı süresinin bitiminde asillığe geçişi tasdik edilir.

Hazırladığı “*Beylikler Devri Ahşap Minberleri*” adını taşıyan tezi ile 18 Haziran 1955 tarihinde “*Doktor*” unvanını alır. Doktora teziyle ilgili raporun son kısmında jüri üyesi Prof.Dr.Ekrem Akurgal şu değerlendirmeleri yapar:

“*Bu tip araştırmacı olarak Halûk Karamağaralı yurdumuzda İslâm sanatı mevzuunda ilk olmak bahtiyarlığına sahiptir. İslâm sanatı sahasında bu tip araştırmacıların Türkiye dışında yok denecek derecede az olduğu düşünülürse Karamağaralı'nın Türkiye'nin ilmî istikbali hakkında vaadettiği ehemmiyeti o nisbette takdir etmek gerektir. Asistan Halûk Karamağaralı'nın bu*

tezi Pekiye derece ile bilhassa takdire lâyık görülmüştür.”(s.IX).

Asistanlık yıllarında bir taraftan doktora çalışmalarını yürütürken, bir taraftan da kürsü başkanı Prof.Suut Kemal Bey'in hazırlamakta olduğu “*İslâm Mimarîsi*” adlı kitabın hazırlanmasında yardımcı olur ve “*Terimler Cetveli*”ni kitaba ekler.

15 Haziran 1965 tarihinde ise, “*Anadolu'da Moğol İstilasından Sonra Yapılan Dinî Mimarî Eserlerinde Görülen Plân ve Form Özellikleri*” konusunda hazırladığı tezle “*Doçentlik unvanını almaya hak kazanır.*”

Tezin konusu, jüri üyeleri K.Otto Dorn ve Suut Kemâl Yetkin tarafından tepki ile karşılanmış, Moğol istilasının, eserler üzerinde etkisinin olmadığı iddia edilmiştir. Fakat, bu tezin kabul edilmesinden sonradır ki, Doç.Dr.Halûk Karamağaralı'nın fikirleri ve görüşleri Türkiye'deki hemen hemen bütün sanat tarihçileri tarafından benimsenmiş ve eserden yararlanılmıştır.

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk ve İslâm Sanatları Kürsüsü'nde 1951'de başladığı asistanlık görevi ise, 1983 yılında Gazi Üniversitesi Mimarlık Mühendislik Fakültesi Mimarlık bölümüne profesör oluncaya kadar devam eder. 1967 yılında başladığı Ahlat kazıları ise, Türk Sanatı tarihinde seçkin bir yere sahiptir.

1990 yılında emekliye ayrılır ise de yüksek lisans ve doktora derslerini yürütür. 1995-96 öğretim yılında Gazi Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümünde ve Niğde Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde lisans derslerine girer.

Prof.Dr.Halûk Karamağaralı, kürsü ve bölüm başkanlıkları yapmış olsa da dekanlık ve rektörlük gibi ilmin dışında daha fazla mesai gerektiren idarî görevleri almamıştır. Prof.Dr. Nusret Çam'ın bu konudaki; “*Esasen hocamız idareciliği ters bulurdu*” sözü buna bir kanıttır.

Özellikle Anadolu Selçuklu Devri Türk Mimarisi hakkında söyleyecek çok sözleri olduğu, “*Türk Mimarîsi*”, “*Türk Sanatı*” adları altında defalarca yayımlanan kitaplar hakkında yapılacak çok ciddi tenkitlerinin olmasına karşılık ‘aşırı titizliği’ sebebiyle bunları yazamamış, bu bilgileri ancak yakın çevreleriyle sınırlı kalmıştır. Ahlat hakkında yıllardır yapmış oldukları kazı sonuçları da ne yazık ki şimdiye kadar yine aynı sebeple kitap hâline getirilmemiştir.

Zor beğenmesi, titiz özelliği Prof.Dr.Halûk Karamağaralı’ya nev’i şahsına münhasır bir kimlik kazandırmış ve adının saygı ile anılmasını sağlamışla olmakla birlikte, belki bu ‘kılı kırk yarar’lığı anma kitabının basılmasında isteği dışında da olsa bir geciktirme nedeni olmuştur.

Anma kitabının basılma işlemi, farklı bir uygulamayla bir Otomotiv Turizm Tic. San.Ltd.Şti tarafından sağlanmıştır. Opel Boğaziçi’ye “*Prof.Dr.Halûk Karamağaralı Armağanı*” kitabının basımını sağladıkları, Türk sanatına, Türk bilimine ve Türk kültürüne yaptıkları katkıdan dolayı, teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Kitabın basılmasına şüphesiz en önemli katkı ise; Prof.Dr. Hakkı Acun, Prof.Dr. Halit Çal, Yard.Doç.Dr. Gül Tunçel, Yard.Doç.Dr. Mehmet İbrahimgil’den oluşan Yayın Kurulu’nun karşılıksız gayretleridir.

“Prof.Dr.Halûk Karamağaralı Armağanı” kitabında sırasıyla şu yazılar yer almaktadır: Nusret Çam; “*Bir İlim Adamı Olarak Prof.Dr.Halûk Karamağaralı*” (s.VII-XII), Süleyman Hayri Bolay; “*Mükemmeli Arayan İnsan*”(s.XV-XVII), Nusret Çam; “*Hocam Prof.Dr.Halûk Karamağaralı*” (s.XIX-XXVII), Nusret Çam; “*Prof.Dr.Halûk Karamağaralı’nın Fikir Hayatından Kesitler*”(s.XXVIII-XXXII), Ömür Bakırer; “*Anadolu Selçuklu Dönemi Mimarîsinde Tuğla Örgülerde Kullanılan Özel Derleme Yöntemleri*” (s.1-16),

Örcün Barışta; “*Timur Beneği ve Anadolu’dan Bazı Örnekler*” (s.17-32), Ali Boran; “*Eski Van Şehrindeki Kaya Çelebi Külliyesi*”(s.33-54), Gönül Cantay; “*Ahlat ve Van’ın Şehir Kuruluşu*” (s.55-70), Halit Çal; “*Tapu Tahrir Defterleri Ve Hurufat Defterlerine Göre Ahlat’da Türk Mimarîsi*” (s.71-86), Nusret Çam; “*Dinî ve Siyasî Düşüncenin İslâm Sanatındaki Yansımaları*” (s.87-106), Uğur Derman; “*Medine’de İki Osmanlı Kitabesi*” (s.107-112), Abdülkadir Dündar; “*Osmanlı Mimarîsinde Vakıf Mimarları*”(s.113-122), Can Hersek; “*Restitüsyon Sorunları ile Sivas Ulu Camii*”(s.123-136), Mehmet İbrahimgil; “*Makedonya’da Türk Mimarîsinde Görülen Sembolik Motifler*” (s.137-152), Yaşar Kalafat; “*‘Bulgaristan’da Türk Folkloru’ Sempozyumu ve Bulgaristan Gezi Notları*” (s.153-188), Beyhan Karamağaralı; “*XII-XV.Yüzyıllarda Ahlat’ın Kültür Tarihine Bakış*” (s.189-204), Haşim Karpuz; “*Konya’nın Tarihsel Kimliği ve Koruma Sorunları*” (s.205-224), Alev Çakmakoğlu Kuru; “*Beypazarı Boğazkesen Kümbeti ve Mihrabındaki Balık Figürü Hakkında*” (s.225-244), Türkân Öncü; “*Yaratıcı Bireylerin Kişilik Özellikleri*”(s.245-258), Mehmet Önder; “*Selçuklu Dokumaları ve Mevlâna’nın Giysileri*” (s.259-268), Nermin Sinemoğlu; “*Türk Mimarîsinde İshak Paşa Sarayı*”(s.269-282), Gül Tunçel; “*Anadolu’daki Barbutin Dekorlu Küpler*”(s.283-316), Mehmet Tunçel; “*Osmanlı Mimarîsinde Makedonya’daki Arasta ve Bedesten Binaları*” (s.317-360), Kerim Türkmen; “*Kayseri’de Bulunan Eretna Dönemine Ait Bazı Kitabeler*” (s.361-374) ve Gediz Uruk; “*Amasya-Hızır Paşa Türbesi’nin Restitüsyon Denemesi ve Tipolojik Değerlendirmesi*” (s.375-398).

Hayatı boyunca mükemmeli arayan, Türk Sanatı bilimini kendine bir meslek değil de, hayat tarzı olarak seçmiş Prof.Dr.Halûk Karamağaralı’ya uzun ömürler diliyoruz.

Büyük Edebiyat Mirası

“Kelile ve Dimne” Eseri

Dr. Dildar ATMACA - ŞİRSAD

Sanat Tarihçisi

Kelile ve Dimne, Azerbaycan
Devlet Yayınevi, Bakü 1982, 314 s.

Kelile ve Dimne elyazması Doğu edebiyatının ölmez âbidelerinden biridir. Bu elyazmada olaylar hayvanların dilinden aktarılmaktadır. Kelile ve Dimne eserinde eski çağlarda yaşayan halkın hayatı, arzu ve istekleri konu edilmektedir. Kelile ve Dimne birbirlerine hikâyeler anlatan iki çakalın ismiyle adlandırılmaktadır.

Yıllardan beri Doğu dünyası rivayetlerin masalların, halk hikâyelerinin merkezi olmuştur. Asırlarca eski Babilistan’da, İran’da, Mısır’da, Azerbaycan’da, Arabistan’da, Hindistan’da bir çok edebî rivayet yazılmıştır. Bu rivayetler ağızdan ağıza yayılmış, bir memleketten diğerine, bir nesilden diğer nesile dede, baba mirası gibi intikal etmiştir. Aktarılan rivayetler, her bir memleketin neslin zevk ve adet an’anesine uydurularak değişmiştir.

Halkın dilinden alınmış rivayetler yazıya dö-külerek bir elde toplanmıştır. Her hikâye veya riva-yet farklı dillere tercüme edildiği zaman, mutlaka yorum değişikliğine maruz kalmış oluyordu. Riva-yetlerin en popüler ve mükemmeli “Bin Bir Gece Masalları”dır. Bu masalın şöhreti tüm dünyaya dağılmıştır. Yalnız, diğer eşi bulunmaz ve meşhur eserler sırasına giren, Kahin ve felsefecileri tarafın-dan yorumlanan *Kelile ve Dimne* eseri olmuştur.

Kelile ve Dimne bir Türk mitoloji klâsiğidir. Araştırmacılara göre, edebiyat incisi olan bu eser, III-IV. Asırlarda, edebiyatımızın ilk yazılı hikâyeleri arasında Hindistan’da bulunmuştur.

Kelile ve Dimne eserinin hikâyeleri ilk olarak Hind brahmanları (Buda rahipleri) tarafından kaleme alınmıştır. Zaman ilerledikçe, brahmanlar bir misyoner olarak ellerinde bulundurdıkları ve yazdıkları hikâyeleri dünyaya tanıtmaya başlamışlardır. Onlar, İran ve Arabistan’a sefere gidiyor, bilgilerini orada yaşayan halka aktarıyorlardı.

İran Sasani devletinin güçlü yöneticilerinden olan I. Hüsrav Ehuşirevan döneminde (M. 531-579) *Kelile ve Dimne* eserinin “Pehlevi” (Orta Fars, İran dili) nüshası yazılmıştır. Bu nüsha zamanımıza ulaşmasa da, onun Arap ve Suriye dillerinde tercümeleri muhafaza edilmiştir.

Kelile ve Dimne eserinin Arap diline tercümesi VIII. Asrın ortalarında, o dönemin bilim adamı Abdulla İbn El Mügeffa tarafından yapılmıştır. Yalnız, tercümesi sırasında, mütercim, eserde, bazı kısımları değiştirmiş ve ilaveler yapmıştır. X-XI. asırlarda *Kelile ve Dimne*, Yunan, Yahudi ve daha sonra Latince’ye tercüme edilmiştir. Tercüme eser Avrupa’da şöhret kazandırmıştır.

Kelile ve Dimne hikâyeleri hayvanların dilinden anlatılmaktadır. Bu yaklaşım bir edebî usül olabilirdi. Yalnız, eserde önemli mesajlar vardır, insan ve onun hayatını kapsayan önemli problemler konu edilmiştir. Belki de çeviriler Avrupa dillerine yapıldıktan sonra La Fontaine’ler ortaya çıkmıştır.

Eser, eski devir insanının (halkının) düşüncelerini, sürekli adalet, doğru yönetim ve yönetici arayışlarını sergiliyor. Hikâyelerde, feodalitenin topluma getirdiği haksızlıklar, insanlara karşı uygulanan sınıflandırma problemleri işlenmektedir. Dünya edebiyatında en çok şöhret bulmuş *Kelile ve Dimne* eserinin özel bir mevkii vardır.

Eserin tarihçesine baktığımızda, o mucizeler, sırlar ve efsaneler ülkesi olarak tanınan Hindistan'da doğmuştur. *Kelile ve Dimne*, Hind filozof ve brahmanları tarafından Hind folkloru esasında oluşmuştur. Bu eser, Hind kaynaklarında *Pancatantra* olarak adlandırılmaktadır. Bilim adamlarının araştırmalarına göre, *Kelile ve Dimne* eserleri aynıdır; yalnız, sonuncu birincisinin tercümesi olarak bilinmektedir.

Önce belirttiğimiz gibi, *Pancatantra* eseri, Hindistan'dan, İran yöneticisi Hüsrav Enuşirevan'a (M. 531-579) yardımcısı Berzuye tarafından getirilmiştir. Berzu'ye Hindistan'dan bu kitabı getiriyor ve onu Orta Fars (Pehlevi) diline çeviriyordu. Yalnız, bu tercüme, zamanımıza ulaşmamıştır.

Kitap, Pehlevi diline tercüme edildikten sonra, o *Kelile ve Dimne* adını almıştır. Eserin ikinci nüshası Suriye diline tercüme edilmiştir. *Pancatantra* ve *Kelile ve Dimne* eserlerinin kaynağı aynıdır.

Rivayetlerde işlenen hayvan suretleri birbirine çok benziyorlardı. *Kelile ve Dimne* eserinin mütercimi tercüme etmekle kalmıyor, yaşadığı devrin talâplerine uygun değişiklikler de yapıyor ve eserden bazı bölümleri çıkarmak mecburiyetinde kalıyordu. Mütercim, eserde yaşanan olayların mekanlarının isimlerini değiştiriyordu. Böylece, yaşanan olaylar başka bir boyut alıyor, hayalî mekan ve zaman içinde yaşatılıyordu.

Eserin, bu tarzda tercüme edilmesi, onu yerel Hind edebiyat kalıbından uzaklaştırmış ve dünya çapında önem kazandırmış oluyordu. *Kelile ve Dimne* tercümesinde coğrafi yer isimleri ve özellikle hayvan isimleri değiştirilmiştir; bazen de eserden tamamıyla çıkartılmıştır.

Pancatantra eserinde yer alan tüm hayvanların aslan'ın, kaplan'ın, tilki'nin, kurt'un, karga'nın, sıçan'ın, deve ve diğer canlıların özel Hind isimleri vardır. Hind eserinde hayvanlara verilen isimler

onların rengini, boyunu, karakterini ve diğer özelliklerini bildirmektedir.

Örneğin: *Kurda verilen isim Karataka. Kelile-koyu kırmızı rengin simgesini belirtiyor. Damanaka (Dimne)-yola getiren (uyum sağlayan) manasını taşıyordu.*

Eserin "Arkadaşların ayrılması" bölümünde, öküzerin birinin ismi Handaka-Şen (Neşeli), ikincisinin ise Sancivaka-dirençli demektir.

Kelile ve Dimneye Pancatantra'da olmayan farklı hikâyeler dahil edilmiştir. *Pancatantra*, beş bölümden (beş kanun, beş kitap hemse), *Kelile ve Dimne* eseri ise onyediy, onsekiz bölümden oluşuyordu.

Mütercim *Pancatantra* eserini çevirirken, bu kitapla sınırlı kalmıyor, *Kelile ve Dimneye* farklı Hind kitaplarından masallar ve folklor örnekleri dahil ediyordu. *Kelile ve Dimne* eserinin ilk baskısı onbir bölümden oluşuyordu.

Beydeba bu kitabı ondört bölüme böldü. Bu bölümlerin her biri mustakil bölüm olarak gösterilmiştir. Her bölümde sual ve ona karşı cevap vardır. Mütercimin böyle bir yaklaşım tarzının asıl amacı, kitabı okuyan sade halkı eğlendirmek ve akıllı insanlara örnek olabilmektir.

Tarihî kaynaklara göre, *Kelile ve Dimne* eseri, Berzuye isimli bir şahıs tarafından Hind dilinden Pehlevi (orta Fars) diline tercüme edilmiştir. Berzuye hakkında bilgiler *Kelile ve Dimne*de "Tabip Berzuye hakkında" bölümünde verilmektedir.

Berzuye'nin babası harpçi, annesi ise Zerdüş bilim adamları sülalesindedir. Berzuye yedi yaşından başlayarak tıp ilmine büyük ilgi duymaktaydı. Hind dili başta olmak üzere bir çok dil öğreniyordu. Berzuye, şah meclislerinde *Kelile ve Dimne*'nin Hind dilinde nüshasının yerine, Pehlevi diline tercüme ettiği nüshayı okuyordu. Asıl amaç, saray meclisinin dinleyici kitlesinin anlaması idi. Eser

kısa bir süre sonra 570 yılında Suriye diline Bud isimli rahip tarafından tercüme edilmiştir.

Kelile ve Dimne'nin, Orta Fars dilinden Suriye diline tercümesi, Enuşirevan'ın (İran Padişahı) ölümünden dokuz yıl önce yapılmıştır. Eserin dünya çapında tanınmasında, Arap diline tercümesi sayesinde gerçekleşmiştir. Arap diline tercüme eden mütercim, Abbasiler hülafesinin bilim adamı Abdulla İbn El Mügaffa (721-757) olmuştur.

Eserde, ilk Hind orijinal nüshasından Budizm dininin detayları, diğer taraftan Orta Fars diline tercüme edilirken Zerdüşti dini ve ateşe tapma inancının unsurları kullanılmıştır. Hind, daha sonra ise İran şahlarının yüceltilmesi, Arap hülafesinin hoşuna gitmiyordu. Bundan dolayı *Kelile ve Dimne* eseri Arapçaya tercüme edilirken bazı değişikliklere maruz kalmıştır.

Kelile ve Dimne eseri her zaman Avrupalıların da dikkatini çekmiştir. Eser, ilk kez XI. Asrın sonlarında İmparator Aleksey Komnenun isteği üzerine Simeon Sif tarafından 1081 yılında Yunan diline tercüme edilmiştir.

XII. asırda ise, Yunan dilinden Slavyan diline tercüme edilmiş ve Rusya'ya kadar ulaşmıştır. Bu dillere tercüme edilen eser farklı dinî kitaplardan alınmış ayet ve rivayetlerle desteklenerek, mana açısından zorlaştırılıyor ve kiliselerde okutuluyordu.

1250'li yıllarda *Kelile ve Dimne* Yahudi diline, 20 yıl sonra ise, Latin diline, daha sonra Fransız, İtalyan, Alman ve diğer dillere tercüme edilmiştir.

Kelile ve Dimne farklı dillere tercüme edilirken sürekli değişikliklere uğramış, Rus dilinde *Kelile ve Dimne* hakkında bir hayli kaynak mevcuttur. Bu eseri Rus diline ilk 1889 yılında tanınmış Arap dili uzmanı M. Attaye ve onun öğrencisi M. Ryabi'nin olmuştur.

Kelile ve Dimne eseri diğer Doğu dillerine de tercüme edilmiştir. Tarihî kaynaklara göre, eseri ilk

kez Fars diline tercüme eden Tadjik-Fars şiirinin üstadı olarak tanınan Rudeki olmuştur.

Türk dilinde "Hümayun-name" (XVI. Asır) ismiyle yayınlanmıştır. 1888 yılında Türk dilinden Özbek diline tercüme edilmiştir. Eserin Fars ve Arap dillerinden, Tatar, Moğol ve Malay dillerine tercümesi yapılmıştır. *Kelile ve Dimne* eserinin konusu Azerbaycan edebiyatı için çok yakın olmuştur. Büyük Nizami *Kelile ve Dimne* eserinden çok etkilenmiştir.

O, *Hüsrev ve Şirin* eserinde, Hüsrev'i eğitmek amacı ile, onu saptığı adalet yoluna geri döndürmek için *Kelile ve Dimne* eserine müracaat ediyordu. Dahi Nizamî eserinin kahramanı Hüsrev, *Kelile ve Dimne*den alınmış öğütlerle ve nasihatlarla hitap ediyordu. Bu nasihatlar Hüsrev'e doğruyu, hak yolunu bulmakta yardım ediyordu.

Nizami'nin "Hüsrev ve Şirin" eseri için kullandığı ve örnek gösterdiği rivayetlerin bazıları şunlardır: "Öküz ve Şir (Aslan)", "Dülger ve Maymun", "Zahid ve Oğlu", "Karga ve Yılan", "Tavşan ve Şir", "Üç Balık", "İki Ördek ve Tosbağa", "Canavar ve Keman", "Karga ve Baykuş", "Tavşan ve Filler", "Oruç Tutan Kedi", "turaç ve Tavşan", "Oğru (Hırsız) ve Zahid", "Kız Olmuş Farenin Fare ile Evlenmesi", "Fare ve Kedi Arkadaşlığı", "Ana Şir", "Çakal ve Avcı", "Şahzade ve Onun Arkadaşları".

Kelile ve Dimne, Azerbaycan diline de tercüme edilmiştir. Bu tercüme Azerbaycan Elyazmalar Fondunda (arşivinde) muhafaza ediliyor. Koruma altına alınan elyazmalar çok değerli minyatürlerle süslenmiştir. Azerbaycan dilinde 1982 yılında yayınlanan *Kelile ve Dimne* eseri şu bölümlerden oluşuyor:

"Tebib Berziya Hakkında", "Şir ve Öküz", "Dimnenin İşinin Yoklanması", "Alabahta Göverçin", "Baykuş ve Karga", "Maymun ve Tosbağa", "Zahid ve Gelincik", "Kedi ve Fare", "Şahzade ve Gübbere Kuşu", "Şir ve Çakal", "Ana Şir,

Çakal ve Avcı”, “Zahid ve Gonağ (misafir)”, “Bilar ve Brahime”, “Şehzade ve Onun Arkadaşları”, “Seyyah ve Zerger (kuyumcu)”.

Bu kitaba ilâve bölümler dahil edilmiştir: Güvercin, tilki, leylek ve diğer canlılara yol gösteren yalnız kendine karşı yararsız olanlar için örnek bir bölüm oluşturuyor.

“Fareler Padişahı ve Onun Vezirleri”, “Kızılkuş ve Horoz”, “Tosbağa ve Akrep”, “Tavşan, Canavar ve Tilki”, “Avcı ve Tilki”, “Kör ve Gözlü”, “Üç Kiskanç ve Şah”, “Sevari ve Yılan”, “Ayrılar ve Maymunlar”, “Fare ve Kurbağa”, “Oğrular ve Durnalar”, “Balıkçı ve Talebeler”.

Kelile ve Dimne elyazmasının orijinali 70 sayfadan oluşmaktadır. Elyazmayı süsleyen XII-XIII. asırları kapsayan minyatürler İran’ın Hoy şehrinde yapılmıştır. Ressam, Ebdel-Mö’mîn İbn Mehemmed el Hoyi eseri için yetmiş bir minyatür yapmıştır. Şu anda *Kelile ve Dimne* eserini süsleyen minyatürler, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi ve Topkapı Müzesi’nde muhafaza edilmektedirler.

Kelile ve Dimne eserinin çok değerli minyatürleri üzerine yapılan yetersiz ve eksik çalışmaların olduğu düşünülerek, yeni çalışmalar ve araştırmalara imkan sağlanması gerekmektedir.

Atatürk Kültür Merkezi Başkanı

Prof. Dr. Taciser ONUK

3-6 Eylül 2002 BALTAM

(Balkan Türkoloji Araştırma Merkezi)’nin düzenlediği

Bosna Hersek’in Mostar Şehri’nde yapılan

II. Uluslar arası Balkan Türkoloji

Sempozyumu’na

“1992-2002 Atatürk Kültür Merkezi’nin Türkoloji

Alanındaki Çalışmaları” adlı

bildiri ile

Atatürk Kültür Merkezi’ni temsilen katılmıştır.

“Hüseyin Cahit, Türkçe Sarf ve Nahiv”

Levlâ KARAHAN - Dilek ERGÖNENC -
Hüseyin CAHİT.

“Türkçe Sarf ve Nahiv”, Atatürk Kültür, Dil ve
Tarih Yüksek
Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları,
No: 769, Ankara, 2000, XVIII+720s.

Ars. Gör. Yavuz KARTALLIOĞLU

Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş
Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

Türk Dil Kurumu Gramer Bilim ve Uygulama
Kolunun "Türkiye Türkçesi ve Tarihî Devirler
Yazı Dilleri Gramerleri Projesi" çerçevesinde, Hü-
seyin Cahit'in 1908 yılında yazdığı "Türkçe Sarf ve
Nahiv" adlı eseri, Prof. Dr. Leylâ Karahan ve Dilek
Ergönc tarafından yayıma hazırlanmıştır.

Hüseyin Cahit'in eseri, Avrupa gramerciliği
tarzında Türkiye'de yazılmış ilk eserlerden olup, 20.
yüzyıla kadar Arap gramerciliğinin etkisi altında
kalan Türk gramerciliği için çok önemli bir yere
sahiptir. Eser üzerindeki çalışma, genel olarak
Hüseyin Cahit'in 1908 yılında yayımladığı "Türkçe
Sarf ve Nahiv, Üçüncü Sene" adlı esere
dayanmaktadır. Çalışmada, eserin 1911 yılındaki
ikinci baskısından da faydalanılmış ve eserde bazı
düzeltmeler yapılmıştır.

Çalışma, "Giriş", "Metin", "Sözlük" ve
"Terimler Dizini" olmak üzere dört bölümden
oluşmaktadır. Bu bölümleri metnin tıpkıbasımı takip
etmektedir.

"Giriş" (s.XI-XXI) bölümünde önce, Hüseyin
Cahit'in hayatı ve eserleri hakkında bilgiler verilmiş,
daha sonraki sayfalarda Hüseyin Cahit'in eserleri
"hikâyeleri, romanları, çevirilerinden bazıları,
hatıraları ve diğer eserleri" olmak üzere beşe
ayrılmıştır. Burada Türkçe Sarf ve Nahiv" ile ilgili
şu bilgiler yer almaktadır:

*"Hüseyin Cahit, Türkçe Sarf ve Nahiv'i dört
ayrı seviye için hazırlamıştır:*

*Türkçe Sarf ve Nahiv, Üçüncü Sene, 1908:
İdadilerin birinci sınıfları için hazırlanmış 334
sayfalık bir eserdir.*

*Türkçe Sarf ve Nahiv, Birinci Sene, 1910:
Rüştiyeler için olan bu eser 85 sayfadır.*

*Türkçe Sarf ve Nahiv, İkinci Sene, 1910: Bu
eser de Rüştiyeler için hazırlanmıştır. 128 sayfadır.*

*Türkçe Sarf ve Nahiv, Yeni Başlayanlar İçin,
1910: 88 sayfalık bir eserdir." (s.XV-XVI)*

Hüseyin Cahit, eseri, Mercan Mekteb-i İdadî-
i Mülkisinde müdür iken "İdadî mekteplerinin birin-
ci senesinde tedarik edilmek üzere" yazmıştır. Eserin
ikinci baskısı 1911 yılında yapılmış ve ilk baskıdaki
hatalar giderilmiştir. Hüseyin Cahit, "Edebî Hatıra-
lar" adlı eserinde "Türkçe Sarf ve Nahiv"i niçin
yazdığını şöyle anlatır: *Siyasetteki kapitülasyonlar
lisanımızda da vardı. Türk devleti siyasi istiklâline
malik olmadığı gibi Türk dili de millî istiklâline
mahrum bulunuyordu. Çünkü Türkçenin içinde
ecnebi lisanların kanunları hüküm sürüyordu.
Türkçemiz ismini bile kaybetmişti. Mekteplerde bile
"Kavaid-i Osmanîye" okutuyorlardı. Ortada
"Türkçe" yoktu, "Osmanlıca" vardı ve buna "A-
rapça, Acemce ve Türkçeden mürekkep" bir lisan
diyorlardı. İşte bu cereyana karşı içimde kuvvetli bir
aksülamel uyanmıştı. Müstakil bir Türkçenin varlı-
ğını meydana koymak ve Türkçe tahsil etmek için
ayrıca Arap ve Acem lisanlarını öğrenmek mecbu-
riyetine nihayet çekmek icap ediyordu. Bunun için
iptida bir gramer yazmağa karar verdim." (s.*

XVII). Bu eser, yazıldığı dönemde çok okunmuştur. Yine, "Giriş" bölümünde, Sayın Karahan ve Ergö-
nenç "Eserin Hazırlanışı Hakkında" başlığıyla eserin
nasıl hazırlandığı anlatılmışlardır.

"Giriş" bölümünden sonra Arap harfli asıl
metnin günümüz Türkçesi'ne aktarılmış şekli olan
"Metin" (s.3-344) kısmı gelir. "Metin" kısmının
içinde "isim, sıfat, zamir, fiil, edevât, zarf, nida ve
tahlil-î sarfî" bölümleri" ayrıntılı olarak işlenmiştir.
"Türkçe Sarf ve Nahiv" başlığı ile başlayan bu
bölümde önce Sarf ve Nahiv, kelimeler, hece ve
harfler hakkında bilgiler verilmiş, sonra telaffuz
kuralları, imlâ işaretleri, noktalama işaretleri,
dünyadaki diller, kelime çeşitleri, kelime ve cümle
tahlilleri, cümle çeşitleri konuları anlatılmış.
Hüseyin Cahit cümle tahlili örnekleri vermesine
rağmen, cümle konusundaki açıklamalarda yetersiz
kalmıştır. "İmlâ İşaretleri" maddesinde
bugünkünden farklı olarak "fetha, kesre, zamme,
cezm ve şedde" işaretleri anlatılmış. Burada
bağlama edatlarından da bahsedilmiştir.

"İsim" (s.47-73) konusunda, özel isim, cins
ismi ve çeşitleri, Arapça kelimelerde cinsiyet,
Türkçe, Farsça ve Arapça isimlerin çokluk şekilleri,
özel isimlerin çokluğu, Türkçe, Arapça ve Farsça
tamlamalar, kelime kökü, türetme, kelime ailesi
maddeleri yer alır. Tamlama konusunda bugün
dilcilerin çoğunluğunca sıfat tamlaması olarak kabul
edilen "altın bilezik, gümüş küpe" gibi tamlamalar
isim tamlaması olarak gösterilmiş. İsim kökleri ve
yapım eklerine kısmen temas edilmiştir. "Yazı,
yazmak, yazma, yazıcı, yazılı" kelimelerinin kökü
olarak "yazı" isminin gösterilmiş olması ya o
zamanlar Türkolojinin yeni gelişmeye başladığını ya
da Hüseyin Cahit'in "yaz-" kökünü gözden
kaçırdığını göstermektedir.

"Sıfat" (s.73-109) konusu detaylı olarak işle-
nen konulardan birisidir. Burada, önce sıfatın tanımı
yapılmış ve sıfatlar niteleme ve belirtme sıfatları
olarak ikiye ayrılmış. Niteleme sıfatları başlığı al-
tında Arapça ve Farsça sıfat tamlamalarının oluştu-

rulması, sıfatların uygunluğu, sıfatların müennesi,
sıfatların çokluğu, sıfatlardan önce gelen ekler,
sıfatların anlam dereceleri, niteleme sıfatlarının
çeşitleri, semâî ve kıyâsî sıfatlar, basit ve birleşik
sıfatlar, birleşik sıfatların teşkili, Farsça birleşik
sıfatların teşkili ve zarf olarak kullanılan sıfatlar
konuları yer alır. Burada genel olarak sıfatlar ve
isimlerle ilgili müenneslik ve müzekkerlik kavram-
ları üzerinde durulmuş. Eser Avrupa gramerciliğinin
örneklerinden kabul edilse de sıfatların türetilme-
sinde Arap gramerciliğinin etkileri görülmektedir.
"Ayaklı, insanca, arsız, bahçemsi" gibi türetilmiş
kelimeler, kıyasî sıfat olarak adlandırılmış. Belirtme
sıfatları başlığı altında genel olarak işaret, sayı ve
belirsizlik sıfatları yer alır. Arapça ve Farsçadaki
sayılar ve sayı sıfatları da bu kısımda anlatılmıştır.

"Zamir" (s.112-132) bölümünde, önce
zaminin tanımı yapılmış ve zamirler şahıs, işaret,
bağlama, belirsizlik olmak üzere dörde ayrılmıştır.
Arapçadaki şahıs zamirleri de burada anlatılmış.
Bugün, bağlama edatı olarak kabul ettiğimiz "ki",
bağlama zamiri olarak kabul edilmiş.

"Fiil" (s.132-262) konusu en iyi işlenen
konudur. Burada önce cümlenin öğeleri olan
yüklem, özne, nesne terimleri tanımlanmış. Fiil
kökleri ve çekim ekleri, "imek" ve "olmak"
fiillerinden bahsedildikten sonra fiillerin şahıs,
kemiye, zaman, sıya ve ma'nâ olmak üzere beş
şekilde çekime uğradıkları anlatılmış. Fiil çatısı,
olumluluk ve olumsuzluk, fiillerin soru şekli,
birleşik fiiller ve yapıları, zaman ekleri ve
bunların fiillere getirilmesi, fiillerin isimleştirilmesi,
yani isim-fiiller, Arapça bazı kalıplar, öznenin
cümledeki yeri, teklik ve çokluk bakımından özne
yüklem uygunluğu, fiillerin nesne alması, nesnelerin
kullanımları, tamlayıcıların ve nesnelerin yeri, zarf
fiiller, -An eki ile yapılan sıfat fiiller anlatılmış ve
bu yapıların cümle içindeki kullanımları
gösterilmiştir.

"Edevat" (s.263-332) konusunda, bizim bu-
gün için ek adını verdiğimiz şekilleri Hüseyin Cahit

edat olarak göstermiş, daha çok yapım ve çekim ekleri, kısmen edatları ve bağlaçları anlatmış; ekleri ve edatları birbirinden ayırmamıştır. Burada *-In, -I, -sl, -A, gibi* ekler ve *ile, için, üzere, -Dan sonra, -Dan evvel gibi* edatlar; *ve, ile, de gibi* bağlaçların kullanımları yer alır. İsimlerden sıfat yapmak için *-II, -IU, -lık, -slz, nâ-, bî-, -ver, -kâr, -âne, -msl, -î gibi* eklerin kullanıldığı, isimlerden zarf yapmak için *-CA, -Cek, -Cak eklerinin* isimlere ve sıfatlara getirilmesi gerektiği anlatılmış. İsimlerin anlamlarının *-Cik, -Cık, -Ceğiz, -Cağız, -çe* ekleriyle küçültülebileceği; başlıkta yer almamasına rağmen *-lik, -lık, -gede, -sâr* gibi ek ve kelimelerin isimlerin sonuna getirilerek mekan isimi yağılabilceği; isimlerin *-la, -le,* ekleriyle fiilleşceği belirtilmiş. Fiil konusunda anlatılan çatı ekleri burada tekrar anlatılmış. Sıfatlar *-la, -le, -l* ilâvesiyle fiil yapılabileceği, fiillerin *-k, -ik, -ık, -ük, -uk, -gin, -kin, -gın, -kan, -gan, -ç, -geç, -gaç, -gıç* eklerini alarak isim ve sıfat olacağı belirtilmiş.

“Zarf” (s.333-338) konusunda sıfatın, fiilin veya diğer zarfların anlamını etkileyen kelimelerin zarf olduğu anlatılmış. Zarfların zaman, miktar, tertip, hâl gösterdikleri belirtilmiş.

“Nidâ” (s.339) konusunda nidanın tanımı yapılmış, *A, Ya, Hey, Ey, Vay, Ay, Oh, Aman, Of, Dirîğ, Heyhat, Vah* gibi kelimelerin nida oldukları anlatılmış. Arapça ve Farsça isimlerin sonuna yapılan *a* ilâvesinin *ey* anlamı verdiği bildirilmiş.

“Tahlil-i Sarfı” (s.339-344) konusunda isimlerin, sıfatların, zamirlerin, fiillerin, edatların, zarfların ve nidâların nasıl tahlil edileceği anlatılmıştır.

Hüseyin Cahit’in eseri “Metin” kısmında, Karahan ve Ergöney tarafından güzünümüz Türkçesine aktarılmıştır. Bu kısımdan sonra “Sözlük” (s.345-360), “Terimler Dizini” (s.361-381), “Kaynaklar” (s.382) ve “Tıpkıbasım” (s.383-720) yer almaktadır. Özellikle, “Sözlük” ve “Terimler Dizini” kısımları çalışmanın değerini artırmaktadır.

“Türkçe Sarf ve Nahiv”in günümüz Türkçesine aktarılması hem o yıllardaki dilbilgisi hakkında bir fikir sahibi olmamız hem de Türklük Bilgisinin geldiği seviyeyi göstermesi bakımından çok önemlidir. Bu eserden daha önceki yıllarda yazılmış olan diğer eserlerin de günümüze aktarılması ile o zamanın Türkçesi hakkında daha sağlam bilgiler edinmek mümkün olacaktır.

Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Projesi Kapsamında

TÜRK DÜNYASI EDEBİYAT TARİHİ

1. Cilt

1. Sözlü Edebiyat

(Anonim Sözlü Edebiyat)

69+504 sayfa

(Ciltli)

A.K.M. Başkanlığı Yayını : 287

Kaynak Eserler Dizisi : 2

C I K T I

“ Profesör Remzi Oğuz Arık”

Haz.: H.Rıdvan Çongur, **Profesör Remzi Oğuz Arık**, Kültür Bakanlığı Yayınları / 2720, Yayınlar Dairesi Başkanlığı Sanat-Edebiyat Eserleri Dizisi / 358-113, Ankara 2001, XVIII, 403 s. : res. : 20 cm.

Dr. Sevay OKAY-ATILGAN
Sanat Tarihçisi

*“Oğlum : Küçük bir eyi hareket,
büyük bir eyi niyetten üstündür, unutma !*

8-2-1949
(R.O. Arık)

Kültür Bakanlığı son yıllarda Türk kültür ve bilim tarihini, bu alanlarda hizmet vermiş bilim adamlarını tanıtmaya yönelik değerli hizmetler sunmaktadır. Genç araştırmacıları da yüreklendirerek, tarihimizin karanlıkta kalan noktalarına ışık tutabilmek amacıyla yoğun bir yayın programına destek veren kuruluş, Türk kültürüne büyük hizmetlerde bulunmuş değerli bir bilim adamımızın daha tanıtılmasına önyak olmuştur : Prof. Dr. Remzi Oğuz Arık.

Remzi Oğuz Arık, pek çok ilkleri içeren yaşam öyküsü, bilim ve sanat üzerine düşünceleri, Türk arkeolojisi ve sanat tarihine yaptığı katkılar, Türk milliyetçiliği ve siyasi alandaki görüşleri ile Cumhuriyet kuşağının önde gelen isimlerinden birisidir. Yukarıdaki satırlarından da anlaşılacağı gibi; O konuşmak ve niyetlenmekten çok, her koşulda çalışmak ve üretmek temelinde bir yaşama inanmış, gerçekten de kısacık yaşamına pek çok şeyi sığdırabilmiş ender insanlardan birisidir. Bu nedenle, kendisinin de deyimiyle “tüm ömrünü bir cepheymişcesine geçiren” bu değerli insanın, sonraki kuşaklara, bugünün gençlerine tanıtılması

son derece önemlidir. H. Rıdvan Çongur, “Profesör Remzi Oğuz Arık”ın hemen hemen tüm yönleriyle tanıtıldığı bu eseri hazırlayarak, bu alanda önemli bir boşluğu doldurmuştur. Kendisini Remzi Oğuz Arık’ın öğrencilerinden biri olarak kabul eden, üniversitede okuduğu yıllarda kendisiyle birlikte olan H. Rıdvan Çongur eserini bir hatıra kitabı tarzında kaleme almıştır. Kitap, Remzi Oğuz Arık’ın doğumunun 100. Yıl dönümünde yayınlanmış olması nedeni ile de ayrı bir öneme haizdir. H. Rıdvan Çongur son derece duygulu ve duyarlı bir üslupla kaleme aldığı önsöz yazısında, Remzi Oğuz Arık’ın bilim, siyaset, düşünce ve hareket adamlığı, yanı sıra eğitimci vasıfları üzerinde durarak, onun bu konulardaki hassaslığına dikkat çekmek istemiştir. Yazar “O, çağdaşlaşma hareketinin başarıya ulaşabilmesinde bir eğitim seferberliğine ihtiyaç bulunduğunu, kalkınma, yükselme ve gelişmenin eğitim kurumlarıyla sağlanacağını, milletin geleceğinin eğitim ve kültüre bağlı olduğunu bilen ve bunun mücadelesini veren insandı” sözlerine, Remzi Oğuz Arık’ın “Uyan be Anadolu çocuğu ! Sen kendini kurtarmazsan seni kim kurtaracak ?” şeklindeki serzenişini örnek vererek, yine kendisinin “Elbette sen kurtaracaksın!” şeklindeki cevabıyla O’nun bu mücadeledeki inancını tüm çarpıcılığı ile gözler önüne sermiştir.

Eser dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Remzi Oğuz Arık’ın kısa yaşam öyküsü, ailesi, çeşitli konulardaki görüşleri ve ölümüne ilişkin bilgiler içermektedir. İkinci bölüm iki alt başlık halinde ele alınmıştır. İlkinde Remzi Oğuz Arık’ın çeşitli yerlerde yayınlanmış seçme yazılarına yer verilmiş, ikinci alt başlıkta ise Remzi Oğuz Arık’ın kendisine ait bir bibliyografya, yayınları ve hakkında yazılanlar irdelenmiştir. Üçüncü bölümde, O’nunla bağlantıları olan ikinci ve üçüncü şahısların ağzından Prof. Dr. Remzi Oğuz Arık’ın bilinmeyen yönlerine ışık tutulmaya çalışılmıştır. Dördüncü bölüm, “Anmalar” başlığı altında O’nun anısına yapılmış toplantı ve buralarda yapılmış konuşmaları içerirken, son bir başlık altında da Remzi Oğuz Arık

adına çıkarılan Armağan kitaptan sözedilmiştir. Bu bölümleri, yazarın aktarış sırasına sadık kalarak ana hatlarıyla vermek, böylece Remzi Oğuz Arık'ı tüm okurlara daha yakından tanıtmak istiyoruz.

H. Rıdvan Çongur'un da belirttiği gibi, Remzi Oğuz Arık Cumhuriyetin ilk yıllarında, ülkenin içinde bulunduğu zor koşullarda kendini yetiştirmeyi başarmış en seçkin bilim ve fikir adamlarımızdan birisidir. 15 Temmuz 1899'da Adana'nın Kozan ilçesine bağlı *Kabaktepe* köyünde dünyaya gelmiştir. Babası Sandık Emimi *Mehmet Ferit Bey*, Oğuz boyuna mensup Farsak aşiretinden Arık Fatih soyundandır. Remzi Oğuz Arık'ın ana tarafı Maraşlıdır. Çocukluğunun ilk yılları , ilkokula başladığı günler doğduğu yerde geçmiştir. O'nun bu dönemine ilişkin fazlaca bir bilgi bulunmamaktadır. O yılların çetin koşulları karşısında Arık ailesinin fertleri yurdun değişik bölgelerine dağılmış, ikinci Meşrutiyet'in ilanı ardından Remzi Oğuz Arık da annesiyle birlikte Selanik'teki ablasının yanına gelmiştir. İlk mektebi takiben *Yadigar-ı Terakki Rüştiyesi*'ni bitirmiş, sonra *Ticaret Lisesi*'ne kaydolmuştur. Çocukluğunu yaşamadan büyüyen, ilk ve orta öğrenimini milletinin acı günlerinde, bin türlü yokluk içinde, baba ocağından uzakta, ablasının yardımıyla tamamlayan Remzi Oğuz, yine o yaşlarda Devletin çöküşüne şahit olmuş, Balkan bozgununu yaşamıştır. Ablasının ölümü üzerine, Balkan Savaşı yıllarında İşkodra'da subay olan Mustafa Fevzi ağabeyinin yanında idadi tahsiline devam etti. Balkanlardan çekilmek mecburiyetinde kalınca, İşkodra'yı terkedenlerle birlikte İstanbul'a gelen Remzi Oğuz, bu sefer *Mercan İdadisi*'ne kaydoldu. Yine bu yıllarda, tahsilini, parasız yatılı olarak *İzmir Sultanisi*'nde sürdüren, daha sonra İstanbul'a dönerek Muallim Mektebi talebesi olan Remzi Oğuz, o yıllarda faaliyete geçen Türk Ocakları'nın da genç üyelerinden birisi olmuş, ilk milliyetçilik ülküleri burada şekillenmiştir. Sağlık sorunlarından dolayı askere gidemeyen Remzi Oğuz, *Darülfünun*'ün *Edebiyat Fakültesi*'nde yüksek tahsiline devam eder ve *Felsefe Bölümü*'nü bitirir. Bu arada Milli Müca-

dele, Cumhuriyet'in ilanı, yeni Türkiye'nin kuruluş günlerini görür ve yaşar. Ailesi ile birlikte zor günler geçirir. Remzi Oğuz 1926 yılında açılan Devlet sınavını kazanıp Avrupa'ya gider. Paris'te 1926 yılından 1930 yılı sonlarına kadar geçen devrede *Sorbon Üniversitesi*'nde "Sanat Tarihi", *Louvre Arkeoloji Enstitüsü*'nde "Arkeoloji" tahsili ve bunların yanı sıra da Arapça öğrenimini tamamlayabilmek için "*Yaşayan Doğu Dilleri Okulu*"nda dört yıl dil tahsili yapmıştır. Son derece çalışkan ve faal bir yapıya sahip olan Remzi Oğuz, Paris'te yalnızca tahsil yapmakla kalmaz, 1929 yılında burada ilk kez, değişik ülkelerdeki Türk öğrencilerin de katılımıyla "*Türk Talebe Cemiyeti*"ni kurarak, öğrencilere Anadolu ve Türklük bilincini aşılamaya çalışır. Remzi Oğuz Arık'ın ilk Türk arkeoloğu olarak yurda dönüşü 1931 yılındadır. 1929 yılından itibaren arkeoloji tetkikleri *Türk Yurdu Dergisi*'nde yayımlanmaya başlanır. 1933-1934 yılları arasında ağırlıklı olarak "Köy" konusu üzerinde durur. İlerleyen yıllarda bütün çalışmalarını köy ve köycülük konularında yoğunlaştırır. Nitekim O, 1952 yılında *Türkiye Köylü Partisi*'nin kurucusu ve ilk Genel Başkanı olarak karşımıza çıkmaktadır. O'nun köy konusundaki görüşleri kısaca şöyle idi : "Köy işini artık bir devlet işi olarak ele almak, onun sağlığı, iktisat muvazenesi esasına dayanacak olan devlet programını başa koymaktan başka çare kalmamıştır. Burada istenecek şey, devletin, şahsiyet ve iman sahiplerinin elinde bulunup kalmasıdır". Onun bu sözlerinden yıllar sonra, Kabinelerde bir Bakanlık ve bütün yurttaki teşkilatı bulunan bir Genel Müdürlüğün köy hizmetleri vermek üzere görevlendirilmesi, görüşlerindeki isabeti ve haklılığını ortaya koymaktadır. Remzi Oğuz Arık 1931 yılında Türkan Hanım'la tanışır ve evlenirler. İlk çocukları M. Oluş Arık 1934 yılında doğar.

Yazar maddeler ve alt başlıklar halinde ele aldığı birinci bölümün 13. Maddesini "Bir bilim adamı olarak Remzi Oğuz Arık"a ayırmıştır. Yazarın aktardıklarından da Remzi Oğuz Arık'ın herşeyden önce bilim adamı sıfatıyla öne çıktığı, bu

alandaki Türkiye'nin ilk öncü kişilerinden birisi olduğu anlaşılmaktadır. O Türkiye'de arkeoloji ve sanat tarihinin öncülüğünü yapmış, bu dalın tahsilini görmüş ilk insandır. Ankara Üniversitesi bünyesinde arkeoloji ve sanat tarihi kürsülerinin kurucusu Remzi Oğuz'dur. 1931 Bursa/Yalova'daki ilk kazısından itibaren birbiri ardısıra devam eden diğer kazı çalışmaları, bunların sonuçlarını içeren rapor ve kitapların, makalelerin hazırlanması ve yayımlanması, yanı sıra üniversitedeki hocalığı, müzecilik alanında vermiş olduğu hizmetler onun kısa yaşamına sığdırabilmiş olduğu başlıca uğraşı alanlarıdır. Bu çalışma ve hizmetlerini kısaca özetlersek : Amerikalı arkeologların yaptığı ve 1932 yılında Devlet komiseri olarak başında bulunduğu Alişar kazısı Anadolu'daki ilk sistematik kazıdır. Ankara yakınındaki Galatlar ve Niğde/Güllüdağ, Çanakkale/Truva ve H.Z. Koşay ile birlikte yürüttüğü Alaca-Höyük kazıları Türk arkeoloji tarihinin ilk sistemli ve önemli kazılarıdır. 1935 yılında Türkçe ve Farsızca olarak iki cilt halinde yayınlanan "Alaca Höyük Hafriyatı" adlı kitabı, bir Türk arkeoloğunun hazırladığı ilk önemli çalışma olarak tarihteki yerini almıştır. Remzi Oğuz Arık 1934 yılında *Gazi Terbiye Enstitüsü*'nde Sanat Tarihi hocası olarak görev alır. 1935 yılında Türk Tarih Kurumu üyeliğine seçilir. Daha sonra 1940'larda A. Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde kendi kurmuş olduğu kürsüde hocalık yapar. 1942 yılında buradan ayrılır. 1943 yılında Ankara Arkeoloji ve Etnografya Müzesi Müdürlüğü'ne tayin edilir ve müzecilik alanında büyük hizmetler verir. Bu arada, 1949 yılında Ankara *İlahiyat Fakültesi*'nde "İslam Sanatları" kürsüsünün kurucusu da yine Remzi Oğuz Arık'tır. Burada da hocalık yapan Remzi Oğuz, 1950 yılında *Devlet Tiyatrosu Edebi Hayat Başkanı* olarak da çalışmış, yanı sıra UNESCO geçici heyetinde görev almıştır. Remzi Oğuz Arık ne yazık ki çok genç denebilecek bir yaşta, 3 Nisan 1954'de bir uçak kazası sonucu yaşamını yitirmiştir.

Yazar Remzi Oğuz Arık'ın yaşam öyküsünü, başta oğlu Prof. Dr. M. Oluş Arık olmak üzere,

kendisiyle irtibatla bulunmuş dostları ve tanıdıklarının ağzından derlenmiş bilgilerle kısaca bu şekilde tespit etmiştir. Birinci bölümde bunların yanı sıra, Remzi Oğuz'un yaşam öyküsünü, bilim ve fikir adamlığını daha anlaşılır kılmak amacıyla diğer bazı konulara da yer verilmiştir. Maddeler halinde belirlenmiş bu konular arasında : Fikir, dava ve siyaset adamı olarak Remzi Oğuz ; Ahlak ve Din hakkındaki görüşleri ; Milliyetçi tarafı ve millet anlayışı ile Türk milliyetçiliği üzerine görüşleri bulunmaktadır.

İkinci bölüm iki alt başlık halinde düzenlenmiştir. Bunlardan ilki Remzi Oğuz Arık'ın seçme yazılarına ayrılmış, O'nun sözkonusu alanlardaki görüş ve önerilerine yer verilmiştir. Bu yazıların başlıkları şu şekildedir : "Gurbet", "Coğrafyadan Vatana", "Bilim Zihniyeti", "Tarihimizin öğrettikleri", "Türkiye'nin Yükseltilmesi", "Milliyetçiliğimiz", "Sanatkarın Yalnızlığı", "Güzel Türkçemiz", "Güzelliklerimizin Fethi", "Çanakkale Alanlarında", "Erzurum'a Övgü", "Mü'min Akif", "Dostluk Üzerine Düşünceler", "Türk Gençliğine", "Türk Gençliği", "Bahtiyar İdealist", "Çocuk".

İkinci bölümün ikinci alt başlığında Remzi Oğuz Arık Bibliyografyası konu edilmiştir. Bu bölüm de yine, A.Remzi Oğuz Arık'm Yayınları ve B.Remzi Oğuz Arık Hakkında Yazılanlar olmak üzere iki bölüm halinde ele alınmıştır. Her iki bölüm de kendi içlerinde alt bölümlere ayrılmış ve eserler bu alt bölümlerde abece sırasında verilmiştir. A. Remzi Oğuz Arık'ın yayınları" beş alt bölüme ayrılmıştır. Bunlar :

A.1. *Kitap ve risaleler* : Bu alt bölümde Remzi Oğuz Arık'ın 1986 yılına kadar yayımlanmış kitap ve risaleleri ile bunların çeşitli basımları verilmiştir. Listelenen kitap ve risalelerin sayısı 39'dur.

A.2. *Ayrı Baskılar*: Burada 10 ayrı baskının kimliği verilmektedir.

A.3. *İlmi makaleler*: Bu bölümde Remzi Oğuz Arık'ın arkeoloji ve sanat tarihi konularındaki

makaleleri listelenmiş olup, bunların toplam sayısı 61'dir.

A.4. *Fikri, edebi ve başka makaleler*: Burada 128 makale listelenmektedir. Aynı zamanda edebi karakter gösteren fikri makaleleri ile bunlar dışında kalan yazıları yer almaktadır. Bu makalelerin bir kısmı, değişik yayın organlarında bir kaç defa yayımlanmıştır.

A.5. *Siyasi makaleler ve T.B.M.M. konuşmaları*: Bu bölümde R. Oğuz Arık'ın T.B.M.M. kürsüsünde çeşitli vesilelerle yaptığı konuşmalar ile Başbakan veya ilgili bakanlara sorduğu sözlü ve yazılı sorular, yayımlandığı T.B.M.M. *Tutanak Dergisi*'ndeki yerleri gösterilerek listelenmekte, ayrıca Türkiye Köylü Partisi Genel Başkanı sıfatıyla yaptığı konuşmalar ile Parti yayın organında yayımlanan yazıları gösterilmektedir. Bunların sayısı 51'dir. Tüm bunlar değerlendirildiğinde, Remzi Oğuz Arık'ın bugüne kadar 38 kitabı ile toplam 289 makale ve hitabesinin yayımlandığı anlaşılmaktadır.

B. Remzi Oğuz Arık Hakkında Yazılanlar” bölümü üç alt başlıktan oluşmaktadır. Bunlar : B.1. *Kitap ve risaleler* : Yazar adlarına göre alfabetik olarak sıralanmış 9 kitap ve risale listelenmektedir. B.2. *Makaleler ve demeçler* : Yine abece sırasında, 190 kitap ve makale yer almaktadır. B.3. *Manzumeler* : Aynı düzende 41 manzume bulunmaktadır.

Remzi Oğuz Arık'ın fazla uzun olmayan bir yaşama sığdırmış olduğu bu yoğun çalışma faaliyetlerinin genel dağılımı için, bu bibliyografyanın oluşmasını sağlayan Prof. Dr. Necmeddin Sefercioğlu'nun giriş yazısındaki bazı notlarına yer vermek istiyoruz. Buna göre; Remzi Oğuz Arık'ın yayın hayatı 1918'e kadar uzanmakla birlikte, yayınları 1930'lu yıllarda ağırlık kazanmıştır. Avrupa'daki öğrenimini tamamlayıp yurda döndükten sonra kendisini arkeoloji dalındaki ilmi çalışmalara verdiği, yayınlarının da bu alanda yoğunlaştığı gözlenmektedir. Önemli kazıları ve bunlara ait ilmi rapor ve eserlerinin yayımlanması, çoklukla, bu yıllara rastlamaktadır. 1940'lı yıllarda O'nu fikri

çalışmalara ve yayınlara ağırlık verdiği görülmektedir. Bir yandan milliyetçi görüşteki yayın organlarına yazılar gönderirken, bir yandan da kendi çıkardığı Millet (Ankara: Mayıs 1942-Nisan 1944) dergisinde yazılarını yayımlamıştır. Bu on yıllık dönemde, ilmi yazıları da yayımlanmaya devam etmiştir. 1950'de Seyhan (Adana) milletvekili olarak T.B.M.M.'ne giren R. Oğuz Arık, Ankara Radyosu'nda sekiz hafta boyunca “Türk inkılabı ve milliyetçiliğimiz” adlı dizi konuşmalarını yapmıştır. Daha sonra “Türkiye Köylü Partisi”ni kurarak, genel başkanlığına getirilmiştir. Böylece “milliyetçilik” hakkındaki görüşlerini T.B.M.M. kürsüsünde, parti toplantılarında yaptığı konuşmalarla, basına verdiği demeçler ve parti organı gazetelere yazdığı yazılarla yayma imkanlarını değerlendirmeye çalışmıştır.

Kitabın üçüncü bölümünde, Remzi Oğuz Arık dost ve arkadaşlarının, yakınlarının, sevenlerinin ağzından anlatılmıştır. Bunlar arasında: Prof. Dr. Mümtaz Topçu, Doç Dr. Nurettin Topçu, Peyami Safa, Prof. Dr. Mehmet Kaplan, Prof. Dr. Ziyaeddin Fındıkoğlu, Şevket Raşit Hatiboğlu, Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu, Behçet Kemal Çağlar, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Atsız, Ahmet Kutsi Tecer, Prof. Dr. Fikret Arık, Doç Dr. Haluk Karamağaralı ve Prof. Dr. Hikmet Tanyu bulunmaktadır.

Dördüncü ve son bölüm, “Anmalar” ve “Remzi Oğuz Arık Armağanı” olarak iki alt başlık halinde düzenlenmiştir. Ölümünün otuzuncu yıldönümü olan 3 Nisan 1984 tarihinde, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi “100. Yıl Salonu”nda Remzi Oğuz Arık için bir anma günü tertip edilmiştir. Çeşitli üniversitelerden bilim adamlarının katılımıyla gerçekleştirilen bu anma günündeki konuşmalar 1987 yılında, “Remzi Oğuz Arık Armağanı” adıyla Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nce yayımlanmıştır. “Anmalar” başlıklı ilk bölümde, Ankara Üniversitesi'nin o zamanki rektörü Prof. Dr. Tarık Somer, Prof. Dr. Tahsin Özgüç, Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal, Prof. Dr. Sedat Alp ve Raci Temizer'in konuşmaları yer

almaktadır. “Remzi Oğuz Arık Armağanı” başlıklı ikinci bölüm H. Rıdvan Çongur’un giriş yazısıyla başlamış, burada ayrıca Prof. Dr. Ekrem Akurgal’ın “Remzi Oğuz Arık’ın Türk Arkeolojisindeki Yeri” ve Prof Dr. Tahsin Özgüç’ün “Remzi Oğuz Arık’ın Hitit Arkeolojisi’ne Yaptığı Katkıları” konulu yazılarına yer verilmiştir. Yazar kitabını “Son Bir Kaç Söz” başlığı altında tamamlamış, burada kısaca Remzi Oğuz Arık’a ilişkin duygu ve düşünceleri ile bu kitabın oluşturulmasına katkıda bulunmuş kişilerden söz etmiştir.

Fakülte hayatının ilk yılları, ilk öğrencilik günleri pek çok insan için özel anılarla doludur. Çoğu şeyin idealist bir gözle algılandığı, örnek insanların arandığı bu yaşlarda şüphesiz ilk hocaların yeri hep ayrıcalıklı olmuştur. Onlar, farkında olarak ya da olmayarak tüm yaşamımız boyunca örnek alacağımız ilk modeller olarak hafızalarımıza yer etmişlerdir. Remzi Oğuz Arık bu anlamda, yalnızca yaşadığı çağın değil, kendinden sonraki kuşakların da örnek alacağı bir insan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kitap aracılığıyla çok daha yakından tanıma şansı bulduğumuz bu değerli insanın aziz hatırası önünde saygıyla eğilirken, böyle bir insanın yetiştirmiş olduğu Prof. Dr. M. Oluş Arık ve eşi Prof. Dr. Rüçhan Arık hocalarımın bir öğrencisi bir sanat tarihçisi olarak, Remzi Oğuz Arık’ın Türk kültürüne yapmış olduğu hizmetlerin ve yaşamının konu edildiği bu eseri tanıtmaktan ayrı bir mutluluk duyduğumu belirtmek isterim. Öte yandan, böyle bir insanın genç kuşaklara tanıtılmasındaki katkılarından dolayı Sayın Araştırmacı – Yazar ve de Şair H. Rıdvan Çongur’a ve diğer emeği geçenlere de teşekkürlerimizi sunarız.

“Makedonya’da Osmanlı Dönemi Bakır Kapları”

Elizabeta Koneska, **Bakarni Sedavi Vo
Makedonija Od Osmanliskiot Period. Muzej Na
Makedonija**, Skopje 200,

Suat ENGÜLLÜ

Araştırmacı - Yazar

Dilimiz demeye varmasa bile, alın teri, göz nuruyla yüzyıllarca yaşatılan “ata yadigârı” zanaatlarımızdan bakırcılık “öldü” sayılır. Uzun yıllar önce, bir Makedonya ziyareti esnasında Üsküp’te tanıdığım, bakırcılığın korunup yaşatılması uğruna yıllarını harcadığına tanık olduğum merhum şair Ömer Kayaoğlu, duygusal olarak bu acı gerçeği kabul etmeye yanaşmayıp “Bakır ölmedi, sadece mutfaktan ev içlerine terfi etti.”¹ dese bile, bakırcılığın akıbeti ortada, Bakırın akıbeti de, Öyle ki bir çağa damgasını vuran bakırın sıcaklığı, parlaklığı, ihtişamı; bakırcılığın yeri, önemi, saltanatı, gönlümüz razı olsa da olmasa da, içimize sindirse de sindiremesek de, müzelik olmaya mahkûm. Önceki yıl Makedonya Müzesi tarafından yayımlanan “*Bakarni sadovi vo Makedonija od osmanliskiot period*” (Makedonya’da Osmanlı Dönemi Bakır Kapları) adlı monografi, bu gerçeği kanıtlar niteliktedir.

Özellikle Osmanlı’nın Balkanlar’ı istilâ etmesinden sonra hızlı bir gelişim sürecine giren bakırcılığı; bu bağlamda da, günlük hayatın ihtiyaçla-

rının kopmaz bir parçası haline gelen türlü türlü bakır kapların üretimi ve kullanımını konu alan bilimsel çalışmaların yapılmadığı Makedonya’da, sözü geçen alanda hissedilen önemli bir boşluğun giderilmesi bakımından, Elizabeta Koneska’nın uzun yıllar üzerinde titizlikle çalıştığı bu değerli eserin yayımlanmış olması, bilim ve kültür adına büyük önem taşımaktadır.

Dört bölümden oluşan monografiye yazdığı ön sözde, bakır kapların üretimi ve kullanımının, yüzyıllar boyunca Makedonya’nın geleneksel maddî kültüründe önemli yeri bulunduğunu belirten Koneska, konuyu üç ana başlık dahilinde irdelemektedir.

Bakırcılık zanaatının ortaya çıkışı ile gelişiminin, bakır ürünlerinin ev eşyası olarak yaygın şekilde kullanımının doğrudan doğruya Osmanlı’ya bağlı olması nedeniyle, eserin birinci bölümünde “Osmanlı Kültürünün Makedonya’daki Tarihî Gelişimi” üzerinde durulmaktadır. Makedonya’nın, sınırlarını Doğu’dan Batı’ya doğru genişletirken Osmanlı’nın Balkan Yarımadası’nda ilk istilâ ettiği bölgelerden biri olduğunun altı çizilirken, bu toprakların bir kültür harmanı olduğuna işaret edilmektedir.

Balkanlar’a adım atmakla birlikte, kendi kültürel değerleri yanı sıra Yakın ve Orta Doğu kültürlerinden benimsedikleri öğeleri de beraberlerinde getiren Osmanlılar, bu bölgelerde yaşayan ulusların kültür ve gelenekleriyle karşılaşmışlardır. Burada egemen olan kültürlerin, hepsinden önce de Bizans kültürünün etkisi, ayrıca Slav uluslarının kültürlerinin katkısıyla, Osmanlı kültürü bu topraklarda kendine has bir Balkan kültürü olarak harmanlanmıştır.” (Koneska, 2000:13)

Bu harmanlanma, doğrusu Osmanlı kültürünün senteze açık olması sayesinde, Makedonya’daki Osmanlı öncesi kültür geleneği sekteye uğramamış, karşılıklı etkilenmelerle zenginleşmiştir.

¹ Nurten Mekki, “Öldü” Denilen Bakır İkinci Doğuşunu Yaşıyor- Ütügen Saksı, Tastaan çerezlik, 4. Boyut, sayı 4, Haziran 1990, sayfa 8-11.

Osmanlı'nın gelişinden önce de Makedonya'da zanaatçılığın varlığından söz edilebilir. Ancak Makedonya'da olduğu gibi, daha geniş Balkan bölgelerinde de, zanaatçılığın yaygınlaşması ve dinamik gelişim sürecine girmesi, bu toprakların Osmanlı sınırlarının dahiline katılmasından sonraki dönemde gerçekleşmiştir. Bu dönemde ortaya çıkan ve gelişen zanaatların başında, bu topraklara Osmanlı ile birlikte gelen yeni kent mimarisi ve yerleşen yaşam tarzına bağlı olarak geniş kabul gören gelenek ve alışkanlıkların ürünü sayılan ihtiyaçları karşılayan zanaatlar gelmektedir. Bu zanaatlar arasında bakırcılık bir hayli önemli yer almaktadır.

Osmanlı öncesi dönemde Makedonya'da zanaatçılığın durumu "Orta Çağda, Balkanlar'da Metal Üretim Zanaatçılığının Durumu ve İslâm Ögelerinin Belirmeye Başlaması" ara başlığı altında irdeleyen Koneska, Balkanlar'ın kültürel, tarihî ve iktisadî gelişimi dahilinde metallerin işlenmesinin daha önemli dallardan biri sayıldığını belirttiikten sonra, konuyla ilgili bilimsel çalışmaların en çok bu dönemle ilgili olduğunu vurgulamaktadır. Arkeolojik kaynaklar, bu bölgelerde metalin çok eski zamanlardan beri işlendiğini ortaya çıkarmıştır. Burayı daha sonraları yurt tutan Slavların da, eski ana yurtları olan Karpatlar'ın ötesinde metal işledikleri bilinmektedir. Onların işledikleri metaller arasında bakır da vardır. Yeni vatanlarına yerleştikten sonra, yerel halkın tecrübe ve bilgilerini benimseyip usta zanaatçılar olmayı başardıklarına dair bilgiler mevcuttur. Araştırmalar, 13. yüzyılda Makedonya'da da kuyumculuğun gelişmiş olduğunu, altının işlendiği darphanelerde ilk bakır eşyaların yapıldığını da göstermektedir. Bu dönemde, Üsküp ve Dubrovnik arasında gelişen ticarî ilişkiler sayesinde, Doğu menşeli birtakım eşyaların bu bölgelere gelmesi suretiyle Makedonya'da ilk İslâm öğeleriyle karşılaşmıştır. Ancak bu İslâm öğelerinin yaygınlaşması, bu toprakların Osmanlı sınırları içinde yer almasıyla başlamıştır.

Makedonya'nın Osmanlı tarafından tamamen istilâ edilmesinden sonra, Anadolu'dan gelen ahalinin bu topraklara yerleşmesiyle birlikte, özellikle kentlerde hayat tarzının köklü değişime uğradığına

işaret eden Koneska, "Klâsik Osmanlı Dönemi 15. ve 16. Yüzyılda Metal İşlemleri" ara başlığı altında yazdıklarında, değişen hayat tarzı içinde ortaya çıkan yeni ihtiyaçların giderilebilmesi için, bölgeye has olmayan zanaatların da bu topraklara yerleşmeye, zamanla gelişmeye başladığını belirtmektedir. Balkanlar'da ve Makedonya'da Osmanlılar'dan benimsenen zanaatlardan biri de bakırcılıktır. Bir sonraki ara başlığı da bu konu oluşturmaktadır. "Bakırcılık Zanaatı".

Bütün araştırmaların, bakırcılık zanaatının Balkanlar'a, dolayısıyla da Makedonya'ya Osmanlılar tarafından getirilmiş olduğunu gösterdiğini belirten Koneska, bu zanaatın daha önemli, daha zor, daha kazançlı zanaatlardan biri olduğunu öne sürmektedir. Makedonya'nın her kasabasında en az bir bakırcı dükkânı bulunmuş. Köprülü, Pirlepe, Usturumca, İştîp, Manastır ve Üsküp gibi kentlerin çarşılarında ise, boydan boya bakırcı dükkânlarının yer aldığı sokakların bulunduğu bilinmektedir. Makedonya'daki kentlerle ilgili yazılı kaynaklarını yetersizliği yüzünden, bakırcılığın süreklilik içinde gelişimini takip edebilmek mümkün değildir.

Coğrafi konumu itibarıyla, Üsküp'ün, tarih boyunca hem stratejik, hem de ticarî-zanaatçılık ve kültür merkezi olduğuna dikkatleri çeken Koneska, Osmanlı döneminin başlamasıyla birlikte bu yönüyle daha da öne çıktığını vurgulamaktadır.

Bakırcılık, bu bölgede sadece benimsenmek, gelişim göstermek ve yaygınlaşmakla kalmamış, zaman içinde kendine has özelliklerle dikkatleri çekmeye başlamıştır. Bu gerçek, Evliya Çelebi'nin gözünden de kaçmayacaktır ki, Kıratov'da üretilen eşyaların Saraybosna'da, Kastamonu'da da yapılanlardan daha üstün olduğunu yazmıştır.

Makedonya'da bakırcılık zanaatının merkezi olarak kabul edilen Üsküp, Pirlepe ve İştîp'ten söz ederken, Üsküp'ün tepsî ve kazanları; Pirlepe'nin güğümleri; İştîp'in ise mangalları ile ün saldığını belirten Koneska, zaman içinde bölgenin özelliklerinden kaynaklanan birtakım eşyaların imalatına geçtiğini, bunun en iyi örneğinin ise rakı kazanlarının üretimi olduğunu ileri sürmektedir. Özellikle geçen yüzyılın ikinci yarısında bağıcılık ve meyveci-

liğin gelişmiş olduğu Makedonya'da, bakırcılık ayakta tutan da, rakı kazanlarının imalatıdır.

Bakır kaplar, geçmişte, çoğu zaman ailelerin varlıklarının simgesi olmuştur. Bir ailenin toplum içindeki statüsünü, kullanılan bakır kapların sayısına ve kalitesine göre belirleyebilmek mümkünmüş. Makedonya'da, ilk başta bakır kaplar zengin ailelerin harcıymış. Zamanla, kent ve kasabalarda yaşayan diğer ailelerin de kullandıkları eşyalar arasında yerlerini almışlar. En sonunda köy evlerine de girmişler. En uzun zaman kullanımında kaldıkları yerler de köy evleri olmuştur.

Osmanlı'nın zayıflamaya başlamasıyla birlikte, bölgedeki Hıristiyan ahalinin Batı'ya yönelmesi sonucu, 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren bakırcılık Balkanlar'da önemini kaybetmeye başlamıştır. Fakat muhacirlerin Makedonya'ya kayması nedeniyle, bakırcılık Makedonya'da daha uzun ömürlü olmuştur. Bu gecikme, bakırcılığın kaçınılmaz kaderini ertelemeye yetmiştir ancak, değiştirmeye değil.

Makedonya'da, bakırcılık zanaatında ilk ciddi kriz, 19. yüzyılın sonlarında görülmüştür. Bunun nedeni Selanik Demiryolu'nun inşa edilmesi olmuştur. Bundan sonraki yıllarda, yüzyıllarca ihtişamını sürdürmüş olan bu zanaatın önlenemez çöküşü devam etmiştir. Öyle ki bugün, bakırcılığın Makedonya'da yaşatılan zanaatlardan biri olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir. Çünkü zanaatı icra edenlerin sayısı, bir elin beş parmağını bile geçmemektedir.

Monografinin ikinci bölümü "Bakır Eşyaların İşlevlerine Göre Tasnifi" ile ilgilidir. Koneska, bu bölümde, Makedonya'da yüzyıllarca kullanılagelen bakır eşyaları, ev eşyası olarak kullanılanlar; ev ya da hamamlarda kişisel temizlik amacıyla kullanılanlar, dinî amaçla kullanılanlar; bir de zanaatçılık ve ticaret amaçlı kullanılanlar diye dört gruba ayırmaktadır.

Günlük hayatın ihtiyaçlarının karşılanması bakımından, bakır eşyalar Makedonya'da kullanılan ev eşyaları arasında yüzyıllar boyunca önemli yer almıştır. Bakırcılık zanaatının bu topraklara yerleşmesi ve yaygınlaşmasıyla birlikte üretilen bu eşya-

lar, ilk başta kentlerde; pratik oluşları nedeniyle bir süre sonra köylerde de rağbet görmeye başlamış, geçen yüzyılın ortalarına kadar kullanılmışlardır. Ev eşyası olarak kullanılan bakır eşyalar, bu eserde, yemek pişirme kapları; sıvı koyma kapları; ısıtma, aydınlatma ve süs eşyaları olarak ayrı ayrı ele alınıp değerlendirilmektedir. Bütün bu gruplara dahil eşyalarla ilgili olarak da geniş ve ayrıntılı bilgi verilmektedir.

Makedonya'da dinî amaçla kullanılan bakır eşyaların sayısının da az olmadığını vurgulayan Koneska, bunların ister kilise ve camilerde, ister evlerde yerine getirilen dinî vecibelerde, ayinlerde; bayramlarda yapılan dinî törenlerde yaygın bir şekilde kullanıldıklarından bahsetmektedir. Bu amaçla kullanılan bütün bakır eşyaların sözünün edilmesine rağmen, bu bölümde, ağırlığın, Hıristiyan ahalinin kullandığı kaplara verildiği görülmektedir. Ayrıca Makedonya'da dini yaşamın önemli bir parçasını teşkil eden tekkelerde kullanılan bakır eşyalara temas edilmediği de gözden kaçmamaktadır.

Rakı üretiminin yaygın olması nedeniyle, zanaatçılık ve ticarete kullanılan bakır eşyalar arasında, rakı kazanlarının doğal olarak ön plâna çıktığı dördüncü grup bakır eşyalardan söz ederken, Koneska, üzerinde durduğu eşyalar dışında da, başka başka kullanım alanları için özel bakır eşyaların üretildiğine dikkat çekmeyi ihmal etmemektedir. Bu bağlamda boyacıların, mumcuların, sabuncuların, leblebicilerin, berberlerin, kuyumcuların kullandıkları, bu zanaatlara özgü birçok kabın da, işlenmeye son derece elverişli olan bakırdan üretildiğinden söz etmektedir.

"Bakır Eşyaların Yapılması ve Süslenmesi" ana başlığında, Koneska, Makedonyalı bakırcıların, sözü edilen zanaatın Makedonya'da altın çağını yaşadığı yıllarda, dövülmeye, bükülmeye, sıvamaya, oymaya, kabartmaya, kakmaya, gümüş ya da altın kaplamaya, savatlamaya elverişli bir metal olan bakırdan yetmiş kadar değişik bakır eşya yaptıklarını ileri sürmektedir. Bu bağlamda, özellikle bakırın zanaatçılar tarafından eritildiği dönemlerde, bakırcılığın en ağır zanaatlardan sayıldığına işaret etmektedir. Makedonya menşeli bakır eşyaların en büyük çoğunluğu dövme tekniğiyle yapılmıştır; eşyaların

süslenmesinde kullanılan teknik ise genellikle kazıma tekniğidir. Kalaylandıktan sonra, savatlama tekniğiyle yapılmış eşyaları andırdıklarından, kazıma tekniğiyle süslenmiş bakır kaplar halk arasında “savatlı kaplar” olarak anılmıştır. Geçen yüzyılın otuzlu yıllarına kadar, bakır eşyaların üretiminde kullanılan bakır levhaların bakırcılar tarafından üretildiği Makedonya’da, bakır eşyalar üzerinde yapılan süslemelerde en çok kullanılan motifler dallar, çeşitli çiçekler, tomurcuklar, yapraklar, ağaçlar, serviler, palmiyeler, haşhaşlar gibi bitkisel motiflerin doğal ya da stilize edilmiş şekilleri; daireler, örgüler, eşkenar dörtgenler, üçgenler, dörtgenler, noktalar, değişik değişik çizgiler gibi geometrik biçimlerdir. Bitkisel motifler, çoğu zaman bakır eşyalar üzerinde yer alan biricik motif olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat geometrik motifler hemen her zaman bitkisel motiflerle birlikte görülmektedir. Bütün bu motifler, aslında Osmanlı’nın bu topraklara getirdiği doğu kökenli motiflerdir. Makedonya’da imal edilen bakır eşyalar arasında, Osmanlı’nın getirdiği motifler esas alınarak bir sentez olarak ortaya çıkan “Bosna süsleme tarzı” en yaygındır.

Koneska’nın işaret ettiği önemli bir nokta da, bakır eşyalardaki süslemelere göre, bunların hangi yerleşimlerde kullanıldığının belirlenebilirliğidir. Öyle ki üzerlerinde süsleme bulunmayan ya da çok basit süslemeler bulunan bakır eşyalar-kaplar, köylerde kullanılmış olanlardır. Kentlerde kullanılanlar ise çeşitli ve zengin süslemelerle bezenmiştir.

Makedonya’da bakır eşyaların süslenmesinde en büyük gelişme 17. ve 18. yüzyıllarda görülmüştür. 18. yüzyılın sonlarına doğru, süslemelerin sanatsal ağırlığının yavaş yavaş azalmasına rağmen, süslemecilik 19. yüzyılın sonlarına kadar varlığını sürdürebilmiştir. Bu dönem, süsleme sanatı için sonun başlangıcıdır aynı zamanda. Bunun başlıca nedeni ise Balkanlar’daki Osmanlı egemenliğinin zayıflaması sonucu siyasette ve kültürde görülen düşüşle meydana gelen içler acısı durumdur.

Bakırcılıkla doğrudan bağlı bir zanaat oluşu sebebiyle kalaycılıktan da bahsedilen bu bölümün sonunda, bakırcı ustalarından söz edilmektedir. Osmanlı sınırları içinde yer alan, bakırcı ustaların Müslüman olduğu Bosna’dan farklı olarak, Make-

donya’da bakırcılık yapan ustaların Ortodoks oldukları, Osmanlı dönemi kayıt defterlerinden görülmektedir. İlk başta, ustaların çoğu Ulah’tır. Daha sonraları, bu zanaatı icra edenler arasına Makedonlarda katılmaya başlamıştır.

İlginç olan başka bir husus da, bakır eşyaların süslemeciliğiyle ilgilidir. Koneska’nın yazdıklarından, Makedonya’da bakır eşyaların süsleme işinin Boşnak ustalar tarafından yapıldığı gerçeğini öğrenmekteyiz.

Monografinin üçte ikilik kısmı, bakır eşyalar kataloguna ayrılmıştır. Bu, eserin son bölümüdür de aynı zamanda, Katalogla toplam 84 bakır kap kapsanmış bulunmaktadır. Koneska, Makedonya Müzesi’nde bulunan ve bazıları 1995 yılında İstanbul’da, Türk İslâm Sanatı Müzesinde sergilenen bu eşyaları, her biri hakkında, türlerinden süslemelerine kadar verdiği ayrıntılı bilgilerle tanıtmaktadır. Monografide, 18. ve 20. yüzyıllar arasındaki döneme ait bu eşyaların tümünün fotoğrafları da yer almaktadır.

Özellikle Balkan Savaşları esnasında ve Balkan Savaşları’ndan sonra gerçekleşen kitlesel göçler dahilinde Türkiye’ye göç eden Makedonya Türklerinin ve diğer Müslüman ahalinin beraberinde götürdükleri ya da kıymeti bilinmeyen bakır kapların endüstriyel kaplarla değiştirildiği geçen yüzyılın ortalarına doğru eskicilere sattıkları birçok değerli bakır eşyanın maalesef yer almadığı bu koleksiyonla ilgili böylesine derli toplu ve değerli bir çalışmanın yapılmış olmasını kutlamak gerekir. Bu eser, Makedon kültürü bakımından ne denli değerli ise, bugün Makedonya’da yaşatılmaya çalışılan Türk kültürü için de aynı ölçüde değerli bir çalışmadır.

“Osmanlı Yer Adları Sözlüğü”

Nuri Akbayan, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*,

İstanbul:

Tarih Vakfı yay, 2001, VII+189+73 s.

ISBN 975-333-159-2

Dr. Yunus Emre TANSU

Ege Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve

İnkılâp Tarihi Bölümü

Osmanlı Tarihi ile ilgili bir eseri elimize aldığımız zaman en büyük sıkıntılarımızdan biri, bu eserde adı geçen yer adlarının halen nerede olduğunu bilmememizdir. Zira birçok adın yerini tespit etmek mümkün olmadığından, elimizdeki eserin mekânını çoğu zaman belirleyemeyiz. Nuri Akbayan'ın hazırladığı “Osmanlı Yer Adları Sözlüğü” adlı eser, bu alandaki büyük bir boşluğu doldurmaya yönelik ciddi bir çabadır. Akbayan, bu sözlükte yer alan adları, yirmi yılı aşkın bir sürede toplandığını belirtmektedir.

Yer adları, adbilimin (Onomastik) önemli bir kolunu oluşturmaktadır. Onomastik, tarihin en önde gelen yardımcı bilimleri arasında yer almaktadır. Akbayan'a göre Anadolu'da artık kullanılmayan ölü dillerin de Osmanlı yer adları üzerinde etkisi olmuştur. Yer adları konusundaki ilk kapsamlı sözlük, Bilgi Umar tarafından kaleme alınan “Türkiye'deki Tarihsel Adlar”dır. Ahmet Vefik

Paşa'nın “Lehçe-i Osmanî” adlı sözlüğü yer adları konusunda önemli veriler bulunmaktadır.

“Osmanlı Yer Adları Sözlüğü” adlı eser, üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm “Önsöz Yerine” (V-VIII) adını taşımakta, daha sonra bunu yer adları sözlüğü takip etmektedir (1-176). Her yer adı, koyu renk tespit edilmiş, yanına eski harflerle karşılığı verilmiş, daha sonra yer adlarının nerelerde bulunduğu belirtilmiştir. “Kaynakça” (177-189) başlıklı bölümde yararlanılan geniş kaynak listesi verilmiştir. “Dizin” (1-73) başlıklı bölümde Arap harflerinin dizilişine göre, sağdan sola yer adlarının eski harflerle yazılışı ve yeni Türk alfabesi ile karşılıklarının listesi bulunmaktadır.

Nuri Akbayan'ın bu çalışması; Osmanlı Tarihi ile uğraşanlar kadar, Anadolu Coğrafyası ve Cumhuriyet Tarihi ile uğraşanlar için de önemli bir kaynak olma niteliği taşımaktadır.

“Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü” Üzerine

Özkul Çobanoğlu, *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve*

Destan Türü

Akçağ Yayınları, Ankara 2000.

Tûbâ İşinsu İSEN

Bilkent Üniversitesi, Yüksek Lisans Öğrencisi

Halk edebiyatı çalışmaları günümüzde büyük ölçüde hâlâ metin tespit ve derleme işiyle uğraşmaktan öteye gidememiştir. Pertev Naili Boratav ekolünün halk bilimi alanına getirdiği yeni düşünceler, akademik düzeydeki halk bilimi çalışmalarına yansıtılamamış, buna karşılık 19. yy Avrupa romantizminin etkisiyle başlayan metin tespit ve derleme faaliyetleri, birkaç istisna dışında, hâlâ bu alanın en en çok karşılaşılan çalışmaları olagelmıştır. Son yıllarda bu alanda yayımlanana bazı çalışmalar halk bilimi için sevindirici nitelikte. Bu nitelikteki araştırmacılarından biri de Doç. Dr. Özkul Çobanoğlu, Yazar, ABD'nin Southern Colorado ve Indiana Üniversitesi Folklor Enstitüsünde Master eğitimini tamamlamış ve halk bilimini kuramsal boyutu ile ele alan ilk kitabını 1999 yılında *Halk Bilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş* adıyla yayımlanmıştır. Bu kitabında, nazariyat ve kuramsal modellere dayalı olarak bilgi geliştirmenin zorluğuna değinen yazar, amacının düşünen ve özgün kuramsal çalışmalar üretebilen halkbilimciler yetiştirebilmek olduğunu belirtir. 2000 yılında yayımlanan ve konumuz olan *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü* adlı son kitabında da aynı amaçla yola çıkan yazar, bugüne kadar âşık tarzı destanlar konusunda yapılan

çalışmaların birbirine tekrar eder nitelikte olduğunu belirtir ve şöyle der:

Fuat Köprülü'nün 87 yıl önce önemine işaret ettiği âşık tarzı destanlar, Türk Halkbilimi çalışmaları içinde doğrudan ve dolaylı olarak haklarında belki de en çok yazı yazılan konu olma özelliğine rağmen, yapılan çalışmaların tamamının hâlâ gerek entelektüel ilgi bağlamında ve gerekse analitik bilgi bağlamında açıkça konunun ilk takipçisinin bile gerisinde kaldığı görülmektedir. (Sözbaşı)

Bu iddialı ama aynı oranda da gerçek sözlerin, Çobanoğlu'nun çalışmasıyla geçerliliğini yitirdiğini söyleyemeyiz, ancak eserin genel yapı itibarıyla farklı yöntem ve yaklaşımlarla ortaya konduğunu söylemek mümkün. Yazar, bu çalışmada, sözlü edebiyat unsuru olan âşık tarzı şiir geleneğinin bugüne kadar yapılmış olan çalışmalarda sadece “edebiyat eseri” olarak değerlendirilmiş olmasının eksikliği üzerinde durur. Âşık tarzı şiir geleneğinin, ancak, bütün gelenekleri gibi yaşayageldiği sosyo-kültürel ekolojik çevrede gerek kendi içinde taşıdığı sebepler, gerekse geleneğin dışında cereyan eden değişmelerin formel, işlevsel ve yapısal tesirlerine derinlemesine değinildikten sonra sağlıklı sonuçlar alınabileceği belirtilir. Böyle bir çalışma sonucunda âşık tarzı şiir geleneğinde destan türünün taşıdığı özelliklerin monografik bir bütünlüğünün ortaya konması mümkün olacaktır. Bu, çok yerinde bir tespittir. Çünkü, âşık tarzı destanlar, Türk sosyo-kültürel yapısı içinde meydana gelen çeşitli kültür değişmelerinin toplumsal yapıya geçiş sürecini yapısal ve işlevsel bakımlardan anlayıp incelemede en önemli kaynaklardır.

Giriş bölümünde “âşık tarzı destan” kavramı üzerinde duran yazar, destan kelimesinin Türkçe’de birden fazla anlamı karşıladığını göz önüne alarak, karışıklığa yol açmamak için kendi kastettiği anlamla birlikte, bu kavramın Divan edebiyatında,

Halk edebiyatında ve Yeni Türk edebiyatında kullanılan karşılıklarını da verir. Yazarın bu çalışmada kullandığı destan kavramı, “büyük bir çoğunluğu 11 veya 8 heceli koşma, çok az bir kısmı mani ve pek nadir olarak da divani şeklindeki örneklerine rastlanılan, 5 veya 7 dörtlükten aşağı olmamak şartıyla 130 hatta 150 kıta hacmindeki örnekleri mevcut olan, konu sınırlaması olmaksızın aşık tarafından destan yapmaya değer bulunan bir vak’ayı, bir cismi veya kavramı hikaye ederek anlatan ve sözlü kültür ortamında, aşığın ele aldığı konuyu anlatım tutumuna bağlı olarak geleneksel aşık havaları eşliğinde icra ettiği nazım türü (3) olarak tanımlanmaktadır. Aynı bölümde yazar, aşık tarzı destanlar üzerine yapılan çalışmalar hakkında da bilgi vererek bütünlüklü bir çalışma ortaya koymuştur.

İki bölümden oluşan kitap, ilk bölümde aşık tarzı destan türünün dış yapı özelliklerini içermektedir. Destan türünün tematik özelliklerine değinen yazar, çeşitli araştırmacıların bu konudaki tasniflerine yer verdikten sonra kendisi de bir tasnif önerisi sunar. Çobanoğlu, aynı bölümde, destanların fonksiyonlarına da değinir.

İkinci bölüm, aşık tarzı destan türünün iç yapı özelliklerine ayrılmıştır. Destanların meydana getirildiği kültür ortamları ve Türk sosyo-kültürel yapısında ortaya çıkış süreçlerini sözlü kültü, yazılı kültür ve elektronik kültür ortamında süreklilik gösteren, kaybolan ve yeni ortaya çıkan iç ve dış yapı özellikleri ile değerlendiren Çobanoğlu, destan türünün iç ve dış yapı özellikleri ile değerlendiren Çobanoğlu, destan türünün iç ve dış yapı özelliklerini k. Bühler, T. Sebeok, A. Moles ve N. Würzbach’ın iletişim modellerinden geliştirilen yöneme dayandırarak tahlil eder. Araştırmacı, bu yöntem ile, aşık ile dinleyici arasında destan aracılığıyla kurulan iletişimin destan yapısını şekillendirmesini ve bu yapısal şekillenmenin destanların üretildikleri kültür ortamlarına bağlı olarak farklılaşması ve devam eden sürekliliklerinin tespit edilmesini amaçlamıştır. İcra bağlamında

destanları, dinleyici ve okuyucuları da inceleyen yazar, destan türünün iç ve dış özelliklerinden yola çıkarak üretilip tüketildikleri iletişim teknolojisine bağlı olarak yapı ve işlevlerinde meydana gelen değişimler ve bunların nedenlerini ortaya koyar.

Genel bir değerlendirme yaparsak eserin, çok yönlü araştırmalardan sonra ortaya konmuş, çeşitli iletişim modellerine dayandırılarak ve bu konuda yapılmış diğer çalışmaları da içine alacak şekilde derlenmiş olduğunu söyleyebiliriz. Ancak böylesine nesnel bir bakış açısıyla oluşturulmuş olan eserde yazarın bu konu ile ilgili başka çalışmalar yapmış olan araştırmacıları olumsuz bir çerçevede değerlendirmesi, çalışmanın objektifliği hakkında okuyucuyu düşündürmektedir. Yazar, “Destanlarını Tema Açısından Özellikleri” adlı bölümde bugüne kadar destanların tematik açıdan tasnifini yapmış olan 13 araştırmacının yaklaşımlarına yer verir ve George Jacop, Mehmet Fuat Köprülü, Ahmet Rasim, Ahmet Talat Onay, Edmond Saussey, Pertev Naili Boratav, İlhan Başgöz, Ali Balım, Hikmet Disdaroglu, Cem Dilçin, Fuad Özdemir, Sabri Koz ve Ali Yakıcı gibi Halk edebiyatının uzmanı konumundaki araştırmacıların bu konudaki tasniflerinin büyük çoğunluğunun eksik veya yanlış olduğunu belirtir. Örneğin yazar, Ahmet Rasim’in destan tanımına ve tasnifine yer verdikten sonra şu yorumu yapar:

Yukarıda açıkça görüldüğü gibi aşık tarzı destanlarla, Divan edebiyatına ait bazıları destan adını da taşıyan mesnevileri de kapsayan ve içeren Ahmet Rasim’in destanları tematik denemesi, Köprülü’nün İkdam’daki yazısı nazara dikkate alınmaksızın kaleme alınmış ve bu nedenle de, gerek onun içerdiği bilgiler ve gerekse G. Jacob’un tasnif teşebbüsündeki karışıklığı devam ettirmesi bakımından, onun gerisinde kalan bir tasnif teşebbüsüdür.(40)

Görüldüğü gibi Çobanoğlu, Ahmet Rasim’i, Köprülü’nün tasnifini dikkate almadan çalışmasını

ortaya koymakla eleştiriyor. Ali Balım'ın tasnif önerisinde ise bir madde ile ilgili olarak yazarın "bir işe yaramaz" şeklinde yorum yapması düşündürücü bir durumdur. Bütün bu örneklerden yola çıkarak şunu söyleyebiliriz ki, yazar bu bölümde eserin genel bütünlüğünün tersine bir tutum ortaya koymuş ve objektifliğini bir kenara bırakarak, kendi çalışması doğrultusunda beğendiği tasnifleri övmüş, kendi çalışmasına uymayan tasnifleri ise çeşitli şekillerde kötülemiştir. Böylesine geniş perspektiften ele alınan ve sorunu her yönüyle ortaya koymaya çalışan bir eserde, bu tarz subjektif ifadelerin bulunmasının anlatımı bozduğu söyleyebiliriz. Bu yaklaşım ile Çobanoğlu, bu konuda daha önce

yapılmış olan çalışmalarını bir kenara koyarak kendi eserinin bu alanda öncü olduğunu ima eder niteliktedir. Böylesine iddialı olmak kötü değildir elbette ancak, yazarın bu konuda kendisinden önce çalışma yapmış olan araştırmacıları ve çalışmalarını yok sayması doğru bir yaklaşım değildir.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü* adlı çalışma, alanında önemli bir boşluğu doldurmuş ve sorunu çeşitli yönleri ile irdeleyen ve kuramsal bir bakış açısı çerçevesinde değerlendiren özgün bir eser niteliğinde olmuştur. Fakat, yazarın, bu konuda başka araştırmacıların çalışmaları hakkındaki olumsuz yargıları eserin nesnellliğini azaltmaktadır.

Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Projesi Kapsamında

TÜRK DÜNYASI EDEBİYAT TARİHİ

2. Cilt

Sözlü Edebiyat

(Türk Mitolojisi – Türk Destanları)

(Ciltli)

Baskı Aşamasında

ÇIKIYOR

“Antalya Bir Ortaçağ Türk Şehrinin Mimarlık Mirası ve Şehir Dokusunun Gelişimi (16. Yüzyılın Sonuna Kadar)”

Haz.: Leyla Yılmaz, Türk Tarih Kurumu Ankara
2002, ix,163,yak.250s.: res.; 28 cm., 27 plan
(Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk
Tarih Kurumu Yayınları VI.Dizi-Sa.62).

Dr. Sevay OKAY-ATILGAN
Sanat Tarihçisi

Antalya ve çevresinin tarihsel sürecini, sahip olduğu kültürel miras ve günümüzdeki gelişimini konu alan bilimsel ve turistik amaçlı pek çok yayın bulunmaktadır. Bununla birlikte, şehrin ortaçağ dokusunu, gelişim evrelerini ve günümüze ulaşabilen veya ulaşamayan tüm yapılarını bilimsel bir çerçevede, birarada bulabildiğimiz kapsamlı ve detaylı bir çalışmadan yoksunduk. Tanıtımını yapacağımız “Antalya” başlıklı eser, bu anlamda bir ilki oluşturmaktadır.

Dr. Leyla Yılmaz, çalışmasını kendi Önsözünde de belirttiği gibi, “bu survey şehirdeki Ortaçağ mimarlık mirasını tesbit ve değerlendirmeye yönelik dokümanter bir çaba” olarak nitelendirmektedir. Gerçekten de, sözkonusu çalışmada son derece zengin görsel malzeme eşliğinde, Selçuklu döneminden 16. yüzyılın sonuna kadar bir ortaçağ Türk şehrinin mimarlık mirası ve şehir dokusunun gelişimi ortaya konulurken, tüm yapıların eksiksiz bir dokümantasyonu sunulmuştur.

Yazarın belirttiğine göre; Antalya şehri “Selçuklu Sultanlarının özel önem verdikleri önemli bir “tüccar-kent” olma özelliğini bütün bir 13. yüzyıl boyunca, hatta 14. yüzyılın ilk yarısında da koruyan, bu uğurda gelişmesi ve Akdeniz hinterlandında hâkim bir konuma gelebilmesi için seferber olunmuş eski bir başkentin, değişen dünya ticareti ve toplumsal ilişkiler sonucu nasıl gözden düşüp adım adım yok olduğunu gösteren tipik bir örnek”tir. Önsözde dikkati çeken diğer önemli bir tespit ise, şehrin bugünkü “kent imgesi”ni ve varlığını, antik çağ kadar, özellikle Selçuklu devri görüntülerine borçlu olduğu konusudur. Bu düşünceden hareketle, bu devre ait verileri daha fazla vakit kaybetmeden, tespit edip belgelemenin gereğine inanan yazar, arkeolojik “survey” ile mimari eserler ve “kentsel miras”ı belirlemiş ve çalışmasının başlığını “*Antalya : Bir Ortaçağ Türk Şehrinin Mimarlık Mirası ve Şehir Dokusunun Gelişimi (16. Yüzyılın Sonuna Kadar)*” olarak saptamıştır. Yazara göre, çalışmasının kronolojik sınırının Selçuklu devri ile başlayıp 16. yüzyılın sonu ile nihayetlenmesi şehir estetiğini oluşturan imar faaliyetleriyle ilişkilidir. L. Yılmaz, çalışmasını çeşitli ana ve alt başlıklar halinde düzenlemiş, giriş ve tarihçe bölümlerinden sonra, tespit edilebilen tüm yapıları bir katalog düzeninde sunmuştur. Sözkonusu bölümlerin kısaca tanıtımı, bu son derece değerli çalışma hakkındaki fikirlerimizi daha akılda kalıcı kılacaktır.

I. “Giriş” bölümünde, kültürel mirasın korunmasında “kent bilinci”nin önemi vurgulanırken, çalışmanın kronolojik sınırlarının tespiti, şehrin mimarlık mirası ve fiziki strüktürü, çalışma metodu ve çok kısa olarak da ilgili yayınların tanıtımı konu alınmıştır.

“Antalya Tarihine Bir Bakış” başlıklı II. bölüm iki alt başlık halinde düzenlenmiştir. A. *Türk Devrinden Önce Şehir Hakkında Bilinenler*. B. *Türk Devrinde Antalya*. Buna göre : Şehrin yer aldığı ve “çok uluslu” anlamına gelen Pamphilya bölgesinin iskan tarihi, prehistorik devre kadar inmektedir. Şehrin eski adının *Attaleia* olduğu, Pergamon Kralı *II.Attalos Philadelphos* (M.Ö.158-138) tarafından kurulduğu ve adını da kurucusundan aldığı bilin-

mehtir. Hellenistik devirde tamamiyle surlarla çevrili olduğu bilinen Şehir, Roma, Bizans ve Türk devirlerinde yeni ilaveler yapılarak, onarılmıştır. M.S. 3.yüzyılda bir Roma kolonisi durumundaki Attaleia, Bizans devrinde (1084) İmparator *Aleksius Comnenos* tarafından metropolitlik haline getirilmiştir. Bu devirde Doğu Akdeniz'in en önemli ticaret limanlarından biri olan Şehir, 11.yüzyıl sonlarından başlayarak Bizanslılarla Türkler arasında sürekli olarak el değiştirmiştir. Şehrin *Süleyman Şah* tarafından ilk kez fethedilişi 1085 yılındadır. Daha sonra yine Bizanslıların eline geöen Şehir, 1182'de *II.Kılıö Arslan* tarafından tekrar kuşatılmış, ancak Şehir 1204'den itibaren bu kez Latinlerin istilasına uğramıştır. Bu dönemde Aldobrandini adında bir Frank'ın eline geöen kent, H. 3 Őaban 603(M. 5 Mart 1207)'de Selöuklu Sultanı *I. Gıyaseddin Keyhüsrev* tarafından ilk kez fethedilmiştir. 13.yüzyıl Akdeniz ticaretini büyük oranda etkileyecek, aynı zamanda sonraki Selöuklu ticaret politikasını da belirleyecek bu fetihin ardından, 1212 tarihinde Şehir Kıbrıslı Frankların eline geöer. 1216 yılında *I. İzzeddin Keykavus* Şehri tekrar geri alır. Kaynaklar Şehrin o dönemde, müslüman, rum, yahudi ve batılı tüccarlardan oluşan kozmopolit bir nüfusa sahip olduğu yönünde bilgiler sunmaktadır. Antalya, Güney Anadolu'nun en büyük ve doğal ticaret limanı olma özelliğini Köseadağ Savaşı'na kadar korumuştur. Ancak gerek Antalya ve gerekse Alanya, *Keykubad* dönemindeki kışlık başkentler olma özelliklerini 1243'de yitirmeye başlamışlardır. Bu durumdan ticaret de etkilenmiş ve belki de buna bağlı olarak Şehirdeki imar faaliyetleri azalmıştır. Şehrin 13.yüzyılın ikinci yarısından sonraki durumu hakkında kesin bilgiler bulunmamaktadır. Yüzyılın bitiminde, Şehrin *Teke* aşiretine mensup bir beyin idaresi altında olduğu bilinmektedir. Kısa süre sonra Antalya *Hamidoğlu Beyliği*'nin eline geömiştir. Şehir bir ara 24 Ağustos 1361'de Kıbrıs Kralı *I.Pierre de Lusignan* tarafından fethedilmiş, 12 yıl sonra, H. 21 Zilkade 774/ M.21 Mayıs 1378'de *Emir Mübarizüddin Mehmed Bey* tarafından tekrar geri alınmıştır. 1390 yılında *Yıldırım Bayezid* tarafından Osmanlı topraklarına katılan Antalya, yaklaşık 1427 tarihine kadar

Osmanlı-Tekeoğulları Beyliği arasında sık sık el değiştirmiş, bu tarihten sonra ise kesin olarak Osmanlı hakimiyetine girmiştir. 15.yüzyılda Antalya'nın da iöinde bulunduğu Teke yöresi, "*Teke Sancağı*" olarak adlandırılmış, Şehir 18. ve 19.yüzyılda genellikle Konya ve Karaman Eyaletlerine bağlı bir sancak olarak yönetilmiştir. 19.yüzyılın ilk yarısında Teke Sancağı ile Hamid Sancağı'nın birleştirilmesinden sonra, vezir rütbesindeki paşalara mutasarrıflık olarak verilmeye başlanmış, 1864'deki vilayet teşkilatlanmasıyla, kendi adı ile anılan bir vilayet haline getirilmiřtir¹.

Kitaptaki III. Bölüm "Katalog" kısmına ayrılmıştır. Bu bölüm, A. *Günümüze Ulaşabilmiş Binalar* ve B. *Arşiv Kaynakları ve Yayınlarla Göre, 16.Yüzyılın Sonuna Kadar İnşa Edildiği Bilinen, Fakat Günümüze Ulaşamamış Veya Sadece Kitabeleri Ulaşabilmiş Binaların Listesi* olmak üzere iki alt başlık halinde düzenlenmiştir. "B" harfiyle belirlenmiş ikinci bölüm de yine 1.*Tarihi Tespit Edilebilenler* ve 2.*Tarihi Tesbit Edilemeyenler* olarak kendi iöinde iki alt başlığa ayrılmıştır. "Günümüze Ulaşabilmiş Binalar" başlığı altında, yazarın da belirttiği gibi, 16. yüzyılın sonuna kadar inşa edilmiş olan 22 yapı incelenmiş, bunlar kitabelerine göre, kitabelerinin bulunmadığı durumlarda da tarihi kaynakların esas alındığı bir tarihlendirme ve kronolojik tasnife tabi tutulmuşlardır. Binalar da cami, mescid, türbe, medrese, hamam gibi yapı tiplerine göre bir düzen iöerisinde ele alınmıştır. Sözkonusu binalardan aslı halini kısımen veya tamamen koruyabilmiş olarak günümüze ulaşabilmiş olanlar sırasıyla : *Yivli Minare Camisi, Ahi Yusuf Camisi, Ahi Kızı Mescidi, Makbule Kara Molla Mescidi, Bali Bey Camisi, Murat Paşa Camisi, Kesik Minare Camisi, Şeyh Őüca Türbesi, Ahi Yusuf Türbesi, Zincirkıran Mehmet Bey Türbesi, Ahi Kızı Türbesi, Nigar Hatun Türbesi, İmaret Medresesi, Atabey Armağan Medresesi, Karatay*

¹ Yazar araştirmasında bu bölüme ilişkin pek çok dipnot kullanmıştır. Ancak yalnızca kitap tanıtımının amaölandığı bu yazıda anlatım bütünlüğünü bozmamak için, sözkonusu dipnotlara yer verilmemiştir. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi ve dipnotlar için bkz.: L. Yılmaz *Antalya, Bir Ortaöağ Türk Şehrinin Mimarlık Mirası ve Şehir Dokusunun Gelişimi (16. Yüzyılın Sonuna Kadar)*, TTK. Basımevi, Ankara 2002, s.5-9.

Medresesi, Yivli Minare Hamamı, Balık Pazarı Hamamı, Nazır Hamamı, Cumhuriyet Hamamı, Mevlevihane, Yivli Minare ve Anonim Bina ("Tonozlu Hücre")'dir. Yazarın belirttiğine göre, ele alınan dönem için eksiksiz bir dokümantasyon yapılmaya çalışılmış, bu anlamda "*Ahi Kızı Mescidi*" ve "*Türbesi*", "*Makbule Kara Molla Mescidi*", "*Balıkpazarı Hamamı*", "*Nazır Hamamı*", "*Bali Bey Hamamı*" ve "*Anonim Bina*" ilk kez bu çalışmada tanıtılmıştır. Ayrıca, bugüne kadar bir iki yayında ismen verilen veya kısaca ele alınan "*Bali Bey Camisi*", "*Murat Paşa Camisi*", "*Ahi Yusuf Camisi*" ve "*Ahi Yusuf Türbesi*"nin detaylı mimarı tasvirleri yine ilk kez bu çalışmada yapılmıştır. Böylece yazarın da dikkat çektiği gibi, gerek binalarla ilgili bölümlerde ve gerekse şehir dokusunun değerlendirilmesinde tarihi kaynaklar esas alınmış, gerektiği hallerde tarihi topografya, bazı eski sokak ve mahalle isimlerine bakılarak kuramsal restitüsyonlara yönelinmiştir. Sözkonusu bölümlerde ortaya konulan bilgi ve yorumlar da bu bağlamda ilk kez bu çalışma ile Sanat Tarihi bilimine kazandırılmıştır.

Yine yazarın kendi notlarına göre : çalışmaya konu olan eserler Temmuz 1995, Şubat 1996 ve Mayıs 1996 tarihlerinde incelenmiş, binalara bir numara verilerek kitabın sonuna eklenmiş olan 1/1000 ölçekli Antalya haritası üzerinde şehirdeki yerleri belirlenmiştir. Harita daha sonra fotokopi ile küçültülmüştür. Her eserin bilinen adı kadar, kaynaklardaki adları da metne dahil edilmiş, ayrıca inşa kitabesi, banisi, yapanı, kaynak ve belgeleri ile geçirdiği onarımları da belirtilerek ayrıntılı mimari tasvirleri yapılmıştır. Bu bölümlerde yapılar ile ilgili sorunlar, tarihlendirme, bani problemi, gerektiği durumlarda restitüsyonu gibi konulara da girilmiştir.

Katalogun ikinci bölümünde, yukarıda da değinildiği gibi, "*Arşiv Kaynakları ve Yayınlar* Göre, 16.Yüzyılın Sonuna Kadar İnşa Edildiği Bilinen, Fakat Günümüze Ulaşamamış Veya Sadece Kitabeleri Ulaşabilmiş Binaların Listesi" verilmiştir. Yazar burada, arşiv kaynakları ve yayınlardan, 16.yüzyılın sonuna kadar inşa edildiğini tespit edebildiği binaları türlerine göre alfabetik bir düzen

içinde ele almıştır. Bunlardan tarihi tespit edilebilenler arasında : *Has Balaban Mescidi* (H.674/M.1275), *İskender Çelebi (Musalla) Mescidi* (H.913/M.1508), *Eksili Mescit* (H.953/M.1546), *Murat Paşa İmareti* (1570-71), *Mektebhane* (H.913/M.1507-8), *Eski Bir Mektep* (H.978/M.1570), *Has Balaban Hamamı* (H.674/M.1275), *Makbul (Mukbil ?) Ağa Hamamı* (1451-1531/32), *Bali Bey Kervansarayı* (1486-1494/95) ve yakın zamana kadar üzerinde kitabesi olan (H.626/M.1228/29) bir çeşme bulunmaktadır. Tarihi tesbit edilemeyen binalar ise; *Alaüddin Halife Camisi*, *Arab Reis Mescidi*, *Arab Mescidi*, *Baba Doğan Mescidi*, *Bab-ı Kal'a Mescidi*, *Cullah Mescidi*, *Çoban İsa ve İskender Çelebi Mescidi*, *Demirci Süleyman Mescidi*, *Hacı Yusuf Mescidi*, *Hacı İlyas Mescidi*, *Hacı Mahmud Mescidi*, *İbn Bariye Mescidi*, *İbni Tuzcu Mescidi*, *İğdirlü Hasan Mescidi*, *Kara İlyas Mescidi*, *Kızılharim Mescidi*, *Karapaşa Mescidi*, *Karataş Mescidi*, *Limon Mescidi*, *Mecdüddin Mescidi*, *Mescidi Hacı Nebi der bab-ı İskele*, *Penbeci Mustafa Mescidi*, *Sağrıncı Ali Mescidi*, *Sinan Ağa Mescidi*, *Seftavi (Arap) Mescidi*, *Hacı Süleyman Hatip İmareti*, *Germiyan Seydi Zaviyesi*, *Hacı İbrahim Zaviyesi*, *Şeref Seydi Zaviyesi*, *Hacı Genç Muallimhanessi*, *Katip Seyyit Sefer Çelebi Mektephanesi*, *Mevlana Muhiyiddin Medresesi*, *Kasr Kitabesi*, *Cullah Hamamı*, *İmirzade Hamamı (? Teke Beg Hamamı)* ve *Antalya Darphanesi* olarak belirlenmiştir. Yazar, yukarıda kısaca isimlerini andığımız, günümüze ulaşabilen veya ulaşamayan, tarihi tesbit edilebilen veya edilemeyen tüm yapıların, tarihi kaynaklardan da yararlanarak son derece ayrıntılı bir tahlilini yapmış, yanı sıra yorum ve önerilerle tarihlendirme problemlerine de ışık tutmuştur.

"Değerlendirme"ye ayrılan IV. Bölüm, "*Mimari*" ve "*Süsleme*" olarak iki başlık altında toplanmıştır. Yine yazarın tespitine göre, mimari değerlendirmede, katalogta ayrıntılı olarak ele alınan eserler, bina türlerine göre, plan ve bazen de konstrüksiyonlarıyla işlenerek, bunların örtü, inşa malzemesi ve teknikleri hakkında genellemeler yapılmıştır. Mimariye yönelik değerlendirmedeki

bazı tespitlere kısaca değinirsek : Antalya'nın 16. yüzyılın sonuna kadarki panoramasını belirleyen eserler arasında cami ve mescitler önemli rol oynamaktadır. Bu eserlerin büyük bir kısmı yıkılarak ortadan kalkmıştır. Yazar çalışmasında, 15. yüzyılın sonuna kadar Antalya'da 19 cami ve mescidin bulunduğunu ortaya koymuş ; 16. Yüzyılda ise bu sayının 36'ya çıktığını belirlemiştir. Bugün için, mevcut oldukları tespit edilebilen bu 36 binadan 29'u zaman içerisinde yıkılarak ortadan kalkmıştır. Yıkılan binalardan ancak 5'inin tescil kaydı bulunmaktadır. Yazar çalışmasında, asli kuruluş özelliklerini kısmen ya da tamamen koruyabilmiş 7 cami ve mescidi ele almıştır. Şehirdeki en erken tarihli eser, 1373 tarihli *Yivli Minare Camisi*'dir. Bu yapı 16.yüzyıla kadar şehrin *Ulucamisi* olarak fonksiyon görmüştür.

Antalya'da 16.yüzyılın sonuna kadar inşa edilmiş binaların çoğunda ana örtü elemanı kubbedir. Bu eğrisel örtü, binadaki konumuna göre çeşitli yükseklik ve çaplarda kullanılmıştır. Bunların dışında bazı yapılarda kubbe, iç mekanın örtüsü olarak kullanılmış, dıştan da kırma çatı veya piramidal külah ile kaplanmışlardır. Yaygın olmamakla birlikte, tonoz kullanımlarında beşik, sivri ve çapraz tonozlar dikkati çekmektedir. Geçiş elemanlarında yaygın olarak pandantif ve Türk üçgeni çeşitlemeleri kullanılmıştır. Altı örnekte ise tromp geçişleri kullanılmıştır. Yapılarda inşa malzemesi olarak genellikle düzgün kesme, kaba yönü ve moloz halinde "taş" kullanılmıştır. Yalnızca "Yivli Minare"de tuğla, hem ana inşa malzemesi, hem de çini ile birlikte dekoratif bir eleman olarak kullanılmıştır. Bunun dışında, kemer ve örtü elemanlarında da tuğla kullanılmıştır. Bir örnekte de mermer süslemeye tesadüf edilmektedir.

Değerlendirmenin ikinci alt başlığı olan süslemede ise : malzeme esas alınarak form ve teknikler üzerinde durulmuş, ancak yazarın belirttiğine göre, yorum hatası getireceği kaygısıyla, yetersiz ve açıklayıcı olmaktan uzak fotoğraflarına bakılarak çağdaşı olan başka eserlerle mukayesesinden vazgeçilmiştir. Kısaca değinirsek : Antalya'da taş malzeme üzerinde görülen

süslemeler alçak kabartma tekniğinde işlenmiş geometrik ve bitkisel kompozisyonları ihtiva etmektedir. Süsleme malzemesi olarak tuğla kullanımı "Yivli Minare" ile sınırlı kalmıştır. Diğer bir süsleme malzemesi ise çinidir. Çini malzeme, Selçuklu devri yapısı olan "Yivli Minare" ile Osmanlı döneminde inşa edilen "Murat Paşa Camisi"nde kullanılmıştır. Yivli Minare kaidesinde yanı sıra in-situ olarak kalabilmiş çini mozaik kalıntıları yer almaktadır. Ayrıca, Antalya Müzesi'nin deposunda bulunan ve nereden getirildiği bilinmeyen çinilerin Antalya Sarayı'na ait oldukları konusunda şüphe bulunmamaktadır. Bunlardan başka, yine Antalya Müzesi'nin deposunda Selçuklu devrine ait olduğu anlaşılan, fakat nereden getirildiği bilinmeyen büyük fragmanlar halinde çeşitli alçılar mevcuttur. Yazı, geometrik ve bitkisel süslemelerin yer aldığı bu parçaların da Antalya Sarayı'na ait oldukları ihtimali oldukça güçlüdür.

V. bölüm, "Türk Devrinde Antalya Şehrinin Gelişimi Hakkında Tesbitler ve Yorumlar" başlığını taşımaktadır. Bu bölüm, A. *Antalya Kalesi: Surlar, Burçlar, Kitabeler ve Şehir Kapıları* ; B. *Selçuklu Devrinden 16.Yüzyılın Sonuna Kadar Antalya Şehri* olarak iki alt başlık halinde sunulmuştur. Burada, binalar ve bunların kronolojileri ile özellikle surlar üzerindeki kitabeler ve tarihi kaynakların yardımıyla Antalya'nın Ortaçağ'dan 16. Yüzyılın sonuna kadarki mimarlık serüveni ve şehrin fiziki strüktürü, ilk kez bu çalışmada bir bütün olarak ortaya konulmuştur. Yazarın bu bölümde dikkati çektiği diğer bir husus ise, kullanılan iki haritanın, şehir dokusuna ilişkin böylesine kapsamlı bir genel değerlendirme içinde ilk kez kullanılıp, yayımlandığıdır.

"Kitabeler"ın ele alındığı VI. bölümde, kitabelerin orijinal metinleri ile Türkçe anlamlarına yer verilmiş, çalışmanın çeşitli yerlerinde bani, usta, inşa ve onarım tarihi gibi yönleriyle ele alınarak değerlendirilen kitabeler için gerekli yayınlara ve bu bölüme göndermeler yapılmıştır.

Yazar, tüm bu ayrıntılı çalışmalar ışığında varmış olduğu yargıyı , kitabın VII. bölümünü

oluşturan “Sonuç” kısmında kısaca özetlemiştir. Buna göre: Hellenistik devirde kurulmasına, Roma ve Bizans devirlerinde de bir ticaret limanı ve metropolitlik olarak önemini korumasına karşılık Antalya bugünkü mimari mirasını büyük ölçüde Ortaçağ Türk devirlerine borçludur. Selçukluların 1207’deki ilk fetih dönemlerinden bir kitabe ve şehrin batı kesimini kuşatan I. orta surda yapılan onarımlar dışında, geriye hiç bir kalıntı kalmamıştır. Şehrin ikinci Selçuk fethinden de (1214), I. orta sur üzerindeki onarımlar ve pek çok kitabe dışında, *I. Keykavus* zamanına ait hiç bir kalıntı ve bina günümüze ulaşamamıştır. Şehirdeki asıl gelişmeler *I. Keykubad* zamanında başlamış, II. orta sur ihya edilerek eski sur çizgisi üzerinde büyük bir inşaat gerçekleştirilmiştir. Bugünkü şehir fiziğine büyük ölçüde yön veren ve şekil kazandıran anıtsal sayılabilecek inşaatlar daha çok *II. Keyhüsrev* ve sonrasında gerçekleştirilmiştir. Yazarın Selçuklu devri için tespit ettiği bir diğer husus ise Ortaçağ şehrinin çift sur ve hendekle çevrili olmasıdır. Ortaçağ “kapalı kent modeli”ne uygun bir karakter ortaya koyan şehirde, ticari ağırlık liman ve çevresinde toplanmaktaydı. Şehrin ticari canlılığını 14. yüzyılın başına kadar koruduğu anlaşılmaktadır.

Osmanlı hâkimiyetindeki 15. yüzyıl, şehrin mimarlık mirasında bir dönüşüme neden olsa da, şehrin Ortaçağ dekorunu büsbütün değiştirememiş, sadece bu dokuya mütevazı sayılabilecek katkılarda bulunmuştur. Yazara göre, bu değişim ve dönüşüm esasen 16. yüzyılda gerçekleşmiştir. Şehirde bu yüzyıldan geriye sadece “*Murat Paşa Camisi*” kalmakla birlikte, tarihi kayıtlar ve kitabeler, Selçuklu devrindeki ilk anıtsal inşaatlardan sonra, 16. yüzyılda şehirde ikinci anıtsal inşaatlar çağına başlamış olduğunu açıkça göstermektedir. Diğer bir deyişle, Selçuklu ve Beylikler devri sonuna kadar, hatta şehrin Osmanlı hâkimiyetine girdiği 14. yüzyıldan 16. yüzyılın sonuna kadar az çok geleneksel sayılabilecek bir mimarlık birikiminin 17. yüzyıldan itibaren İstanbul’daki mimarlık modalarının da etkileriyle bambaşka bir seyir kazandığı tespit edilmiştir. Murat Paşa Camisi bu bağlamda, Osmanlı başkenti İstanbul’daki mimarlık gelenek ve

modalarını taşıyarak taşıyan ve şehirdeki “Ortaçağ dekoru”nun dışına çıkarak, yeni bir çağın başladığını haber veren ilk örnektir.

Yazar şehir fiziği açısından da Antalya’yı Alanya ile karşılaştırarak şu tesbitlerde bulunmuştur: Alanya ve Antalya Akdeniz’de Selçuklu hâkimiyetinin en önemli liman şehirleridir. Bununla birlikte, Alanya bir saray ve liman şehri olma özelliğini 13. yüzyılın üçüncü çeyreğinde kaybedip tarih sahnesinden çekilirken, Antalya, ticari ilişkileri ve önemli bir liman şehri olma özelliğini Osmanlıların geç dönemlerine kadar koruyabilmiştir. Antalya’da sur içindeki nüfus, 15. yüzyıl sonlarından itibaren sur dışına taşmaya başlamış, topoğrafyaya uygun olarak, limanı çevreleyen surla benzer şekilde şehri kuşatmıştır. Alanya’da ise, zorlu topoğrafya sebebiyle sur dışında yaşama eğilimleri daha çok alüvyon ovasında gelişmiştir. Bu durum büyük ihtimalle, Selçuklu devri eserlerinin ve özellikle surların neredeyse hiç zarar görmeden günümüze ulaşmasına sebep olmuştur. Diğer yandan, Antalya’daki sur içi ile sur dışı yerleşmesinin kaynaşımını, adeta iki ayrı şehir gibi birbirinden çok kesin olarak ayrılan Alanya surları ile sur dışında izlemek mümkün değildir.

Kitapta sonuç bölümünün ardından, VIII. bölümde İngilizce olarak bir “Abstract” verilmiştir. IX. bölümde “Bibliyografya” yer almaktadır. Antalya ve çevresine ilişkin araştırma yapacak olanlar için oldukça kapsamlı olan bu bibliyografyayı, X. bölümde yer alan “Genel Dizin” takip etmektedir. Son olarak “Resimler ve Şekiller” başlığı altında, kitapta tanıtılan yapılara ait, büyük çoğunluğu renkli 430 resim ve yapıların plan ve kesitleri ile şehir haritasının yer aldığı 27 şekil sunulmuştur.

Dr. Leyla Yılmaz’ın da, önsöz ve giriş bölümlerinde yer yer vurguladığı gibi, kültürel çevrenin ve maddi değerlerimizin korunması konusu Türkiye’nin son yıllardaki en önemli gündemlerinden birini oluşturmaktadır. Ancak bu gündemi oluşturan neden, yazarın deyimiyle “uygar bir kentli bilinci” kaygısından çok, üzerinde

yaşadığımız toprakların kültürel mirasına yeterince sahip çıkamadığımız gerçeğine dayanmaktadır. Pek çok uygarlığa ev sahipliği yaparak, belki de dünyanın en eski ve zengin hazinelerini günümüze taşımış olan ülkemiz coğrafyası bu anlamda eşsiz bir potansiyele sahiptir. Bununla birlikte, koruma politikaları çerçevesinde yürütülen kurtarma kazıları, restorasyon çalışmaları, doğal çevrenin ve kültürel mirasın korunmasına yönelik halen cılız sayılabilecek bazı önlemlere rağmen, bu değerlerimiz günden güne yok olmaktadır. Özellikle kıyı şehirlerimiz çarpık kentleşme anlayışının en büyük kurbanlarıdır. Bugün çoğu, şehir dokusu içerisinde, yeni ama kötü görünümlü binaların aralarına sıkışmış olarak varlıklarını sürdürmeye çalışan tarihi eserlerimiz geçmişten günümüze açılan hüznün pencereleri gibidir. Bir kısmı harabe halinde, yok olmaya bırakılmışken, bir kısmı onarım adına günümüz beğenilerine uyarlanmaktadır. Doğal çevreyle birlikte kültürel değerlerin de göz ardı edildiği bir turizm anlayışı ise, bu kültürel mirasın geleceğe taşınması konusundaki kaygıları iyiden iyiye arttırmaktadır. Tüm bu olumsuzlukların bir arada

izlenebildiği şehirlerin başında gelen Antalya, bu anlamda (kötü) bir “örnek kent” olarak öne çıkmaktadır. Şehrin özellikle son yirmi yıllık kentleşme ve turizme açılma süreci göz önünde bulundurulunca, bu bölgedeki mimari eserlerimizin korunması konusu büyük bir önem kazanmaktadır. Bu nedenle biraz geç kalınmış da olsa, bu konuda yapılabilecek her türlü çalışma, her türden bilinçlendirme kültürel mirasımıza sahip çıkmak adına son derece değerli ve takdire şayandır. Şüphesiz toplumsal duyarlılık kadar, tarihsel duyarlılığa da sahip değerli araştırmacı ve bilim adamlarımız, kültürel mirasımızın korunması konusunda en büyük rolü üstlenmektedirler. Dr. Leyla Yılmaz, burada kısaca tanıtımını yaptığımız “Antalya” konulu sözkonusu araştırması ile bu duyarlılığın en güzel örneklerinden birisini sunarken, mimari mirasın korunmasına olduğu kadar, “uygar bir kentli bilincinin” oluşmasına da katkıda bulunmaktadır. Bizler de bu bilince sahip olanlar adına son derece özverili ve titiz çalışmasından dolayı kendisine teşekkür eder, başarılarının devamını dileriz.

**Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Projesi Kapsamında
TÜRK DÜNYASI
EDEBİYAT KAVRAMLARI VE
TERİMLERİ ANSİKLOPEDİK SÖZLÜĞÜ**

**1. Cilt
(ÂB-CÜZİYYÂT-MÜSELSELE)
32+574 sayfa**

**(Ciltli)
A.K.M. Başkanlığı Yayını : 289
Kaynak Eserler Dizisi : 4**

Ç I K T I

“XX. Yüzyılda Türkiye Tarihi”

Dr. İsmail CAMBAZOV
Araştırmacı - Gazeteci Sofya

Bulgaristan’da hem okuyucular, hem de uzmanlar tarafından yeni Türkiye tarihini en iyi bilen ve anlatan mütehassıslardan biri olarak kabul edilen Prof. Dr. Cengiz Hakov 21. yüzyıla “XX. Yüzyılda TÜRKİYE TARİHİ” başlıklı eseriyle girdi. Ankara’daki Atatürk Araştırmaları Merkezi Başkanlığı ile Sofyada’ki Uluslar arası Azınlıklar Merkezi Başkanlığı tarafından ortaklaşa Ankara’da Bulgarca çıkarılmış olan bu değerli yapıt, ülkemizde büyük rağbet gördü.

“XX. Yüzyılda TÜRKİYE TARİHİ” eserini yazan Prof. Dr. Cengiz Hakov 1993 yılında Doğu Bulgaristanın yoğun Türk bölgelerinden biri olan Aytos kasabasında doğmuştur. İlk, orta okulu ve liseyi doğduğu kasabada tamamladıktan sonra devlet onu Azerbaycan’ın başkenti Baku’ya yüksek tahsile gönderilmiştir. Burada Yüksek Devlet Pedagoji Enstitüsünün tarih fakültesini tam ala ile bitiren Cengiz ülkesine döndükten sonra bir süre eğitim ve öğretim meseleleriyle meşgul olmuştur. Burgaz ilinde iki yıl Türk okulları müfettişliği yapmıştır. Sofya’daki Rus lisesinde 6 yıl tarih okutmuştur.

Cengiz Hakov’un ilmi kariyeri, Türk tarihine ilgisi 1964 yılında Bulgaristan Bilimler Akademisinin Balkan Araştırmaları Enstitüsünde çalışmaya başlaması ile uyanmıştır. 2002 yılında bu Enstitüsünde yaş haddi yüzünden kendi arzusu ile emekliye çıkan Hakov halen Sofyadaki Slav Üniversitesinin Tarih Fakültesinde, Yüksek İslam Enstitüsünde Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti tarihi okutmaktadır.

Cengiz Hakov, Balkan Araştırmaları Enstitüsünde kendisine bilimsel branş olarak Türkiye Cumhuriyeti tarihini seçmiştir. 1969 yılında “1940-1970 yılları arasında Türkiye’nin Arap Doğusunda-ki Politikası” konulu küçük doktora tezini başarıyla savunduktan sonra onu 1976 yılında kitap olarak yayınlıyor. Bunu 1979-da çıkardığı “1960-1971 Yılları arasında Türkiye’de Politika Mücadele” başlıklı monografi izliyor. Ardından 1987-de “Türkiye’de Askeri Darbeler” geliyor. 1989-da savunduğu ve aynı yıl kitap olarak çıkardığı büyük doktora tezinin konusu “Çağdaş Türkiye’nini Politik Yaşamında Ordunun Rolü” dördüncü kitabı. 1991 yılına Profesör unvanını hak eden Cengiz’in “XX. Yüzyılda TÜRKİYE TARİHİ” beşinci kitabı. Bu kitabın sayın Profesörün hayatında son kitabı olmayacağını, onu daha olgun ve dolgun eserlerin izleyeceğini ümit ederiz ve dileriz.

Bulgaristan, Türkiye, Rusya, Orta Asyadaki Türk Cumhuriyetlerinden başka, birçok Batı Avrupa ülkelerinde, onların bilimsel tarih dergilerinde çeşitli dillerde yüzlerce incelemesi yayınlanan, yeni Türkiye tarihini konu edinen onlarca uluslararası sempozyumlara, konferanslara, seminerlere bildiri sunan sayın Prof. Cengiz Hakov “XX. Yüzyılda TÜRKİYE TARİHİ” başlıklı eserinde bilimsel çalışmaların edindiği büyük deneyi, topladığı bilgileri genelleştirmiş, özetlemiştir. Büyük takdire layık değerli bir eser ortaya koymuştur.

Kapağında mavi fon üzerine verilen Türkiye haritası, altında kitabı çıkaran Atatürk Araştırmaları Merkezi Başkanlığı ile Uluslar arası Azınlıklar Merkezi Başkanlığının mühürleri bulunan orta boylu 15 sayfalık kitap birinci hamur kağıdı, kusursuz baskısı ile de okuyucunun hemen dikkatini çekmiştir.

415 sayfalık büyük bir kitabın içeriğini kısa bir yazıda özetleyip anlatmak, hele de değerlendirmek olanaksız. Böyle hallerde kitabın bölüm başlıkları yazarın işini kolaylaştırıyor. Çünkü ustaca seçi-

lip formüle edilen her başlık o bölümde işlenen konuların bir özeti, bir genelleştirilmesi. Ben de Bulgarca çıkan bu eserin içeriği ile Türk okuyucusunu tanıştırmak için ara başlıkları yardıma çağırdım.

”XX. Yüzyılda TÜRKİYE TARİHİ” başlıklı eser, ülkenin yeni tarihinde vuku bulan en önemli olayları anlatan, değerlendiren, bunlardan faydalı sonuçlar çıkaran 14 bölümden ibaret.

Müellif giriş yazısında bu eseri niçin yazdığını şöyle anlatıyor: XX. Yüzyıl, Türkiye'nin tarihinde olağanüstü önemde bir yer tutmaktadır. Zira ülkenin yazgısını belirleyen olaylar bu yüzyılda cereyan etmiştir. Teokratik Osmanlı İmparatorluğunu reforme ederek dağılıp batmasını önlemek amacıyla yapılan Jon Türkler devrimi gerçekleştirilmiştir. Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı'na katılması, tarihindeki imparatorluk dönemine son noktayı koymuştur. Kemalist Devrimin sonucu olarak çağdaş Türk devleti Türkiye Cumhuriyeti, kurulmuştur. M.K. Atatürk'ün

“ÜLKEDE BARIŞ, DÜNYADA BARIŞ ilkesi Türk iç ve dış politikasının temel ilkesi olmuştur. Türkiye, İkinci Dünya Savaşında vuruşan devletlerin askeri stratejik planlarında önemli yer almıştır. Ancak savaşa bizzat katılmaktan kaçınmayı başarmış, böylece resim maddi yıkıntıları, insan kayıplarını önlemeye muvafak olmuştur. Savaş sonrası dönemde Türkiye'de çok partili parlamenter sistemi oturaklaştırma seyri üç askeri darbe yaşamıştır. Gelişmesine devletçilik koşullarında başlayan Türk ekonomisi, gittikçe liberal Pazar ekonomisi temelleri üzerine kaymış, 80-li yıllarda büyük bir sıçrayış yaparak yükselmiştir. XX.Yüzyılın 90. yıllarından dünyada en gelişmiş ekonomili 20 devletin arasına girmeyi başarmıştır.”

Prof. Dr. Cengiz Hakov'un eseri “XX. Yüzyılda TÜRKİYE TARİHİ” başlığını taşımasına karşın, yazar yapıtına hakkıyla beraber “XX. yüzyılın sonunda ve XX. Yüzyılın başında Osmanlı İmparatorluğu” başlığı ile girmiştir. Burada Osmanlı

imparatorluğunun son yıllarının kısa bir özeti yapıldıktan sonra “Gençtürkler devrim ve onların idaresi (1908-1918)” oldukça ayrıntılı bir şekilde anlatılmış, sevapları günahları gösterilmiş, hataları, imparatorluğun batırılmasındaki rolleri değerlendirilmiştir.

Bu iki başlıkta yazar asıl amacı olan Türkiye Cumhuriyeti Tarihine geçmek için temel taşı mesabesindeki sorunları işlemiş, yönünü belirtmiştir. Esas konuya ise “Kemalist devrimin başlangıcı olan kurtuluş savaşı (1919-1922)” başlığında girmektedir. Burada Türk halkının büyük önder Mustafa Kemal Atatürk'ün yönetmeliğinde yabancı işgalcilerle karşı verdiği ölüm-kalım bağımsızlık savaşı, belgelere dayandırılarak akıcı ve inandırıcı bir dille anlatıldıktan sonra “Kemalist devrimin devamı olarak yeni Türk devletinin kurulması (1923-1938)” başlığında Atatürk'ün ve arkadaşlarının çağdaş bir Türk devleti kurma yolunda yaşamın tüm alanlarında yaptıkları reformlar ve elde ettikleri sonuçlar ayrıntılarıyla anlatılmakta, değerlendirilmektedir.

Müellif “İkinci Dünya Savaşı (1939-1945) yıllarında Türkiye”de ülkenin bu dönemdeki siyasi, askeri, ekonomi durumunu belgelere dayanarak anlatmış, hemen “Savaş sonu ilk yıllarda (1945-1950) Türkiye'nin iç ve uluslar arası durumu”na geçmiştir. Bu bölümde o dönemde ülkenin iç ve dış durumunu inceleyip çok partili parlamenter sisteme geçme, sancılarını anlatıp büyük devletlerin Boğazlara bakış açısını, “Truman Doktrini”, “Marşal Planı”, NATO'yu içeren bir çok meseleleri inceleyip değerlendirdikten sonra “1950- yılındaki parlamento seçimleri ve Demokrat Partinin idaresi (1950-1960)” başlığı altında bu 10 yıllık dönemdeki siyasi çalkantıları objektif bir tarihçi gözüyle vermekte, tarafsız bilimsel değerlendirmelerini yapmaktadır. Bu bölümde yeni iktidara gelen Bayar-Menderes Demokrat Partisinin ülkenin sosyal-politik, ekonomik yaşamında yapmaya çalıştığı reformlar anlatıldıktan sonra o dönemin can alıcı siyasi meseleleri olan “Türkiye ve NATO”, “Türkiye ve Bağdat Paktı (SENTO), “Türkiye ve Balkan Paktı”, “Türkiye

Sovyet ilişkileri” meseleleri yeniden değerlendirilip ideolojik saplantılardan temizlenerek anlatılmaktadır. Yazar, yeni Türkiye tarihinde ilk askeri darbe olan, ülkenin sosyal, politik yaşamını başka yöne çeviren 27 Mayıs 1960 tarihli devrimin girdisini çıktısını “1960 Askeri Darbesi ve Ordunun İdaresi (1950-1961)” başlığı altında incelemiş ve değerlendirmiştir. 1961-1965 yılları arasında çok partili düzenin Türkiye’de de tutturulup kökleştirilmesi mücadelesinde büyük adamı ismet İnönü’nün rolü, onun koalisyon hükümetleri zamanında yapılan başarısız askeri darbe girişimleri, Kıbrıs bunalımı ise “Yeniden canlandırılan çok partili sistemi oturma savaşı (1961-1965)” başlığında ele alınıyor. 1965 seçimleriyle hükümet kuran Adalet Partisinin iç ve dış politikası, ülkeni sosyal-politik durumunu inceleyip değerlendirme ise “1965 yılı parlamento seçimleri ve Adalet Partisinin idaresi (1965-1971)” başlığının konusu. “1971-1973 yıllarında askeri sivil idare rejimi” başlığının içeriği ise, kendiliğinden anlaşılıyor. Burada paşaların 12 Mart 1971 tarihinde Süleyman Demirel Hükümetine verdikleri bilinen muhtıra ele alınıyor, kurulan kendisine özgü askeri-sivil idare rejimi inceleniyor, geçici hükümetlerin icraatlerine değer biçiliyor. “Çok Partili İdare Sistemi (1073-1980)” nin konusu XX. Yüzyılın ikinci yarısında Türkiye’nin yetiştirdiği iki büyük devlet adamı Bülent Ecevit ile Süleyman Demirel’in ülkede demokrasi kurmak, ordunun ülkenin idaresine sık sık karışmak özentilerini bertaraf etmek için harcadıkları çabalar.

Ancak bilindiği gibi bu çabalara rağmen, Türkiye 1980-de bir askeri darbe daha yaşamaktan kurtulamıyor. “1980 yılı darbesi ve ordunun idaresi (1980-1983)” başlığında darbenin niçin, nasıl yapıldığını, ne gibi sonuçlar elde edildiği anlatılıyor. 1982 anayasası inceleniyor. Bu eserin son başlığı yazıldığı sıralarda hep daha yönetimde olan Anavatan Partisinin iktidarına hasredilmiş. “Anavatan Partisinin İdaresi (1983-1991)” başlığı hükümet ve devlet başkanı olarak Turgut Özal’ın iç, dış, ekonomik politikalarını inceliyor.

Buraya kadar kısaca özetlemeye çalıştığımız “XX. Yüzyılda TÜRKİYE TARİHİ” başlıklı eserin ana özelliği, büyük değeri, Bulgaristan’da ilk çıkarılan dört dörtlük bir Türkiye Cumhuriyeti tarihi olmasıdır. Tabiatıyla şimdiye kadar Bulgaristan’da Türkiye ile ilgili birçok kitap çıkarılmıştır. Ancak bu kitaplardan her biri ayrı bir konu ele alıp işlemiştir. Kimisi Osmanlı İmparatorluğunu konu almış, kimisi kurtuluş savaşını anlatmış. Birisi Atatürk’ü övmüş, ötekisi İnönü’yü. Yeni Türkiye’nin bütün tarihini bu çapta bir araya toplayıp derli toplu veren ilk eser bu kitap. Eserin bu bütünlük dairesinde her çeşit tarafgirlikten uzak, ideolojik yanışımlardan, değerlendirmelerden temizlenmiş bir objektivlik ve bilimsel dürüstlük içinde yazılmış bulunması onun değerini bir kat daha artırmaktadır. Eserin başka bir özelliği, üstünlüğü de ele alınan meselelerin fazla ayrıntılarıyla sulandırılmaması, kaynaklardan gereksiz alıntılar yaparak taklitçiliğe düşmemesidir. Yazar, ortaya attığı meselelerde vukufiyetini defalarca kanıtlamış, konuları hem sıradan okuyucunun anlayabileceği, hem de işin uzmanlarını memnun edecek biçimde işlemeyi başarmıştır. Ayrıca eserin akıcı bir Bulgarca ile yazılmış olması da kitabın okunmasını kolaylaştırıyor.

Okuyuculardan başka uzmanlar da Prof. Cengiz Hakov’un “XX. Yüzyılda TÜRKİYE TARİHİ” başlıklı eserini büyük değer vermekteler. Örneğin Doçent Dr. Boyko Marinkov “Kaynak” Dergisinin 2001 yılındaki 2. sayısında bastığı tanıtma yazısında Prof. Dr. Hakov’un eserinin yüksek bilimsel vasıflarla sahip olduğunu belirterek şöyle bir genel değerlendirme yapmaktadır:

“Prof. Dr. Cengiz Hakov “XX Yüzyılda TÜRKİYE TARİHİ” başlıklı incelemesinde bilim alanında şimdiye kadar elde ettiği bilgiyi ve deneyi parlak bir şekilde ortaya koyarak genelleştirmeyi başarmıştır. Aynı zamanda o bu eserinde Türk toplumun çağdaş gelişmesindeki konuları ve sorunları da gündeme getirmiştir. Yapıtını okuyanların birçoğu onda gördüklerini, çağdaş Bulgaristan tarihindeki süreçler ve olaylarla karşılaştıracak, ölçecek,

kendi hükmünü verecektir. Prof. Cengiz Hakov'un eseri mutlaka Balkan araştırmaları ile meşgul olan uzmanların en çok aradıkları ve baş vurdukları kitaplardan biri olacaktır." Bu saptamada çük büyük bir isabet vardır. Sofya'ya gönderilen eserin 2000 nüshası hemen tarih fakültelerindeki üniversiteliler hocalar tarafından kapışılmış, şimdi pazarda tek sayısını bulmak imkansız hale gelmiştir.

Kendisi de en büyük Bulgar uzmanlarından olan, Osmanlı tarihi hakkında birçok incelemeleri bulunan Prof. Dr. Straşimir Dimitrov "Etudes Balkaniques" dergisinin geçen yılı birinci sayısında meslekdaşının yeni eseri hakkında yazdığı bir yazıda onu Balkan Araştırmaları Enstitüsünün şimdiye kadar çıkardığı en iyi tarih kitapları arasına koymakta, tüm tarihçilere bu kitaptan yararlanmalarını tavsiye etmektedir.

KAYNAKÇA

- (Bulgarca çıkarılan eserlerin Türkçe başlıkları)
Cengiz Hakov- 1940-1970 Yılları Arasında Türkiye'nin Arap Doğusundaki siyaseti Sayfa, 1976
Cengiz Hakov- 1960-1971 yılları Arasında Türkiye'de Politik Mücadele. Sayfa, 1979
Cengiz Hakov- Türkiye'de Askeri Darbeler Sayfa, 1987
Cengiz Hakov- Çağdaş Türkiye'nin Politik Yaşamında Ordunun Rolü. 1989
Cengiz Hakov- XX. Yüzyılda TÜRKİYE TARİHİ. Ankara 2000
Doç. Dr. Rayko Marinkov-Cengiz Hakov'un XX. Yüzyılda TÜRKİYE TARİHİ.
"Kaynak" Dergisi, Yıl 2000, sayı. 2, sayfa 27
Pro. Dr. Straşimir Dimitrov- XX. Yüzyılda TÜRKİYE TARİHİ. Etudes Balkaniques Dergisi, yıl 2001, sayı 1. sayfa 196s

Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Projesi Kapsamında
TÜRK DÜNYASI
EDEBİYAT KAVRAMLARI VE
TERİMLERİ ANSİKLOPEDİK SÖZLÜĞÜ

2. Cilt
(ÇAALIĞ NİMAHTAR-FÜTÜVVETNAME)

(Ciltli)

Baskı Aşamasında
ÇIKIYOR

Memlûk Çalışmaları İçin Yeni Bir Platform

Mamluk Studies Review, Chicago University,
Middle East Documentation Center (MEDOC),
1997

Dr. Süleyman KIZILTOPRAK

Mimar Sinan Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Memlûk sistemi değişik uygulama biçimleriyle, Ortaçağdan itibaren Müslüman ülkelerde özellikle, askerî ve idarî bakımdan büyük rol oynamıştır.

Gazneliler, Selçuklular ve bazı Müslüman ülkelerde Memlûk kelimesi yerine *ğulâm* (çoğulu *ğulman*, *ağlime*) ve Kuzey Afrika'da *abid* (tekili *abd*) kelimeleri kullanılmıştır. Bu kelimeler sözlükte erkek çocuk, delikanlı, azat edilmiş köle, gibi anlamlar taşımasının yanında Memlûk (çoğulu, *memâlik*) kelimesinin sözlük anlamı gibi, genç hizmetkar, efendisine bağlı muhafız anlamlarını da taşır. *Sakalibe* (slavlar) kelimesi de Endülü İspanyası'nda kullanılan ve memlûk ile aynı anlamı taşıyan bir kelimedir¹. *Sukaleb* (esclave) eski bir Fransızca kelimedir, abd ve köle anlamlarına gelir².

Memlûk kelimesi, zamanla İslam tarihinde özel bir anlam kazanarak bir terim haline gelmiştir. Böylece, herhangi bir şekilde esaret, satın alınma veya toplanma yoluyla elde edilen beyaz köleyi ifade eden bir anlamda kullanılmıştır³. Bir anlamda "Memlûk: hükümdara ve ona bağlı emirlerin muhafız birliklerinde görev yapan, hususi, içtimai ve hukuki statüye sahip ücretli askerdir"⁴. Buna göre Memlûklar bir nevi profesyonel asker olarak İslam toplumuna girmişler ve zamanla güçlenerek iktidarı ele geçiren oligarşik bir topluluk olmuşlardır.

Memlûklar iktidarda buldukları zamanlarda da askeri özelliklerini korumaya büyük özen göstermişlerdir. Kölelik yoluyla Memlûk sınıfına girmiş olmalarını yadırgamamışlardır. Hatta, ulaştıkları konumu bir eleme ve seçilme sonucunda elde ettikleri için, memlûk kimliğini, bir ayrıcalık ve asalet olarak görmüşlerdir.

Memlûk sistemi, özellikle ortaçağ şartlarında kurulan bir teşkilat olarak göze çarpmaktadır. Memlûk askeri sistemi, Ortadoğu'da kurulan devletlerin askeri ve idari yapılarına önemli katkılar sağlayarak, bu devletlerin güçlü bir şekilde hakimiyet alanları oluşturmalarına dayanak olmuştur. Öte yandan, Haçlı Seferlerine karşı mücadele eden Zengiler, Eyyubiler ve Memlûk Devleti gibi devletlerin en kuvvetli birimlerinden olan hatta orduların ana iskeletini oluşturan memlûk askerleri, savunma alanında da bu devletlere önemli başarılar kazandırmıştır. Memlûk askeri sistemi, Memlûk Devleti ve diğer doğu merkezli kurulan Müslüman devletler karşısında, özellikle kara kuvvetleri açısından, Hıristiyan Avrupa'nın aşırı güçlenmesini erteleyen büyük katkılar sağlamıştır⁵.

Bununla birlikte, memlûk sistemi, ortaçağdan sonra da yapısal konumunu muhafaza ederek etkilerini ve önemini devam ettirmiştir. Bu sistemi en mükemmel şekilde işleten ve bu açıdan en başarılı orduya sahip diye örnek olarak gösterilebilecek devletlerden biri, Memlûk Devleti (1250-1517) idi. Öyle ki, Memlûk Devleti 1517 yılında Osmanlı hakimiyetine girdikten sonra, memlûk sistemi varlığını kaybetmedi. Bilakis, daha güçlü bir şekilde, askeri ve idari yapıda etkisini sürdürdü. Bu sistem, Memlûk Beyleri 1811 yılında Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından ortadan kaldırılarak memlûk sistemine son verilmesine kadar, Mısır idari ve askeri yapısında başat olma özelliğini korudu.

Yakın döneme kadar memlûk sisteminin önemi, göz ardı edilen İslam Tarihi konularının başında gelmekteydi. Ancak son zamanlarda hem ülkemizde hem de dünyada bu konuyla ilgili dikkati çeken çalışmalar vardır. Bu makalenin ana konusu olan *Mamluk Studies Review* isimli dergiden bahsetmeden önce ülkemizde bu konuyla ilgili ortaya konan çalışmalara değinmek yerinde olacaktır. İlk olarak, Memlûk konusunu

¹ Ahmet Muhtar Abadi, *Kıyâmu Devlet el-Memâlik el-ülâ fi Mısır ve'l-Şam*, Beyrut, 1969, s. 39.

² E. Levi Provençal, "Sakalibe", *İA*, VI, 89.

³ Şerafettin Tekindağ, *Sultan Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı*, İstanbul, 1961, s. 21.

⁴ Hakkı Dursun Yıldız, *İslamiyet ve Türkler*, İstanbul, 19, s. 80-86.

⁵ Memlûk sistemi hakkında daha fazla bilgi için bkz., Süleyman Kızıltoprak, "Memlûk Sistemi", *Türkler*, V, Ankara, 2002, s. 320-336.

araştıracaklar için mutlaka başvurulması gereken eserler veren Prof. Dr. Ramazan Şeşen'in çok önemli çalışmalarına kısaca değinmeden geçmek yerinde olmayacaktır. Prof. Dr. Ramazan Şeşen'in *Salahaddin Eyyubi ve Devri*⁶, isimli eseri memlûk sisteminin ortaya çıkışını iyi tespit etmek ve köklerini araştırmak için mutlaka başvurulması gereken bir kaynak niteliğindedir. Ayrıca yine aynı yazarın, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*⁷ isimli eseri de aynı öneme sahiptir. Bu eser, Türk tarihini ilgilendiren bir çok konuyla beraber Memlûk sisteminin oluşmaya başladığı dönemleri de içeren bir kapsamdadır ve ilk elden kaynaklardan yapılan tercümelere meydana gelmiştir. Bu itibarla Memlûk araştırmacıları bu eseri bir referans kaynağı olarak değerlendirme imkanına sahiptirler.

Şehabettin Tekindağ⁸ ve Kazım Kopraman⁹ tarafından yapılan çalışmalardan sonra ülkemizde uzunca bir dönem bu konuya yönelmiş araştırmalar ortaya konulmamıştır. Son zamanlarda bu konudaki çalışmalar daha çok yüksek lisans¹⁰ seviyesinde

yapılmıştır. Doktora tezi olarak bu konuyu seçen Cüneyt Kanat¹¹ ve Bahattin Keleş¹²'in başarılı eserleri bulunmaktadır. Bunların yanında konuyla yakından ilgilenen Samira Kortantamer¹³ ve İsmail Yiğit¹⁴ gibi bilim adamlarımızın da önemli çalışmaları vardır. Askeri ve yönetim açısından bakıldığında Memlûk sistemi, ortaçağda eski dünyanın üç kıtasında; Asya, Afrika ve Avrupa'da, diğer tasavvur edilebilir sosyo-askeri sistemlerin en üstünü ve en faydalısıdır. Bu bakımdan, bu askeri kurumun Ortadoğu'da İslam medeniyeti için çok özel bir olay olduğunu göz önüne alan ve bu açıdan önemini vurgulayan çalışmaların varlığı oldukça fazladır¹⁵. Bu kurumun tam veya eksik resmini verebilmek için, çok iyimser bir değerlendirmeye, tarihçilerin önünde hala çok uzun bir yol vardır. Ancak son yıllarda bu konu üzerinde hem ülkemizde hem de ABD üniversitelerinde bazı önemli çalışmalar yapılmaktadır. Özellikle Chicago

⁶ Bu eser ISAR Vakfı Yayınları arasında Temmuz 2000 tarihinde önceki baskılardan daha geniş bir şekilde yeniden yayınlanmıştır.
⁷ Türk Kültürünü araştırma Enstitüsü tarafından Ankara'da 1985 yılında yayınlanan bu eserin halen mevcudu kalmamıştır. Eserin yeni gözden geçirilmiş baskısı 2000 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanmak üzere programlanmıştır.

⁸ Şehabettin Tekindağ, *Sultan Berkuk Devrinde Memluk Sultanlığı*, İstanbul, 1961.

⁹ Kazım Kopraman'ın basılmamış kıymetli çalışmaları vardır: 1) *el-Aynı'nin İkdu l-Cumân'ında XV. Yüzyıla ait Anadolu Tarihi ile İlgili Kayıtlar*, basılmamış doktora tezi; 2) *Mısır Memlûkleri Tarihi, el-Melikü'l-Mü'eyyed Şeyh el-Mahmudî Devri* (1412-1421), basılmamış doçentlik tezi; 3) "el-Melik el-Mu'ayyad Şayh al-Mahmudî Devrinde (1412-1421) Mısır'ın Mali ve İktisadi Durumuna Umûmî Bir Bakış", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, sayı: 10-11 (1979-1980), 153-176; 4) "Mısır Memlûkleri", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, cilt VI, s. 433-544 İstanbul, 1987.

¹⁰ Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu çalışmalar şunlardır: 1) Süleyman Kızıltoprak, *Memluk Sistemi ve Memluk Devleti'nin Kuruluşu*, Danışman: Ramazan Şeşen, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 142 s. 361 ref., İstanbul 1997; 2) Kudret Aktaş, *Fatih ve 2. Bayezid döneminde Osmanlı-Memlûk Münasebetleri*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Danışman: Prof. Dr. Ahmet Uğur, 66 s. 31 ref. 1993; 3) Yüksel Arslantaş, *Memlûkler devrinde Suriye*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Muhammed Beşir Aşan, 137 s. 167 ref. 1996; 4) Cengiz Tomar, *Memlûk Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesi*, Danışman: Prof. Dr. Coşkun Alptekin, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmalar Enstitüsü., 121 s., 129 ref. 1996; 5) Cüneyt Kanat, *Makrici'nin Küab es-Suluk'unda Osmanlılar, Karamanoğulları ve Batı Anadolu Beylikleri ile İlgili Kayıtlar*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Samira Kortantamer 114 s., 38 ref. 1991; 6) Selami Karacan, *Abu*

Hayyan'a göre Memlûkler Devri Mısır Türklerinin Sosyal ve Kültürel Durumu, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Danışman: Doç. Dr. Reşat Genç, 73 s. 1985; 7) Mehmet Ersan, *XII-XV. Yüzyıllar arasında Oğuzlar'ın Diğer Boyu*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Danışman: Doç. Dr. Hüseyin Salman, 49 s., 46 ref. 1989. (Bu tez çalışması Oğuzlar'm Diğer boyunun Memlûkler, Akkoyunlular, ve Kara Koyunlular'a etkilerini incelemektedir. S. Kızıltoprak); 8) Süleyman Özbek, *El-Melikü'z-Zahir Rükne'd-din Baybars Hayatı ve Faaliyetleri*, Danışman: Doç. Dr. K. Yaşar Kopraman, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 138 s. 103 ref. 1988; 9) Kazım Paydaş, *11.-15. Yüzyıllarda Urfa ve Yöresi Tarihi*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Muhammed Beşir Alan, 196 s. 102 ref. 1996. (Bu tez çalışması Selçuklular, Artuklular, Haçlılar, Zengiler, Eyyubiler, Moğollar, Memlûkler, Döğeler dönemi ve Akkoyunlular'ı konu edindiğinden zikredilmeye değerdir. S. Kızıltoprak); 10) Fatih Yahya Ayaz, *Bahri Memlûkler Döneminde Harameyn Hizmetleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1989.

¹¹ Cüneyt Kanat, *Memlûk-Timurlu Münasebetleri (1382-1447)*, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Danışman: Doç. Dr. Samira Kortantamer, 236 s., 80 ref., 1996.

¹² Bahattin Keleş, *Bahri Memlûklerde İktisadi ve Ticari Hayat (1250-1382)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Danışman: Prof. Dr. Ahmet Uğur, 166 s. 1993.

¹³ Samira Kortantamer'in şu çalışmalarına bkz, 1) "Memluk Tarihçiliğine Genel Bir Bakış", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, sayı; I, İzmir, 1983, s.31-35; 2) "Memlûklarda Devlet Yönetimi ve Bürokrasi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, sayı; II, İzmir, 1983, s.27-45; 3) "Memluk Tarihçiliğinde Bir Üslub Unsuru: El-'Acaib Ve'l-Garaib ", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, sayı, IX, İzmir, 1994, s. 69-87.

¹⁴ İsmail Yiğit, "Memlûkler" *Siyasi-Dini-Kültürel İslam Tarihi*, VII, İstanbul, 1991.

¹⁵ David Ayalon (1914-1998) tarafından yapılan çalışmalar tamamen bu konu üzerinde yoğunlaşmıştır. David Ayalon'nun çalışmalarının bibliyografyası için bkz: Reuven Amitai, "David Ayalon, 1914-1998", *Mamluk Studies Review III*, 1999.

Üniversitesi'nin *Mamluk Studies Review* ismiyle yayınladığı ve yayın kurulunda Donald P. Little, R. Stephen Humphreys ve Ulrich Haarmann¹⁶ gibi konunun önde gelen isimlerinin yer aldığı dergi her bakımdan dikkate şayandır. *Mamluk Studies Review* isimli dergi, Chicago Üniversitesi'nin Ortadoğu Doküman Merkezi "Middle East Documentation Center (MEDOC)" tarafından yılda bir kez yayınlanmaktadır. İlk sayısı 1997 yılında, ikinci sayısı 1998, üçüncü sayısı 1999 yılında yayınlanmıştır. 2000 yılında da dördüncü sayısı çıkmıştır.

Mamluk Studies Review, Suriye ve Mısır'da hüküm süren Memlûk Devleti (648-922/1250-1517)'ni merkez alan çalışmaları yayınlamak amacıyla. Adı geçen dergi, Memlûk Devleti dönemi ve Memlûk sistemi üzerine çalışmalarda bulunan bilim insanları ve araştırmacılar için çok önemli bir platformdur. Dergi bu alandaki araştırmaları iletirmek ve araştırmacıların yayınlarını sergilemek yoluyla Memlûk konulu çalışmaları desteklemek amacıyla. Dergi ayrıca Ortaçağ İslam dünyasının bu çok önemli kurumuna eleştirel bir gözle bakarak konuyu tartışmaya açmak niyetindedir. Dergide hem makaleler, hem de konuyla ilgili yayınlanan son kitap ve makalelerin tanıtımı yer almaktadır. Derginin yayın kurulunda yer alan konunun uzman bilim insanları her sayı için kendi makalelerini yayınlamaktadırlar. Bununla birlikte, dergi yönetimi diğer araştırmacıların orijinal makalelerini de yayınlamaktadır. Vakıf senetleri, fetvalar ve mektuplar gibi küçük boyuttaki referans olma niteliği taşıyan dokümanların Arapça'dan tercüme edilerek yayınlanmasına dergi olanak sağlamaktadır. Dergi'nin editörlüğünü Bruce D. Craig (Chicago Üniversitesi), yardımcı editörlüğünü ise John L. Meloy, (Chicago Üniversitesi) ve Warren C. Schultz, (De Paul Üniversitesi) yapmaktadır. Derginin Yayın Kurulu'nda ise şu isimler bulunmaktadır: Anne F. Broadbridge (Chicago Üniversitesi), Li Guo (Chicago Üniversitesi), Ulrich Haarmann (Christian-Albrechts-Üniversitesi, Kiel) R. Stephen Humphreys, (California Üniversitesi, Santa Barbara), Donald P. Little (McGill Üniversitesi), Carl F. Petry, (Northwestern Üniversitesi) ve John E. Woods (Chicago Üniversitesi).

Mamluk Studies Review'in ilk sayısı 183 sayfadır. 183. sayfada Kongre

¹⁶ Ulrich Haarmann 1999 yılında öldü.

Kütüphanesi'nin kullandığı Arap harflerinin transkripsiyon levhası yer almaktadır. Dergi yönetimi, dergide yayınlanacak yazılar için bu transkripsiyonun esas alınacağını belirtmektedir. Derginin 1-120 sayfaları arasında, daha çok yayın kurulu üyeleri tarafından yazılan makaleler bulunmaktadır. Kitap tanıtım ve kritikleri ise, 121 ila 182. sayfalar arasındadır. Donald P. Little "The Use of Documents for the Study of Mamluk History" başlığını taşıyan makalesinde, hem kendi çalışmalarının başlangıcından itibaren bilgiler veriyor hem de Memlukolog diye isimlendirdiği aralarında hocaları ve öğrencileri de olan bilim insanlarının çalışmaları hakkında bir ufuk turu yapıyor. Gerçekten bu makale Memlûk araştırmacıları için zengin bilgiler içeriyor. Yazarın kendisini anlattığı satırlar arasında, mesleğe başlamasında ve Arapça'yı öğrenmesinde, California Monterey'deki, "Army Language School"un önemli payının olduğu öğrenilmektedir. Herhangi bir bölge, milliyet, etnik grup veya topluluğun günümüzdeki pozisyonunu anlamaya yardımcı olacak bilgileri incelemek için ortaçağdan itibaren başlanması ve buradan ulusal stratejik çıkarılara yön verecek bilgiler aranmasını Donald P. Little'in bu kısmı otobiyografisinden çıkarmak mümkündür. Bu veriden, günümüzde de hala oryantalist yaklaşımların etkili olduğu görülmektedir. İkinci makale, "Mamluk- Historiografic Studies: The State of the Art" (Memlûk Tarih Yazıcılığı Çalışmaları: Sanatın Durumu) s. 15-43, ismiyle Li Guo tarafından yazılmıştır. Li Guo bu makalesinde Memlûk Tarih Yazıcılığı konusunda çok iyi bir uzman olduğunu kanıtlayıcı bilgiler sunuyor. Verdiği bilgiler daha çok el- Yununi (ölümü-Miladi 1326) üzerine yaptığı doktora tezi¹⁷ çalışmasına dayanıyor. Yazar, Memlûk kaynaklarına ilişkin çalışmaları ve basılan tüm edisyon kritik ve tıpkı basımlar hakkında doyurucu bilgiler veriyor. Bu bilgiler, özellikle konuyu araştırmaya başlayacaklar için ilk adım bilgileri olarak değerlendirilebilir. W.W. Clifford'un "Ubi Sumus? Mamluk History and Social Theory" (Memlûk Tarihi ve Sosyal Teori) isimli makalesi sayfa 45-62'de yer alıyor. Mısır ve Suriye halkının bir yönetim altında kaynaşmasını, bir sosyal teori

¹⁷ Li Guo, *The Middle Bahri Mamluks in Medieval Syrian Historiography-The Years 1297-1302 in the Dhayl Mir'at al-Zaman Attributed to Qutb al-Din Musa al-Yununi: A Critical Edition with Introduction, Annotated Translation, And Source Criticism*, Yale University, 1994.

kapsamında değerlendirmeye çalışıyor. Bunu yaparken ortaçağ İslam toplumlarının sosyal hayatlarını yazma girişimlerinde bulunan bilim insanlarının çalışmalarından da örnekler veriyor. Bu alandaki kaynakların eleştirisini sunarken aynı zamanda kendi teorisinin çerçevesini de çiziyor. Ira Lapidus ve R. Stephen Humphreys'in yaklaşımlarının kritiğini yaparak makalesini şekillendiriyor. Th. Emil Homerin tarafından yazılan "Reflections on Arabic Poetry in the Mamluk Age" (Arap Şiirinin Memlûk Çağına Yansımaları) ismini taşıyan makale, sayfa 63-85 arasında yer alıyor. Yazar Arap şiiri konusunda çağdaş yazarların araştırmalarına değindikten sonra ana kaynaklara dayanarak makalesini şekillendiriyor. Memlûk Devleti (1250-1517)'nin Arap şiiri konusunda çok zengin bir dönemi içerdiği tespitini yaparak Arapça'dan İngilizce'ye çeviriler yaparak Ebu Hayyan'ın şiirlerinden örnekler veriyor.

Daris Behrens-Abouseif'in "The Mahmal Legend and the Pilgrimage of the Ladies of the Mamluk Court" (Mahmal Efsanesi ve Memlûk Saray Hanımlarının Haceliği) başlığını taşıyan makalesi sayfa 87-96 arasında yayınlanmış bulunmaktadır. Yazar, "Mahmal"¹⁸ geleneğinin genellikle Sultan el-Zahir Baybars el-Bundukdari döneminde başlatıldığı kabul gördüğünü ancak bu törenlerin ilk Memlûk Sultanı Şecer el-Dürr zamanına hatta daha önceki dönemlere dayandığını ifade ediyor. Abouseif, bu olayla birlikte bir kadın sultan olan Şecer el-Dürr'ün bazı uygulamalarına da değiniyor. Şecer el-Dürr 80 gün kadar süren sultanlığı esnasında gelecek yüzyıllara kadar etkisini bırakan önemli icraatlar yapmış bir şahsiyettir. Yazarın el-Makrizi'ye dayanarak verdiği bilgilere göre, Şecer el-Dürr kurduğu vakıf ile hükümdarlıkta bir kadının varlığını gösteren atılımlar yapmıştır. Bunlardan birisi Mahmal törenlerinde Saray Hanımlarının -bir tür aristokrat kadınların- etkinliğidir. Bir diğeri de Seyyide Nefise'nin türbesinin yanına kurduğu kendi vakfıdır. Bu vakfın bulunduğu bahçede kocası el-Salih Eyyub'un türbesi, hamam, medrese, imarethane ve kendi sağlığında kendi adına yaptırdığı bir türbe de bulunmaktaydı. Bu vakıf kompleksinin şüphesiz politik amaçları da bulunmaktaydı.

¹⁸Mahmal: (bu kelime mahmel veya mahmil olarak da geçmektedir.) Müslüman hükümdarların bağımsızlıklarını göstermek ve Hac mevsiminde kendilerine bir şeref payesi temin etmek ve bununla birlikte, tebalan arasında meşruiyet sağlamak amacıyla gösterişli bir deve sırtında Mekke'ye gönderdikleri içi boş ve süslü mahfe.

İslam tarihinde hem bir sultan hem de bir kadın olarak ilk defa kendi adına bir türbe yaptıran Şecer el-Dürr olmuştur. Kendinden önceki Eyyubi sultanları vefat ettikleri zaman Kahire'de imam Şafi'nin türbesinin bulunduğu mezarlığa defnedilirlerdi. Şecer el-Dürr ise bu geleneği değiştirme yoluna gitmiş ve Peygamberin yakınlarının da gömülü bulunduğu Seyyide Nefise'nin ziyaretgahını merkez alan imar çalışmaları yaparak bir bayanın yönetim tarzının ilk nüvelerini atmıştır. Burada önemli olan kadınların gömülü bulunduğu bir alana bir kadın sultan tarafından kutsiyet kazandırılma gayretidir. Şüphesiz Şecer el-Dürr'ü iktidara taşıyan ve ona kısa süren hükümdarlığı sırasında ve sonra Atabeg Aybeg ile evlenip iktidarda yine etkin olduğu dönemde, destek olanlar Mısır'daki el-Salihi memluklarının ileri gelenleriydi. Ama o hemcinslerine yönelik bir kutsama politikasını uygularken aynı zamanda, onların kamu içindeki etkinliklerini artırma politikası izlemişti. Cevaplanması gereken soru şudur: Acaba Şecer el-Dürr kadınları iktidara ortak etmek ve onlara kamusal alanda daha fazla rol vermek isteyen bir politika izlemeye mi çalıştı yoksa salt bir kadınsal iç güdüyle mi hareket etti? Yazar bu konuda bir yargıda bulunmuyor ancak kadın din büyüklerinin önemini vurgulayan bir politika izlediğini belirtiyor. "Bu politikanın asıl hedefi neydi?" Yazar, bu konuda bir açıklamada bulunmuyor. Donald Whitcomb, sayfa 97 -106 arasında yer alan "Mamluk Archaeological Studies: A Review" (Memlûk Arkeoloji Çalışmaları: Bir Eleştiri) isimli makalesiyle Memlûk araştırmaları ile Arkeoloji arasında bir bağlantı kurmaya çalıştığını belirtiyor. Memlûk Devleti'nin arkeolojik çalışmalar açısından zengin bir alan olduğunu ilerleyen satırlarda belirtiyor.

Bu sayının son makalesi Leonor Fernandes'e ait ve sayfa 107-120 arasında bulunuyor. "Mamluk Architecture and the Question of Patronage" (Memlûk Mimarisi ve Koruma Sorunu) başlığını taşıyan bu makale belli başlı Memlûk Devleti mimarisinden örnekler vererek Memlûk devrinin sanat ve mimari alana yansımalarını konu ediniyor.

Makale isimlerinden de anlaşılacağı üzere dergi yönetimi, Memlûk çalışmalarına salt bir tarih olarak bakmıyor, tarihin yanında edebiyat, kültür, sanat, arkeoloji, mimari gibi geniş bir yelpazede ve bütüncül bir anlayışla Memlûk konusunda neyi değerlendirmek gerekiyorsa hepsine bir pencere bırakıyor.

“Kadın/Woman 2000”

Doc. Dr. Hülya ARGUNSAH

Kadın/Woman 2000 Doğu Akdeniz Üniversitesi Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi tarafından yılda iki kez çıkarılan bir kadın dergisidir. Kısa adı DAÜ-KAEM olan Doğu Akdeniz Üniversitesi Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi (1998) Doğu Akdeniz Üniversitesi'nin on beş dolayındaki araştırma merkezlerinden biridir. Bu merkezin amacı kadının toplumdaki yerinin farkına varması, eğitimi, siyasi ve sosyal hakları yönlerinde bilinçlendirilmesidir.

Kadın/Woman 2000 dergisinin ilk sayısı Haziran 2000 tarihinde yayınlanmıştır. Altı aydı bir ve yılda iki sayı oluşturacak şekilde Türkçe-İngilizce olarak yayınlanan dergi hakemlidir. MLA (Master List of Periodicals) tarafından da indekslenmektedir.

Dergi, Daü-Kaem'in de ilkeleri doğrultusunda kadın ile ilgili farklı disiplinlerdeki çalışmalara yer vermektir. Kadın hakları, kadının toplumdaki yeri ve geçirdiği evrimler, kadının hukuki, sosyal ve siyasi sorunları ele alınmakta ayrıca sanat eserlerinde kadının yeri ile sanatçı olarak kadın kimlikleri ile ilgilenilmektedir. Bu paralelde dergide yayınlanan yazılar sosyoloji, psikoloji, sağlık, antropoloji, hukuk, siyaset bilim, ekonomi, sanat tarihi, arkeoloji, iletişim, edebiyat gibi disiplinlerde “kadın” merkezli çalışmalardır. Ayrıca kadın hakkında yapılan çalışmalara ve yayınlara ilişkin bilimsel tanıtım ve tenkit yazıların da her sayıda daha fazla yer verilmek istendiği belirtilmektedir.

Kadın/Woman 2000'in ilk sayısında yayınlanan Tülin Güneş İçli ve Aslıhan Ögün'e ait “Some

Factors Affecting the Reasons of Committing Crimes on the Part of Women” adlı yazıda “suç ve Kadın” merkezinde kadınların erkeklere oranla daha az suç işlediği ile kadınları suça iten faktörler üzerinde durulmuştur. Bu çalışma hazırlanırken kadının sosyo-kültürel ortamdaki yerine dikkat çekilmiştir.

Turgut Turhan ise “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Yurttaşlık Yasasında Evlenmenin Vatandaşlığa Etkisi ve Kadın” adlı yazısında, evlenen kadının vatandaşlığı konusundaki kanunun kadın-erkek eşitliği ilkesine ters düştüğünü tartışır. Çünkü KKTC vatandaşı olan ve yabancı erkekle evlenen bir kadın, vatandaşlığını devam ettirmek mecburiyetindedir. Ve eşinin vatandaşlığına geçmesi mümkün değildir. Anlaşılacağı üzere yazıda kadının KKTC medeni kanunundaki yeri üzerinde görüş ve tartışmalar sunulmuştur.

Hülya Argunşah “Kadın Duyarlılığı Açısından Sevinç Çokum'un Hikâyeleri” adlı yazısında, “kadın edebiyatı”, “kadın yazarlar”, “kadın yazarların ilgilendiği konular” etrafındaki fikirlerini belirttikten sonra, “kadın edebiyatı” yerine “edebiyatta kadın duyarlılığı” söyleminin daha uygun bulunduğunu ifade eder. Makale, Sevinç Çokum'un hikâyelerinde bir kadın yazar olarak evlilik, boşanma, çalışma hayatı gibi kadın dünyasıyla ilgili unsurların nasıl yer aldığı sorusunun cevaplanmasıyla tamamlanır. Böylece bir kadın gözüyle kadın dünyasının edebiyattaki yansımalarıyla karşılaşırız.

Netice Yıldız “Kıbrıs'ta Tarih Öncesi Günümüze Kadın” adlı yazısında “Kadın Araştırmaları İçin Kaynaklar ve Kıbrıs Kadını”, “Antik Çağlarda Kadın”, “Tarih Öncesi Kadın Betimlemeleri”, “Kadının Tarih Öncesi Çağlarda Ekonomik ve Politik Statüsü”, “Osmanlı döneminde Kıbrıs Kadınının Aile Yaşamı, Hukukî ve Sosyal Durumu”, “Kadınların Ekonomiye Katkıları” başlıkları altında Kıbrıslı kadını bir çok yönüyle ele almıştır.

Biran Mertan “Doğu Akdeniz Üniversitesi'nde Kadının Konumu: Bir İnceleme” adlı yazı-

sında Doğu Akdeniz Üniversitesi ile KKTC'deki kadın ve erkek nüfus oranlarını vererek geçmişten günümüze kadar gelen süre içerisinde bu konuda nasıl bir yapılanmanın devam ettiğini değerlendirir.

Derginin birinci sayısının sonunda Bahire UZMAN İNAN ve Mürüvvet ATALAY'a ait *Kıbrıs Türkünün Değişim ve Gelişiminde Kıbrıs Türk Kadının Dernekleri* adlı kitap tanıtılır.

Kadın/Woman 2000'in Haziran 2001'de ikinci cildinin birinci sayısı yayımlandı. Bu sayı KAEM tarafından "Özden SELENGE Dosyası" olarak hazırlanmıştır. KAEM Özden Selenge'yi 2001'de yılın kadın sanatçısı seçmiştir. Ressam ve yazar olan Kıbrıslı bir kadın sanatçının her yönüyle tanıtılması için hazırlanan bu sayıdaki yazılardan ilki Netice Yıldız'ın "Portatif of Özden Selenge as an Artist" adlı çalışmasıdır. Özden Selenge'nin geçirdiği sanat aşamaları ele alınıp, yaptığı resimlerden de hareketle biyografisi çizilmeye çalışılmıştır. Yazının sonunda ressama ait resim çalışmalarından bazı örneklerde de yer verilmiştir.

Bu dosyanın ikinci yazısında Hülya ARGUNŞAH "Özden Selenge'nin Hikâye Dünyası" başlığı altında sanatçının yazarlık serüvenini çözümler. Selenge'nin yaşadıklarını, dinlediklerini, gözlemlediklerini hikâyelerinde yeniden kurguladığını, çünkü onun geçmişin geleceği etkileyeceğine inandığını belirtir. Hikâyelerinde ezilmiş, sömürülmüş, mutsuz kadınları ele alan Selenge, eğitimi ve meslek sahibi olmayı kadınlar için bir kurtuluş yolu olarak gösterir. Makale, kadın duyarlılığı açısından yazarın hikâyelerini değerlendirirken hikâyelerle romanlar arasında belirgin devamlılıklar bulunduğunu da vurgular ve yazarı bu iki türün bütünlüğü içerisinde kavramaya çalışır.

Yonca HÜROL "Özden Selenge'nin Romanlarında Arzu Mekânizmasının Evrenselliği" başlıklı yazısında amacının Özden Selenge'nin romanlarındaki arzu mekânizmasının evrensel niteliklerinin tartışılması olduğunu söyler. Bunun için de öncelik-

le Selenge'nin romanlarının evrensel ve yerel nitelikleri inceler.

"The Development of a Feminist Discourse and Feminist Writing in Turkey: 1970-1990" adlı yazısında Ramazan GÜLENDAM, 1970'lara kadar geçen süre içerisinde feminist söylemin geçirdiği değişimleri verir. 1970'lerde anti-feminist ve sosyalistlerin engeline takılan feminist yazarların ancak 1980'den sonra kendilerini bulduklarını ve eserlerinde kadını "birey" olarak ele aldıklarını belirtir.

Fatma GÜVEN ve Sevin UĞURAL "Occupational Segregation: The Position of Women in the North Cyprus Labor Market" adlı yazıda KKTC emek piyasasında kadının yerini, meslek içi ayrımcılıkları belirlemeye ve bu durumun diğer ülkelerle mukayesesi yapılmaya çalışmışlardır.

Bu sayının son kısmında da yine kadın konulu kitapların tanıtımına yer verilmiştir. Madeline ZİLFİ'nin *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Afet İNAN öncülüğünde kurulan Kadının Sosyal Hayatını Araştırma ve İnceleme Derneği (KASAİD)'nin Kadın Konulu Yayınları, Müjgan CUNBUR'un *Türk Kadın Yazarların Eserleri "Bibliyografya"*, Neriman DUMANOĞLU'nun *Türkiye'de Kadın Hakkında Yayınlanmış Eserler "Bibliyografya"* bu kitaplardan bir kaçıdır.

Kadın/Woman 2000'in ikinci cildinin sayısı Aralık 2001'de yayınlandı. Bu sayıda da genel ilkelere doğrultusunda toplumsal yaşamda kadına ışık tutacak bir çok yazıya yer verilmiştir. Bunlardan ilki Nermin ABAAN UNAT'a ait "A Biyografi: An Adamant Defender of Deep-Ecology and Ecofeminism: Günseli Tamkoç (1921-1998)" adlı çalışmadır. Bu yazısında Nermin ABADAN UNAT "eko-fenimizm" ve "derin ekoloji" hakkında bilgi verdikten sonra bu alanda hayatı boyunca çalışma Günseli Tamkoç'un yaşam öyküsü ve faaliyetlerinin tanıtılmıştır.

Bu sayıdaki bir diğer yazı da Necdet OSAM'ın "A Sex-Related Attitude Study in Word Choice: The Case of Turkish Cypriots" adlı yazısıdır. Bu çalışmada dilin kullanımının bireyden bireye değiştiği, çünkü bireyler arasındaki dil farklılıklarının yaş, eğitim durumu, cinsiyet, sosyal konum gibi unsurlara bağlı olduğu belirtildikten sonra cinsiyet olgusu merkezli dile giren yabancı sözcüklere karşı tutumun KKTC'ne bir değerlendirilmesi yapılır.

Şeyma Güngör "Woman Who Saved Their Husbands From Difficult Situations in the Book of Dede Korkut" adlı yazısında *Dede Korkut* kitabının Türk kadınının toplum içindeki yerinin belirlenmesinde kaynaklık edecek bir eser olduğunu örneklerle anlatır.

Burcu Özgüven'e ait "A Market Place in the Ottoman Empire: Avrat Pazarı and Its Surroundings" adlı yazıda Osmanlı İmparatorluğu'nda kadınların kamusal mekânlarla olan ilişkileri iki boyutta ele alınır: 1-Bu mekânları kullanan kadınlar (kadınların alış-veriş yaptıkları avrat pazarları) 2- Bu mekânların yapılmasına öncülük eden kadınlar. (padişah kızları, eşleri vb.)

Bu sayıda yayınlanan diğer bir yazı da Mukaddes Faslı ve Uğur Dağlı'ya ait "Changing of the Role of the Cypriot Women at Residential Exterior Spaces" adlı çalışmadır. İki kısımdan oluşan yazının birinci bölümünde Kıbrıslı kadınların kentsel çevrenin dış mekânlarındaki rolüne değinilirken, ikinci bölümde apartmanlarda yaşayan kadınlarla yapılan anketlere yer verilir.

Hanife Aliefendioğlu ve Mustafa F.Özbilgin "Kadın, Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik Araştırmalarında Araştırmacı ve Katılımcı İlişkisi: Yeni Araştırmalar ve Yönelimler" adlı çalışmalarında amaçlarının kadının toplumsal cinsiyet ve cinsel yönelimle ilgili araştırmalarda, araştırmacı ve katılımcı olarak yerinin tartışılması olduğunu belirtirler. Bunun için de yazıda iki konu irdelenir. Bunlardan birinci "köylü/üretici pazarcı kadınlar", ikincisi ise "cinsiyete dayalı fırsat eşitliği"dir.

Üçüncü sayının sonunda da yine kitap tanıtmaları yer almaktadır. Bunlardan birkaçı Ufuk Serdaroğlu'nun *Feminist İktisat'ın Bakışı (Postmodernist mi?)*, Zeynep HANIM'ın *Zeynep Hanım Özgürlük Peşinde Bir Osmanlı Kadını*, Neriman M. ÖZTÜRKMEN'in *Edibeler, Sefireler, Hanımefendiler*, İsmet TATAR'ın *Kıbrıs Sandıkları*, Wendy SLATKIN'in *Woven Artists in History, from Antiquity to the Present* adlı kitaplardır.

Kadın/Woman 2000 dergisi, Türk kadınlarının ama özellikle de Kıbrıslı Türk Kadınının geçmişten günümüze geçirdiği evrelerinden, sosyolojik ve hukukî konumundan ürettiği sanat eserlerinden bahsederek diğer kuruluşlarca denenmeyen bir ilke imza atmıştır. Bilimsel boyutlarda çıkan ve hakemli olan bu dergi taşıdığı bu iddialı görüntüsüyle daha büyük işler yapacağını haber veren oldukça dinamik bir tablo sergilemektedir. Dergi, KKTC ve kadın olgusuna önem veren okuyucu tarafından desteklenmelidir. Dergi, KKTC ve kadın olgusuna önem veren okuyucu tarafından desteklenmelidir. **Kadın/Woman 2000**'le ilgilenen okuyucu ve kurumları dergiyi incelemek için <http://www.emu.edu.tr/kaem/> adresine girerek izlemeye ve yaşaması için o e abone olmaya davet ediyorum.

İletişim adresi:

Kadın/Woman 2000 Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi Doğu Akdeniz Üniversitesi Gazimağusa/KKTC

e-mail:woman2000 @emu.edu.tr

“Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (TDAY)-Belleten 2000”

TDAY-Belleten 2000, Türk Dili Kurumu Yayınları,
Ankara 2001, 382 s.

Dr. Reside GÜRSES
Türk Dil Kurumu Uzmanı

Türk Dil Kurumu tarafından ilk sayısı 1953 yılında çıkmaya başlayan **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten** adından da anlaşılacağı üzere yıllık olarak çıkmaya başlamıştır. **TDAY-Belleten**'de Türk dünyası, Türk dili ve Türk edebiyatı konularında; telif, tercüme, tanıtma ve haber niteliğinde pek çok yazı bulunmakta ve bulunmaya devam etmektedir. Alanında önemli bir boşluğu dolduran **TDAY-Belleten**, Türk dili ve edebiyatı üzerine araştırma yapanlar için vazgeçilmez temel başvuru kaynaklarından biri olarak yayın dünyasında yerini almış durumdadır, almaya da devam etmektedir.

Bilindiği üzere, yerinde ve zamanında ulaşan bilimsel araştırmalar, yeniden değer kazanarak başka araştırmalara ve çalışmalara zemin oluşturmaktadırlar. **TDAY-Belleten** de Türk dili alanında çok büyük hizmetler vererek bu alandaki büyük boşluğu doldurmaktadır. Biz bu yazımızda, **TDAY-Belleten 2000**'i kısaca tanıtmak istiyoruz.

TDAY-Belleten 2000, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü ile Türk İşbirliği Kalkınma Ajansı (TİKA)'nın, 23-28 Nisan 2000 tarihleri arasında, İstanbul'da düzenlenmiş olduğu ve sadece Türkiye'den değil, yurt dışından da pek çok bilim adamının katıldığı “*II. Milletler Arası*

Göktürk Anıtları ve Yazıtları Kollokyumu”nda sunulan kırksekiz bildirdiden otuz sekizini içermektedir.

Bu sayıdaki metinlerden İngilizce olarak sunulan bildirileri, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü çalışanlarından olan Abdullah Şen, Bulgarca olarak sunulan bildirileri Erol Çetin, Rusça olarak sunulan bildirileri de Rısbek Alimov Türkçeye çevirmişlerdir. Derginin resim, plân, klişe ve mizanpajı ise Yavuz Tiryaki tarafından yapılmıştır.

Türk dili ve tarihi açısından önemli bir yere sahip olan **Göktürk Yazıtlarını** çeşitli yönleriyle değerlendiren bildirilerin yer aldığı **TDAY-Belleten 2000**'deki otuz sekiz yazı hakkında kısaca bilgi verecek olursak dergideki yazılar, “Sunuş” ve “Makaleler” olmak üzere iki alt başlık altında toplanmıştır.

“*Sunuş*”ta, “*II. Milletler Arası Göktürk Anıtları ve Yazıtları Kollokyumu*”nun açış konuşmaları, “*Program*” ve “*Kapanış Paneli Konuşmaları*” bulunmaktadır. “*Sunuş*”ta açış konuşmaları aşağıdaki sırayla yer almıştır:

“*Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Osman Fikri Sertkaya'nın Açış Konuşması*”, “*Moğolistan Büyük Elçisi B. Altangerel'in Açış Konuşması ve Ulan Bator'daki Türkiye Büyük Elçisi M. Nuri Yıldırım'ın Açış Konuşması*”. Prof. Dr. Osman Fikri Sertkaya konuşmasında kollokyumun tarihi, Türkiye Moğolistan ilişkileri, **Göktürk Anıtlarının** durumu vb. hususlara kısaca değinmiştir. Moğolistan Büyük Elçisi B. Altangerel de konuşmasında “**Orhun Anıtlarını Koruma Projesi**” üzerinde kısaca durmuş ve Türkiye ve Moğolistan ilişkilerinden bahsetmiştir. Türkiye Büyük Elçisi M. Nuri Yıldırım konuşmasında Türk dili tarihinde önemli bir yeri olan **Orhun Anıtları** üzerinde kısaca durmuş ve kollokyumun bu alandaki çalışmalara katkı sağlayacağını belirtmiştir.

“*Sunuş*”ta daha sonra “*Program*” ve “*Kapanış Paneli Konuşmaları*”na yer verilmiştir.

“Kapanış Paneli Konuşmaları” başlığı altında ise; Prof. Dr. Osman Fikri Sertkaya, Prof. Dr. Hakkı Acun, Prof. Dr. Tofig Davutoğlu Melikov, Tsendiyn Battolga ve Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun’un kollogyumu değerlendiren konuşmaları bulunmaktadır.

Göktürk Yazıtlarını, dil, kültür, inanç vb. açılardan çok boyutlu olarak değerlendirildiği bildirileri içeren “*Makaleler*” bölümünde ise sırasıyla şu otuz sekiz bildiri yer almaktadır:

Bu bölümdeki birinci yazı Gani Abdurrahmanov’un. “*Eski Türkçe Yazıtlar ve Yazıtların Türk Lehçelerinin Şekillenmesindeki Rolü Üzerine*” başlıklı yazıda Eski Türk Yazıtlarının çağdaş Türk dilleriyle bağlantısının daha geniş bir şekilde araştırılması gerektiği ve Türk Cumhuriyetlerinin katılımıyla oluşacak bir bilimsel merkeze ihtiyaç olduğu gibi hususlar dile getirilmiştir.

İkinci yazı *Rısbek Alimov*’a ait. “*Kırgızistan’da yeni bulunan Runik harfli Eski Türk Yazıtları Hakkında Ön Bilgiler*” adlı yazıda yazar, Kırgızistan’ın Kök-say mevkiinde bulunan sekiz adet **Eski Türk Yazıtının**; metin, transkripsiyon ve çevirisi verilmektedir.

Üçüncü sırada, Cengiz Alyılmaz’ın “**Bilge Tonyukuk Yazıtları Üzerine Birkaç Düzeltme**” başlıklı yazısı yer alıyor. Bu yazıda yazar, **Bilge Tonyukuk Yazıtları** ile ilgili genel bir bilgi verdikten sonra bu metinde geçen bazı kelimelerin okunuşlarındaki yanlışlıklar üzerinde durmuş ve doğru şekillerini vermiştir. Yazının sonunda konuyla ilgili geniş bir bibliyografya bulunmaktadır.

Dördüncü yazı Chunagh Amartuvshin’in “*Batı Moğolistan’da Bulunan Eski Türk Anıtları*” başlığını taşıyor.

Bu yazıda, Batı Moğolistan’da bulunan anıtlar ve bu konuda daha önce yapılan çalışmalardan bahsedilmiştir. Daha sonra anıtlar yapıllarına göre

tam, kısmî ve taslak betimleme çerçevesinde üç alt başlıkta değerlendirilmiştir.

Beşinci yazı Abdullah Ateş’in. “*Jeofizik Yöntemlerin Arkeolojik Amaçlı Kullanımları için Bazı Örnekler*” başlıklı bu yazıda, arkeolojik malzemelerin öz direnç, manyetik, manyetik suseptibilite ve elektromanyetik ölçümler başta olmak üzere çeşitli jeofizik yöntemlerin araştırmalardaki özellikleri, fonksiyonları üzerinde durulmaktadır.

Bu yazının sonunda da bir bibliyografya bulunmaktadır.

Altıncı sırada İ. A. Baranov yer alıyor. “**Kırım’daki Hazar-Bolgar Anıtlarının İncelemenin Bazı Sonuçları**” başlıklı bu yazıda Kırım’daki **Hazar Bolgar Anıtlarının**, Hun birliğine ait Onogur, Kutrigur ve onlara akraba diğer Türk kabileleri hakkında bilgi edinmedeki rolü üzerinde durulmakta ve dönemle ilgili tarihî bilgi verilmektedir.

Yedinci yazı da İ. A. Baranov’un, “*Tavrika ve Dnepr Boyundaki İlk Türklerin Tengri İnancı Tapınakları*” başlıklı bu yazı Tavrika ve Dneper boyundaki Türklerin inancı ile ilgili bilgiler verilmektedir. Ağaç kültü, kurban kesimi vb. hususlar anıtlar ışığında ortaya konulmaktadır.

Bu yazının sonunda da bir kaynakça var.

Tsendiyn Battulga, “**Moğolistan’da Bulunan Göktürk Yazıtları**” başlıklı yazısı sekizinci sırada. Moğalistan’da, son on yıl içinde bulunan **Göktürk Yazıtları** (eski ve yeni yazıtlar) hakkında derli toplu bilgiler içeren bu yazının sonunda, bölgede bulunan yeni yazıtlara ait resimlere de yer verilmekte.

Dokuzuncu yazı, Dovdoyn Bayar’a ait. “**Moğolistan’daki Eski Türk Anıtlarının İncelenmesi ve Gelecekteki Amaçlar**” başlıklı yazıda, Moğalistan’daki anıtlar ve bunların korunmasıyla ilgili açıklamalar bulunmaktadır.

Onuncu sırada Lunsandorjiyn Bold'a ait "Orhun Yazısının Yeni Üç Anıtı Hakkında" başlıklı yazıda, "Orjuk Kayası'nın Yazısı", "Övörgün Türkçe Yazıları" ve "Gurvan Mandal'ın Türkçe Yazısı" olmak üzere üç yeni anıt hakkında fizikî yapıdan, transkripsiyon ve tercümeyle uzanan bilgiler verilmektedir.

Çetin Cumagulov, "Göktürk Harfli Yazutların Kırgızistan'daki Araştırılması, Muhafazası ve Bugünkü Durumu" başlıklı yazısı on birinci sırada. Bu yazıda, Kırgızistan'da bulunan anıtlarla ilgili araştırmalar, tarihî bakış açısıyla ele alınmaktadır.

Tayfun Çay'a, Ayhan Ceylan, İbrahim Yılmaz, İsmail Şanlıoğlu, Hakan Karabörk, Murat Yakar'ın birlikte hazırladıkları bu on ikinci yazı, "Göktürk Anıtlarında Jeodezik Çalışmalar" başlığını taşıyor. Bu yazı, **Orhun Anıtları** bölgesinin topografik harita üretimi ile ilgili teknik bilgiler içermektedir.

On üçüncü yazı, Yaşar Çoruhlu'ya ait. "Göktürk Sanatında Dinî Nitelikli Heykeller ve Tasvirler" başlıklı. Bu yazıda, Göktürk İmparatorluğu (552-745/753) döneminden kalma heykel ve resimler dinî açıdan değerlendirilmiştir. Söz konusu resimlerle ilgili liste ve kaynaklar, resim ve figürlere ait fotoğraflar da burada verilmiştir.

Mihaly Dobrovits'e ait on dördüncü yazı, Ongin Yazıtını Tahlile Bir Deneme" konulu. Bu yazıda, A-Shih-na ailesine mensup birinin adına 740 yılında dikilmiş olan **Ongin Anıtının** dünyü ve bugünü ile ilgili kısa bilgi verildikten sonra, bu anıt, yeniden anlamlandırılmaktadır.

On beşinci sırada, İsmail Doğan "Runik Yazının Gelişim Coğrafyası ve Yayılma Sahası" başlıklı yazısı var. Bu yazıda, "Sır, giz, esrar" anlamına gelen Runik yazının gelişimi, menşei, yayılım alanı vb. hususlar üzerinde durulmaktadır.

Lüdmına Donçeva-Petkova, "Ortaçağ Bulgaristan'ından Runik İşaretler ve Birleşmeler" başlıklı

yazı on altıncı sırada. Yazıda, Bulgar topraklarında bulunan ve tam olarak çözümlenmemiş olan Runik yazılar hakkında bilgi verilmektedir. Yazının sonunda "Bibliyografya" başlığı altında konuyla ilgili geniş bir kaynakça bulunmaktadır.

On yedinci sırada, İlhami Durmuş'un "Köl Tigin Külliyesi Kalıntıları ve Türk Kültür Çevresindeki Yeri" başlıklı yazısı bulunuyor. Köl Tigin Külliyesi hakkında bilgiler verildiği bu yazıda, söz konusu külliyenin; gerek yazılı belgeler, gerek arkeolojik materyaller ve gerekse antropolojik kaynaklar dolayısıyla Türk dili tarihi ve sanatı açısından önemli olduğu belirtilmektedir.

On sekizinci yazı, Ahmet B. Ercilasun'un, "L, N, R'den Sonra Niçin T?" başlığını taşıyan yazıda, belirli geçmiş zaman, ettirgen çatı eki -dur gibi bazı eklerin etimolojisi hakkında bilgi verilmektedir. Yazının sonunda konuyla ilgili kaynakça bulunmaktadır.

Ljubov Ermolenko'nun "Antropomorphe Steinskulpturen der Mittelalterlichen Nomaden in Eurasiens Steppen" adlı yazı on dokuzuncu sırada yer alıyor. Avrupa steplerinde bulunan anıtlar hakkında bilgi verilen bu yazının sonunda, geniş bir kaynakça yer almaktadır.

Sâdettin Gömeç'e ait yirminci yazı "Tonga Tigin'in Kimliği Üzerine" başlıklı. Bu yazıda, Türk tarihinde önemli şahsiyetlerde olan ve 714'li yıllarda yaşayan Tonga Tigin hakkında bilgiler bulunuyor.

Viktor G. Guzey, "Göktürk Yazısının Kendiliğinden Doğma (Otokton) Menşei Varsayımını Esaslandırılan Deliller" başlıklı yazı yirmi birinci sırada. Bu yazıda, Göktürk yazısının kendiliğinden doğduğuna ilişkin görüşler maddeler hâlinde sunulmaktadır.

Ünlü Japon Türkolog Toshio Hayashi'nin yazısı yirmi ikinci sırada. "Several Problems About The Turkic Stone Statues." İngilizce olan bu yazıda,

taş anıtlarla ilgili olarak; ne zaman, kim ne zamana kadar dikildiği hususlarıyla bu anıtlardaki çeşitlilik gibi konular genel bir değerlendirmeye tâbi tutulmaktadır. Yazının arkasında anıtlara ait çeşitli fotoğraflar bulunmaktadır. En sonda geniş bir bibliyografya var.

Stevlana Venelinova Kavrikova, “*Murfatlar ve Nad Sent Mikloş Yazıtının Paleografik Karakteristiği*” başlıklı yirmi üçüncü sıradaki yazı, “*Murfatlar*” ve “*Nad Sent Mikloş Yazıtı*” Palografik olarak değerlendirilmektedir. Konuyla ilgili bilgiler, tablolarla da desteklenmektedir.

Yirmi dördüncü sırada bulunan yazı, Daminsuren Khishigbajar’a ait, “*Köl Tigin Yazıtı Taş Anıtının Korunması*”. Bu yazıda **Köl Tigin Anıtı**’nın korunması ile ilgili olarak uygulanan teknikler hakkında bilgi verilmektedir.

Igor V. Kormişin’in yazısı yirmi beşinci sırada bulunuyor. “*Kuzey Tuva Ögök-Turan Vadisindeki Göktürk Anıtlarının Bazı Özellikleri*” başlıklı yazıda, Kuzey Tuva’da bulunan **Göktürk Yazıtları** metin olarak değerlendirilmektedir.

Yirmi altıncı sırada Tofig D. Melikli’nin “*Edebiyat Anıtı Olarak Eski Türk Yazıtları*” başlıklı yazısı var. Yazıda, **Göktürk Yazıtları** edebî açıdan değerlendirilmektedir.

Yirmi yedideki yazı, Viktor L. Mits ve Vadim V. Mayko’nun. “*VIII.-X. Yüzyıl Tavrika Türk Bulgarlarının Runik ve Damgavari İşaretleri Meselesi Üzerine*” başlıklı yazıda, Tavrika Türk Bulgarlarından kalma Runik damga ve işaretler hakkında bilgi verilmektedir. Ayrıca burada, Runik damga ve işaretlere ilişkin iki sayfa resim en sonda da bir kaynakça var.

Yirmi sekizdeki yazı, Tarashi Osawa’ya ait. “*Moğolistan’daki Eski Türk Anıt ve Yazıtlarının 1996-1998 Yılları Arasındaki Yeni İnceleme Sonuçları (Japon-Moğol Ortak Çalışmasının Ön Raporu Olarak)*” başlıklı yazı, açık müze kurma yolunda,

1996-1998’de Japon ve Moğol ortak çalışmasına ilişkin ön raporu içermektedir.

Yirmi dokuzdaki yazı Zunduy Oyunbileg’e ait, “*Orhun Vadisindeki Tarihi ve Kültürel Anıtların Şu Anki Durumu ve Gerçek Sorunları*” başlıklı yazı var. Bu yazıda, Orhun vadisindeki anıtların; doğa ve iklim, biyoloji ve insan etkenine bağlı olarak gösterdiği değişme ve bozulmalar üzerinde durulmaktadır.

Otuzuncu sırada Ebülfez Recebov’un yazısı var. “*Göktürk Dilinde Gelecek Zaman Anlayışının İfadesi*” başlıklı yazıda, zaman ifadeleri, ekleriyle birlikte verilmektedir. Yazının sonunda kısa bir kaynakça verilmektedir.

Otuz birinci sırada, Kasımcan Sadıkov’un bir yazısı var. “*Özbekistan’da bulunan Göktürk Harfi Yeni Metinler*” konulu yazıda Özbekistan’da çeşitli bölgelerde bulunan Göktürk harfli metinler fizikî özellikler yanında, içerik olarak da değerlendirilmektedir.

Otuz ikinci yazı Osman Fikri Sertkaya’ya ait. Suuci < Sugeci / (Bel) Yazıtı Ne Zaman Yazıldı? başlıklı yazı **Suuci Yazıtı**’nın yazılış tarihi üzerinde durulmakta ve bu yazıtların 780 yılını geçmemek üzere VIII. Yüzyılın İkinci yarısında yazılmış olduğu belirtilmektedir. Daha sonra, **Suuci Anıtı** Runik harfli, transkripsiyon ve tercüme olarak da verilmektedir. En sonra da bir kaynakça bulunmaktadır.

Otuz üçüncü sırada ise Osman Fikri Sertkaya ve Sartkocaulı Harcavbay’ın yazısı bulunuyor. “*Hayto-Tamir (Moğolistan)’dan Yeni Yazıtlar (Ön Neşir)*” başlıklı bu yazı, Hayto Tamir’de bulunan 21 yazıtın metin transkripsiyon ve tercüme olmak üzere ön neşirini içermektedir.

Otuz dörtte Ali İsa Şükürlü ve Elşen Şükürlü’nün “*Göktürk Yazıtlarında Eklerin İmlâ Kuralları*” adlı yazı bulunuyor. Bu yazıda, **Göktürk Yazıtlarında** eklerin imlâsı üzerinde durulmaktadır.

Otuz beşte İsenbike Togan'ın yazısı var. "Göktürklerle İlgili Çince Kaynaklarda Söylem: Chiu T'ang-shu'dan Örneklerle" Çin kaynaklarından Chiu T'ang-shu'nun tahî gerçekliği üzerinde durulmuştur. Yazının sonunda bir kaynakça yer almıştır.

Otuz altıda B. Tsogtbaatar'ın yazısı var. "Moğolistan Bölgesindeki Eski Türk Anıtları Çalışmaları Meselesi Üzerine" başlıklı bu yazıda, Moğolistan'daki taş yazıtlar, heykeller vb. unsurlar hakkında yürütülen çalışmalarla ilgili genel bilgi verilmektedir.

Otuz yedideki yazı F. Yıldız'a ait. "Dijital Fotogrametrisinin Arkeolojide Kullanılması ve Göktürk Anıtları Örneği" adlı yazı Fotogrametri ve Göktürk Yazıtlarında bu tekniğin kullanılması yönünde bilgiler içermektedir. Yazının sonunda, konuyla ilgili küçük bir kaynakça var.

Otuz sekizde ünlü Türkologlardan Peter Zieme'nin bir yazısı bulunuyor. "Runik Harfli Birkaç Pasaj Üzerine Kimi Yorum Önerileri" başlıklı yazıda, Runik harfli metinlerden seçme birkaç parça, okunup yeniden yorumlanmaktadır.

TDAY-Belleten 2000, bu hâliyle **Göktürk Yazıtlarının** çok boyutlu ve disiplinler arası düzlemlerle değerlendirildiği önemli bir kaynak eser niteliği göstermektedir.

Türk dili, Türk dünyası, Türk edebiyatı alanında bir çok yazıya kaynaklık eden **TDAY-Belleten**'e yılında çıkması ümidiyle yayın hayatında daha nice yıllar hizmet vermesini diliyoruz. TDAY-Belleten'in yayında olan 1999-2001 ve 2002 sayılarının da bir an önce çıkarak okuyucuyla buluşmasını temenni ediyoruz.

Dergiyi temin etmek için aşağıdaki adreslerden bilgi alınabilir. **Yazışma adresi ve telefonu:** Türk Dil Kurumu, Atatürk Bulvarı, 217 (06 680) Kavaklıdere/ANKARA, Telefon: (0312) 428 61 00.

Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Projesi Kapsamında

TÜRK DÜNYASI EDEBİYATÇILARI ANSİKLOPEDİSİ

1-2. Cilt
(A-ATATUĞ) – (ATATÜRK-Cüveyni, Atâ Melik)

(Ciltli)

A.K.M. Başkanlığı Yayını : 214
Kaynak Eserler Dizisi : 1

ÇIKTI

“Azerbaycan Minyatür An’aneleri”

Dr. Alev KÂHYA - BİRGÜL
Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

“Azerbaycan Çağdaş Sanatında Klasik
Minyatür An’anesi”, Yayınlanmamış Doktora tezi,

Hazırlayan: **Dildar Atmaca**
Azerbaycan Millî İlimler Akademisi,

Mimarlık ve Sanat Enstitüsü, 2002,
Bakü-Azerbaycan, Danışmanlar: **Prof. Dr. Rasim
Efendiyev** (Sanat Tarihçisi), **Dr. Ertekin
Salamzade** (Mimar, Sanat Tarihçisi).

Bu tezde araştırmacı Azerbaycan’da Tebriz Minyatür Sanatının oluşum ve gelişim aşamalarını kronolojik olarak tarihî, siyasî olayları ile birlikte dönem dönem anlatarak bu dönemlerde minyatür sanatının etkileşimlerini kültürel toplumsal açılarından ortaya koymaktadır.

Tez Rusça olara hazırlanmış, Türkçe’ye de çevrilmiştir. Dildar Atmaca’nın bana tezin dili ve anlatımı konusundaki yardımlarıyla size tezi tanıtmaya çalışacağım.

Sovyet Döneminde Azerbaycan sanatında an’anelerden uzaklaştırılma dönemi yaşatılmış. “Sovyet gerçekçiliği” olarak tanımlanan kavram çerçevesinde sanatçılar, millî köklere dayanan geleneklerinden uzak kalmışlardır. Azerbaycan bağımsızlığına kavuştuktan sonra, millî an’ane geriye dönüş aşaması geçirmiştir. Özellikle tasviri ve dekoratif sanatta an’aneye geri dönüş önem kazanmıştır.

Tasviri sanatta minyatür tarzının etkisi büyük olmuştur. Çünkü minyatür göçebe ve yerleşik kültürleri birleştiren bir tarz olarak özünde tarihî gerçekleri yaşatır. Minyatürün sanatta rolü onun estetik ve felsefi taraflarıyla sınırlı kalmıyor. Bir milletin tarihini, mitolojisini, felsefesini en iyi tanımlayan ve tanıtan, bir misyonu olan sanat tarzıdır.

Azerbaycan sanatında minyatür konusunda bilimsel araştırmalar 1950’lerin sonu 1960’ların başında başlatılmış, özellikle de bu konuda uğraşan sanat tarihçileri A.V. Salamzade, R.S. Efendiyev, K. Kerimov, A.Y. Kaziyev tarafından araştırılmıştır. Genellikle 16. asır minyatürleri araştırma konusu olmuştur. 13, 14, 15. yüzyıllara kadar bu konuyla ilgili ayrıntılı araştırmalar yapılmamıştır. Sadece bu dönemi kapsayan 1999’larda yapılmış bir tez çalışması C. Hasanzade tarafından geniş olarak ele alınmış ve yayınlanmıştır. K. Kerimov tarafından ise, 16. yüzyılı anlatan **Sultan Muhammed ve O’nun Okulu** adlı kitabından geniş bilgi alabiliyoruz. Daha sonra 14., 15. yüzyılları kapsayan ortak bir çalışma olan **Azerbaycan Sanatı** adı altında Azerice yayınlanan, birinci cildi 1977’de, ikinci cildi ise 1992’de yayınlanan çalışma gelmektedir. Bu ortak çalışma, 13., 14. asırlar minyatür sanatı ile Tebriz Gazvin okulunun oluşum dönemlerini kapsamaktadır. Bu çalışmalardan hareketle Tezi tanımlayacak olursak;

I. Bölüm: “Azerbaycan Resim Sanatında Klasik Tebriz Minyatürünün An’anesi” (Burada minyatürler incelenmiştir) başlığını taşır.

II.Bölüm: “1920-60 Yıllarında Azerbaycan Sanatında Klasik Tebriz Minyatürünün Muhafazası ve Gelişimi” (iki bölümden oluşmaktadır. Bu dönemdeki anlayışı açıklama Sovyetleşme döneminden an’anelere dönüş, ilk kıvılcımlar)

1)“1920-1940 Yıllarında Minyatür An’anesi”

2)“1950-1960 Yıllarında Minyatür An’anenin Gelişimi”.

III.Bölüm: “1970-1990 Yıllarında Azerbaycan Sanatında Klasik Minyatür An’anesi”

1)“1970-1990 Yılları Ressamlarının Minyatür An’anisini Yorumları” (Arayışları yeni tarzların oluşumu dönemi)

2)“1970-1990 Yıllarında Grafik, Dekoratif Sanatta, Minyatür An’anenin Etkisi”.

Tez şu açılardan ele alınarak incelenmiştir.

1. Tezin aktüelliği (önemi),
2. Araştırılma durumu (Literatür taraması, kimler tarafından araştırıldı),
3. Hedefler ve amaçlar,

4. Araştırma metodolojisi (araştırmacıların yaklaşımı)

5. Tezin ilmî değeri ve yeniliği, orijinalliyi

6. Pratik değeri (yararlı tarafı)

7. Konuyla ilgili yayınlanan makaleler ve savunmanın yapıldığı yer hakkında bilgi.

8. Tezin içeriği (giriş, üç bölüm, sonuç, kaynakça, fotoğraf bölümü; 188 sayfa+200 sayfa fotoğraf).

Giriş Bölümü:

Giriş Bölümü, konunun önemi, amaçlar ve araştırmacının bakış açısı izah ediliyor. Bu zamana kadar konuyla ilgili yayınlanan kaynaklar ve araştırmacıların konuya yaklaşımları incelenmektedir.

Birinci Bölüm:

Bu bölümde XIV-XVII. Asırlar minyatür sanatının incelenmesi ve tanımlanması anlatılmaktadır.

Birinci bölümün asıl amacı,

1) Klasik Tebriz (Azeri) minyatürünün genel estetik dilinin ortaya çıkarılıp, onun kitap süslemesinde önemli yerini vurgulamaktır,

2) XVI. Asır minyatürde çiçeklenme dönemi olarak bilinen dönemin ressamlarının sanat anlayışlarını incelemektir. Onların resimde kullandığı sembollerin anlamlarını araştırmak ve çağdaş sanat için bu sembollerin önemini göstermek,

Bu bölümde minyatür an'anesinin oluşumunda önemli yeri olan farklı tarzların etkisi izlenilir. Bu önemli bir unsurdur. Farklı kültürlerin minyatür oluşumunda rolünü vurgulamak ve bu kültürlerin etkisini göstermek çok büyük önem taşır.

Minyatür sanatına intikal eden farklı kültürlerden tarzlar:

1)Bağdat-Mezopotamya Etkisi: XIII. asrın birinci yarısı Selçuklu dönemi minyatürlerini kapsamaktadır. Elyazma **Verga ve Gülşah**.

2) Çin Etkisi: Moğolların Yakın Doğu ve Çin'i işgal etmelerinden sonra Azerbaycan'a gelmeleri ile görülen Çin etkisidir. **Menafi al-Hayvan** (1297-99), New York, Morgan Kütüphanesi.

3) **Camii et-Tavarih** (Kral Asya Birliği, Londra). **Büyük Tebriz Şahnamesi (Demot Şahnamesi)** (1330-40). Artık minyatür, etkilerden kurtulup, kendi tarzını oluşturuyor.

Azeri ünlü araştırmacı K. Kerimov Tebriz Okulu'nu "Ana Okul" olarak adlandırmıştır. Tebriz okulunun kendi tarzının oluşumu, Yakın ve Doğu okullarının da (XV-XVI. yy.) tarzının oluşum ve gelişiminde etkili olarak karşılıklı etkileşime girmiştir.

Minyatür okulunun çiçeklenme dönemi Azerbaycan'ın yöneticileri Şah İsmail Hetai döneminde olmuştur. Araştırmacı, bu dönemi ve Sultan Muhammed okulunu ve bu okula mensup diğer minyatür yapan ressamın yaklaşımını inceliyor. Sultan Muhammed, bu dönemin en önemli ressam ve Tebriz okulunun kurucusudur. Bu arada konuyla ilgili L. Gumilov'un araştırmaları inceleniyor. **Şah-name** (1520-30, Amerika, özel koleksiyon), **Hemse** (Nizami, 1539-43, Britanya müzesi, Londra). Bu minyatürlerde Sefevi döneminde oluşmuş minyatür tarzı gözlenmektedir.

Sultan Muhammed **Keyumersin Krallığı, Zohhagin İdamı, Şah-name** (1520-30), **Muhammed Peygamberin Miraca Yükselişi, Hüsrev ve Yıkanan Şirin, Hemse**'den (1539-43 yılları arası) konulu minyatürler incelenmektedir.

Bu çalışmada, Tebriz tarzının Kuzey Hindistan ve Türkiye'ye intikalinden bahsediliyor. Tebriz (Azeri) ustaların (Tahmasib I, Şah İsmailin oğlu) bu bölgelerde okullar kurması ile ilgili bilgiler veriliyor.

Araştırmacı, XVI-XVII. asırlarda minyatürün artık elyazma süslemesinden uzaklaşarak, ayrı özgür bir tarz oluşturduğundan bahsederek (Muhammedi, Sadık Beg, Afşar), XX. Asır Portre (Kadjar) dönemi ve tarzı oluşumundan ve Mirza Kadım İrevani, Mir Movsum, Nevvab'ın çalışmalarını incelenmektedir.

İkinci Bölüm:

Bu bölümde araştırmacının tezinde, 1920-1960'lı yıllar Azerbaycan sanatında klasik minyatür an'anesinin etkisi gözlenmektedir. Sanat Edebiyatında Sovyetleşme dönemi olarak tanınan dönemde, ressamların büyük cesareti sergileniyor. An'aneler asla unutulamaz, onlar bir şekilde ortaya çıkıyordu. Bu dönemin üstad ressamları an'aneyi az da olsa yaşatmaya çalışıyor. A. Azimzade, G. Halıkov, E. Gadjiyev, M. Abdullayev, M. Rahmanzade gibi ressamlar eserlerinde eski köklerine sevgi ve bağlılıklarını sergiliyorlar.

Bu isimler sadece eski klasik eserler için yapılmış minyatürleri yenilik katmadan aynen aktarıyor, kopya ediyorlardı. Rejimin getirdiği kurallar, an'aneyi yaşatmaya müsaade etmiyordu. Araştırmacı bu dönem ressamların kendilerini gösterdikleri Firdevsi'nin 1000 Yıllığı, Nizami'nin 800 Yıllığı gibi birçok törenler ile bu dönemde ressamların yaptığı (orijinalinden kopya edilmiş) çalışmalarından bahsetmektedir.

1950-1960'lı yıllardaki bu tarzda çalışan önemli isimler ise, K. Kazımzade, T. Narimanbekov, M. Rahmanzade, M. Abdullayev, O. Sadıhzade, E. Şahtahtinskaya'dır. Bu dönemde arayışlar, denemeler, ilk adımlar başlar. Büyük monumental, dekoratif panolar, duvar üzerine mozaikler, resimler yapılırlar.

Üçüncü Bölüm:

Bu bölümde araştırmacı, 1970-1990 yıllarını incelemiştir. Klasik minyatürün tüm çağdaş sanat alanlarına intikali sergilenmektedir. Minyatür an'anesi, resim, dekoratif el sanatı, özellikle seramik, gobelen, heykel ve tiyatro-dekorasyonunda kullanılır. Burada araştırmacı, Avrupa sanatçılarının Doğu kültüründen, sanatından etkilendiğini mukayese ile ortaya çıkarmaktadır (A. Matış, V. Kandinskiy). Bu da Doğu kültürünün büyüklüğünü göstermektedir.

Çalışmada, Sattar Bahlulzade, Rasim Babayev, Toğrul Narimanbekov, Elcin Aslanov,

Geyyur Yunusov, Mirdjavad Dgavadov gibi çağdaş Azerbaycan ressamlarının çalışmaları inceleniyor. Araştırmacı, arayışları, an'aneye dönüşün başarılı örneklerini göstermektedir. Minyatür sanatı bu ressamların yorumlarında yeni boyutlar kazanıyor. Cesur deneyler, stilize edilmiş çizimleri oluşturuyor, minyatür yeni boyut kazanıyor ve çağdaş minyatür tarzı oluşuyor.

Adalet Bayramov (seramik), Gobelen F. Guseynov, E. İbrahimov (halı), E. Mikailov gibi isimler sanatının usta temsilcileridir.

Sonuç bölümünde:

Araştırmacı, tezin sonuç bölümünde, klasik minyatür sanatının ve an'anesinin günümüz sanatındaki yerini vurgulamaktadır.

Bu gün çağdaş sanatçılar tablolarında köklü kültürümüzü ve tarihimizi en iyi şekilde yansıtan minyatür an'anesini yaşatarak sanat anlayışına farklı bir boyut ve zenginlik kazandırmış oluyorlar.

Bu tez konusu sanat tarihi alanı için büyük değer taşımaktadır. Araştırmacı konuyla ilgili bir çok kaynak ve materyal taramıştır. Konuyla ilgili olarak bilimsel dergilerde yayınlanmış on kişisel makalesi ve kapsamlı olarak hazırlanmış fotoğraf albümü bulunmaktadır. Sovyet döneminin etkisinden kurtulup kendi öz, milli an'anelerine dönüşün coşkulu izlerini yansıtan bu kapsamlı, hacimli doktora tez çalışması Azerbaycan sanatı için çok önemlidir. Kültürü, tarihi, politik olayları, toplumsal olayları ortaya koyarak, bu unsurları ihtiva eden sanatı ve sanatsal oluşumu ve gelişimi çalışmasında konu olarak ele alan ve işleyen Dildar Atmaca'nın tezini hem kendi ülkesi, hem Türk dünyası hem de tüm dünyanın ilgisini çekecek değerli bir çalışma olarak görüyor, bu büyük emek, zaman ve para harcanarak hazırlanan başarılı çalışmayı alana kazandıran arkadaşımızı kutluyor ve ileriki çalışmalarında başarılarının devamını dileyerek, çalışmasını ilgililere takdim ediyoruz.

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yerel Dergiciliğe Gönül Verenleri Bolu'da Buluşurdu

Dr. Azize AKTAS-YASA

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

Songül BOYBEYİ

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı 7-8 Haziran 2002 tarihlerinde Abant İzzet Baysal Üniversitesi işbirliği ile gerçekleştirdiği Bilgi Şöleni'nde bu kez farklı bir konuyu masaya yatırdı. **Kültür Hayatımızda Yerel Dergiler ve Yerel Dergi Yayımcılığı.**

Türk kültürünü çeşitli yönleriyle, bir bütünlük içinde ve doğru olarak tanıtmayı ilmi bir görev sayan Atatürk Kültür Merkezi'nin bu bilgi şölenini yaparken amacı; kültürümüzü besleyen, tanıtan, yeni kuşaklara aktaran, hatta yerel tarihlerin yazılmasına önemli katkılar sağlayan, her biri gelecek için birer malzeme olan, ama bütün bunlara karşılık binbir zorluk içerisinde çıkartılmaya ve yaşatılmaya çalışılan yerel dergilerin kültür hayatımızdaki yerini ve önemini ortaya koymak ve konuya dikkat çekmektir.

Bu işe gönülünü, emeğini, zamanını ve sermayesini koyan, aydın olan ve aydınlıkları ile çevreyi ışıklandırmaya çalışan insanların sesine kulak vermek, bu sesi ilgililere iletmek ve ortaya konulan sorunlara çözüm yolları, aramak, çözüme ulaşmak için somut adımlar atmak da elbette bu şölenin hedefleri arasında idi.

Konuyu derinlemesine, çok yönlü ve katılımlı bir toplantıda ele almak, bir bilgi şölenine dönüştürmek fikri "Uluslar Arası 9. Hazar Şiir Akşamları" etkinlikleri çerçevesinde 28 Eylül 2001 tarihinde gerçekleştirilen "Kültür Hayatımızda Dergiler ve Dergi Yayımcılığı" konulu panelin ardından ortaya çıktı. Atatürk Yüksek Kurumu Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural 2002 yılı Mayıs ayında Atatürk Kültür Merkezi'nin ev sahipliği ile Ankara'da "Geçmişten Günümüze Kültür Hayatımızda Dergiler ve Sorunları" konulu bir sempozyumun sözünü vermişti.

2002 yılı başında Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı görevini kendisinden devr alan Prof. Dr. Taciser Onuk aynı heyecan ve hassasiyet ile, Anadolu'da dergi çıkarmaya ve yaşatmaya çalışanlar tarafından büyük bir ilgi ile karşılanan, hatta müjde olarak kabul edilen bu sözü, bu değerli fikri hayata geçirerek dergi sahibinden, genel yayın yönetmenine yazı işleri müdüründen il temsilcilerine kadar konu ile ilgili pek çok kişinin bir araya gelmesini, bir bilim kurumunun şemsiyesi altında buluşmalarını sağladı.

Bilgi Şöleni'nin Prof. Dr. Taciser Onuk başkanlığında, Yüksek Kurum Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Yaşar Akbıyık, Türk Dil Kurumu Başkanı Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın, HAGEM Eski Genel Müdürü Nail Tan, Atatürk Kültür Merkezi Genel Sekreteri İmran Baba, Uzmanlar Dr. Azize Aktaş Yasa, Songül Boybeyi ve Ömer Çakır'dan oluşan Düzenleme Kurulu yaptığı toplantılarda Bilgi Şölenine konuşmacı veya tartışmacı olarak davet edilecek dergileri belirlemeyi bir takım kriterlere bağladı.

Bu dergiler, arkasında resmi ya da yarı resmi kuruluşlar olmayan, herhangi bir belediye, vakıf veya dernek tarafından çıkartılmayan, yani kendi imkânları ile okuyucusuyla buluşan: buluşturan ve buluşanların çabasıyla yaşatılmaya çalışılan yerel dergiler olmalıydı. Ankara, İstanbul ve İzmir'den yayın hayatına katılan dergiler de listenin dışında tutuldu.

Özellikle kültür edebiyat ve sanat konulu yerel dergilerin davet edilmesine karar verildi. Bilgi şöleninde ele alınacak konu başlıkları; yerel dergilerin kültür hayatımızdaki yeri ve işlevi, bu dergilerde Türkçe kullanımı, söz konusu dergilerin çıkarılmasını sağlayan sosyal ve kültürel etkenler, bilim-sanat-edebiyat dergileri ve siyaset ilişkileri, yerel dergilerin akademik hayat içindeki yeri, ekonomik güçlükler, mevzuat ile ilgili problemler, yayın ilkeleri, teknolojik imkanlar ve sorunları, basım-dağıtım ve ulaşım teknolojisi ile Türk Dergiciler Birliğinin kurulması olarak belirlendi.

Rektör Prof. Dr. Yaşar Akbıyık'ın evsahipliğini üstlenme önerisi ile toplantının Abant İzzet Baysal Üniversitesi Gölköy Kampüsü'nde yapılması kararlaştırıldı.

Ancak başkanımız Prof. Onuk'un açış konuşmasında bir durum tespiti olarak da özellikle vurguladığı gibi yerel dergilere ulaşmak gerçekten zor oldu. Milli Kütüphane'de bulunan dergiler tek tek tarandığı halde yerel dergilerin sadece bir kısmına ulaşılabilmmişti. Başkanımızın deyişiyle kimisinin son sayısı yayınlanmış, bazılarının adres ve telefon numaraları değişmiş, diğerlerinin ise bir nüshası bile raflara konulmamıştı. Kütüphaneler Genel Müdürlüğü, Adnan Ötügen Kütüphanesi, TBMM Kütüphanesi ve Cebeci İl Halk Kütüphanelerinde de ne yazık ki istenilen cevap alınamamıştı. Son çare olarak il kültür müdürlüklerine yazılar yazıldı ve onların aracılığı ile diğer bazı yerel dergilere ulaşıldı.

Prof. Onuk'un konuşmasında dile getirdiği yaşanan bu zorluklar, yerel dergi konusunun ne kadar sahipsiz olduğunu gösterdiği gibi Derleme Kanununun da yeterince uygulanmadığını ortaya koyuyordu. Bütün bu uğraşların sonunda Bilgi Şölenimize Türkiye'nin çeşitli illerinde çıkartılan 37 yerel dergi katıldı. Bunlar içinde Muş'da filiz veren "Siya" Dergisi'nden, Antalya'dan yayın hayatına katılan "Bahçe" dergisine, Hakkari'de çıkan "Berçelan"dan, Dikili'de yaşatılmaya çalışılan "Dikili Ekin"e kadar pekçok dergi yer alıyordu. Ayrıca Bursa, Konya, Merzifon, Söke, Artvin, Manisa, Elazığ, Kayseri, Giresun, Sivas, Antalya, Bayburt, Mersin, Trabzon, Tokat, Edirne, Zonguldak, Bolu, Denizli, Osmaniye ve Edirne'den yani ülkemizin dört bir yanından ses veren yerel dergilerin temsilci-

leri bildiri ile veya tartışmacı olarak bilgi şölenimize katkıda bulunacak, bugün içinde bulunan durumu ortaya koyacak çözüm yolları arayacaklardı.

37 yerel derginin davet edildiği 31 bildirinin sunulduğu, 18 dergi temsilcisinin de tartışmacı olarak katıldığı Bilgi Şöleni 7 Haziran 2002 Cuma günü Abant İzzet Baysal Üniversitesi Gölköy Kampüsü Pembe Salonu'nda başladı.

Açılıшта Prof. Dr. Taciser Onuk, Prof. Dr. Sadık Tural, Prof. Dr. Yaşar Akbıyık ve Bolu Valisi Mehmet Ali Türker söz aldı. Yine açılıшта Atatürk Kültür Merkezi'nce gerçekleştirilen ve halı-kilim sanatımızı konu alan Kısa Metrajlı Amatör Belgesel Film yarışması ödülleri verildi.

Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Prof. Dr. Taciser Onuk açık konuşmasında Anadolu'da kültür edebiyat ve sanatla uğraşan, bu işe gönül veren dergicileri bir bilim yuvası altında buluşturmanın zorluğundan söz ederek. "*Dergiler Kültür Hayatımızı, besleyen, üzerinde söylenecek sözlerin bitmediği, düşüncelerin yansımadır. Kültürün her alanında katkıda bulunurlar*" dedi. Onuk, konuşmasında Kültür Bakanlığı, Kütüphaneler Genel Müdürlüğü ve Posta İşletmeleri Genel Müdürlüğü arasında abonelik ve gönderme giderlerinin çözümü için bir çalışma başlatıldığını belirterek Türk Dergiciler Birliği'nin oluşması içinde gerekli temellerin atılacağı inancını taşıdığını ifade etti. Ardından söz alan Prof. Dr. Sadık Tural da konuşmasında Devletlerin varlıklarını ve bağımsızlıklarını sürdürebilmeleri için kalem sahiplerinin bağımsızlıklarını koruyabilmelerinin önemine dikkat çekerek "*Yazdıklarımızı okuyup hissedenler sizi bulur. Kimin kavanozunda bir par-mak bal varsa arılar Bağdat'tan gelir. Yarınlarda ne olacak? Şiiriniz yoksa siz yoksunuz. Edebiyatınız yoksa siz yoksunuz. Zenginlik lâfla değil yürekle olur. Rüzgâra hergün gülümseyen bayrak gibi, ülkenin her yerinde dergilerini dalgalandıran insanlar bugün burada İzzet Baysal'ı selâmlıyorlar. Türkçe varsa Türkçe'nin dalgalandığı bu dergiler varsa kültür varlıklarımız yaygınlaşarak gelecek kuşaklara taşınacaktır*" dedi. Misafiri olduğumuz üniversitenin kurucusu İzzet Baysal'ın hizmetlerine de değinen Prof. Dr. Tural "*Zenginlerin insaftı ve akli varsa, o coğrafya da vatan mührü yaşar. İzzet Baysal'a şükranım, minnetim burada*

başlıyor. Bundan sonrada; İzzet Baysal Üniversitesi bayrağını bütün güzellikleriyle devam ettirmek isteyen dostum Yaşar Akbıyık'ın bu bayrağı daha yukarıya çıkarmak için elinden geleni yapacağına eminiz" diyerek sözlerine devam etti.

İzzet Baysal Üniversitesi'nin Şubat ayında atanan ve hedeflerinden biri de üniversiteyi kültür amaçlı kongreler merkezi haline getirmek olan genç Rektörü Prof. Dr. Yaşar Akbıyık ise, konuklardan il ve ilçelerine döndüklerinde İzzet Baysal'dan söz etmelerini istedi "Kültürümüzün temelini oluşturan üniversiteyi kuran rahmetli İzzet Baysal, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde sizlerin kalemiyle tanıtılacaktır. Gittiğiniz zaman bizi değil, İzzet Baysal'ı anlatın. Uşak'a, Bayburt'a, Bingöl'e ki, İzzet Baysallar çoğalsın. Onun yarattığı bu Üniversitede 15 bin öğrenci eğitim görüyor" diyerek, aslında toplantıya katılan bütün konukların kampa adım attıkları, bırakılan büyük eseri gördükleri andan itibaren gönüllerinden geçenlere, temennilerine tercüman oldu. Umarız İzzet Baysallar çoğalsın. Kendisini rahmet ve minnetle anıyoruz.

Açılış oturumunun son konuşmasını yapan Vali Mehmet Ali Türker'de arşivciliğin önemine değinerek 81 ilimizin de kendilerine özgü kültürel dergilerinin olması gerektiğine dikkat çekti.

Bilgi Şöleni bildirimlerinden ilki Prof. Dr. Nazım Hikmet Polat'ın "Yerel Dergicilik Tarihine Kısa Bir Bakış" başlığı altında sunduğu bildiri idi. Konuya giriş yapan bu bildirin ardından birinci ve ikinci oturumlarda yerel dergiciliğin genel durumunu ortaya koyan, kültür hayatımızdaki yeri ve işlevini konu alan, bildirimler sunuldu. Diğer iki oturumun bildirimlerinin konuları ise daha çok yerel dergilerle bağlantılı olarak kendi dergilerinin tanıtılması ve Türk Dergiciler Birliğinin kurulması üzerine idi.

"Kültür Hayatımızda Yerel Dergiler ve Yerel Dergi Yayıncılığı Bilgi Şöleni"ne katılan dergiler şunlar oldu :

Akatalpa (Bursa), Anamas (Beyşehir - Konya), Bahçe (Antalya), Bedestan (Merzifon- Amasya), Berçelan (Hakkari), Beşparmak (Söke - Aydın), Bizim Atabarı (Artvin), Bizim Ece (Salihli-

Manisa), Bizim Külliye (Elazığ), Bursa Defteri (Bursa), Çağrı (Ankara), Çemen (Kayseri), Çınar (Giresun), Dikili Ekin (Dikili-İzmir), Divriği Harman (Divriği - Sivas), Erciyes (Kayseri), Gediz (Manisa), Gölova Postası (Gölova-Sivas), Güneyde Kültür (Antakya), Haber 69 (Bayburt), İçel Sanat Kulübü (Mersin), İmaj (Ankara), Kıyı (Trabzon), Kuvayı Milliye (Seyhan - Adana), Kümbet (Tokat), Maki (Mersin), Ozan Ağacı (Edirne), Pusula (Zonguldak), Redif (Bolu), Sazıyla Sözüyle Bolu Bilim Sanat ve Kültür Araştırmaları Dergisi (Bolu), Siya (Muş), Yatağan (Denizli), Yesevi Dergisi (Ankara), Türklük Bilimi Araştırmaları (Niğde), Yeni Ses (Osmaniye), Yöre (Edirne) Yüce Erek (Ankara).

Bu bilgi şöleninde farklı bir yöntem belirlenerek birinci ve ikinci gün programlarının bir kısmı tartışmaya ayrıldı. Bu bölümde şölenimize tartışmacı olarak katılan dergi temsilcileri söz aldı ve bildirilerde dile getirilen görüşler desteklendi veya farklı sorular dile getirildi. İkinci günün sonunda okunan ortak bildiri ile yerel dergilerin problemlerini çözmek konusunda önemli bir adım da atılmış oldu. Toplantıda alınan kararların gerçekleştirilebilmesi için kapanış oturumunda verilen bir önerge ile "Anadolu Kültür Edebiyat Dergicileri Birliği'nin kurulması, Bilgi Şölenine katılan bütün üyelerin kurucu üye olarak kabul edilmesi ve kurucular arasından Fatih Akbaba, Nezaket Özdemir, Mehmet Tekin, Ziya Ögütçen ve Nazım Payam'dan meydana gelen beş kişilik yürütme kurulunun oluşturulması kararı kabul edildi. Kapanış oturumunda Ahmet Yesevi Üniversitesi Rektör Yardımcısı Prof. Dr. Mümin Köksoy'un değerlendirme konuşmasından sonra, Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürü Aydın Sezgin söz aldı. Dergicilere basın kartı verilmesi, yerel dergicilerin bir Federasyon altında toplanmaları konularında önemli ve beklenen bilgileri veren Sezgin'in ardından sözü Prof. Dr. Sadık Tural aldı. Kapanış oturumunun son konuşğu Devlet Bakanı Dr. Reşat Doğru idi. Konuşmasında özellikle Türk Dünyası dergicilerini de kucaklayan bir birliğin kurulması dileğini belirten Dr. Reşat Doğru'nun konuşmasından sonra katılımcılara berat takdimi ile Bilgi Şöleni programı sona erdi.

Katılımcılar tarafından büyük bir heyecan ile karşılanan, onlara yalnız olmadıklarını, sorularını çözmek için Devletin önemli bir kurumunun Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığının arkalarında olduğunu hissettiren, güven veren bir Bilgi Şöleninin bilimsel programı da böylece tamamlandı.

Abant İzzet Baysal Üniversitesinin orman içindeki kampüsünde, kuş sesleri ve harika tabiat eşliğinde, başta Rektör Prof. Dr. Yaşar Akbıyık olmak üzere üniversitedeki dostlarımızın sıcak ev sahipliğinde, bütün katılımcıların hafızalarında hoş bir anı olarak kalacak bilgi şölenimiz yedi göller gezisi ile son buldu.

Katılımcılara verdikleri sözlerin gerçekleşebilmesi için, atılan adımların takipçisi olacaklarını tahüt eden Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, sarı basın kartı ile ilgi görüşmelere başlayarak, birlik kurma çalışmasının adımlarını atarak verdiği sözün gereklerini yerine getirmeye devam ediyor.

Bilgi Şöleni sonunda hazırlanan ortak bildiri ise şöyledir:

Kültür Hayatımızda Yerel Dergiler ve Yerel Dergi Yayıncılığı Bilgi Şöleni Ortak Bildirisi

Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığınca 07-08 Haziran 2002 tarihleri arasında Abant İzzet Baysal Üniversitesi Gölköy Kampüsünde "Kültür Hayatımızda Yerel Dergiler ve Yerel Dergi Yayıncılığı" konulu bir bilgi şöleni düzenlenmiştir.

Büyük güçlükler içinde çıkartılmaya ve yaşatılmaya çalışılan yerel dergilerin kültür hayatımızdaki yerini ve önemini belirlemek, sorunlarını ortaya koymak ve bu sorunlara çözüm yolları aramak üzere gerçekleştirilen bilgi şöleninde sunulan bildiriler ve yapılan tartışmalar ışığında aşağıdaki maddeler üzerinde durulması konusunda görüş birliğine varılmıştır.

1- *İlgili kurum ve kuruluşların (Kültür Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı vd.) maddi ve manevi destek bağlamında yerel dergiciliğin abonelik, ulaşım, dağıtım, sergileme ve teşvik türünden problemlerinin giderilmesinde aktif bir rol üstlenmeleri,*

2- *Dergilerin ilgili yerlere ve abonelere ulaştırılabilmesi konusunda, PTT'nin yasal bir prosedür çerçevesinde dergicilerin maddi yükünü hafifletici bir program uygulaması,*

3- *Haberalma, arşiv oluşturabilme vb. türden yayıncılık alanında karşılaşılan güçlüklerin giderilebilmesi doğrultusunda yerel dergi mensuplarının basın kartı edinebilmesi için yasal düzenlemelerin yapılması,*

4- *Yerel dergiciliğe ilişkin temel ölçütlerin (yayın ilkeleri) Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Kültür Bakanlığı vb. kurumlar tarafından oluşturulacak bir komisyon tarafından belirlenmesi,*

5- *Yerel dergilerin dizin, envanter, arşivleme ve birbirleriyle iletişim problemlerinin giderilebilmesi amacıyla internet ortamından yararlanılarak bir site oluşturulması,*

6- *Yerel dergiciliğin ulusal kültüre katkıları bağlamında, bu dergilerin tespiti, envanterlenmesi ve arşivlenmesi konusunda akademik düzeyde (Yüksek Lisans-Doktora tezleri) araştırmaların gerçekleştirilmesi,*

7- *Yerel dergilerin reklamcılık sektöründen maddi kaynak oluşturabilmeleri için yasal düzenlemelere gidilmesi, konuları karara bağlanmıştır.*

8- *Toplantıda alınan kararların gerçekleştirilebilmesi için kapanış oturumunda verilen bir önerge ile "Anadolu Kültür Edebiyat Dergicileri Birliği"nin kurulması, bilgi şölenine katılan bütün üyelerin kurucu üye olarak kabul edilmesi ve kurucular arasından Fatih Akbaba, Nezaket Özdemir, Ziya Öğütçen, Nazım Payam ve Mehmet Tekin'den meydana gelen beş kişilik yürütme kurulunun oluşturulması kararı kabul edilmiştir.*

Türk Dil Kurumu

Yetmiş Yaşında

Dr. Reside GÜRSES

Türk Dil Kurumu Uzmanı

Atatürk'ün koruyucu ve kurucu başkanlığında 12 Temmuz 1932'de kurulan Türk Dil Kurumu 70 yaşında, Türk Dil Kurumunun Kuruluşunun yetmişinci yıl dönümü kutlamaları 11 Temmuz 2002 Perşembe günü gerçekleştirildi. 70. Yıldönümü kutlamaları çerçevesinde Anıtkabir'de yapılan ilk törene; Devlet Bakanı Reşat Doğru, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural, TDK Başkanı Prof. Dr. Şükrü Halük Akalın, Türk Tarih Kurumu Başkanı Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu, eski üyeler ve Türk Dil Kurumu, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu personeli katıldı. Heyete başkanlık eden Devlet Bakanı Doğru, Atatürk'ün kabrine çelenk koyup saygı duruşunda bulunduktan sonra Anıtkabir Özel Defteri'ni imzaladı ve deftere şunları yazdı: *"Aziz Atatürk, Kurucu olduğunuz Türk Dil Kurumunun 70. kuruluş yıl dönümünde manevi huzurundayız. Türk Dil Kurumu, senin ilkelerin ve görüşlerin doğrultusunda çalışmalarını bugün de ilk günkü coşku ve istekle sürdürmektedir. Milli bütünlüğümüzün sağlanmasında ve korunmasında, ana dilimiz Türkçe'ye verdiğiniz önem ve bu konudaki ilkelerin, bize, daima ışık tutmaktadır. Emanetin emin ellerdedir. Ruhun şad olsun"*.

Devlet Bakanı Reşat Doğru ve beraberindekiler daha sonra Türk Dil Kurumu'na geldi ve Türk Dil Kurumu'nda yapılan tören saygı duruşu ve İstiklal Marşı'nın okunmasıyla başladı. Atatürk'ün dille ilgili düşüncelerini görüntüleyen "Sinevizyon"la devam eden tören, Türk Dil Kurumu Başkanı Prof. Dr. Şükrü Halük Akalın, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural ve Devlet Bakanı Reşat Doğru tarafından yapılan açış konuşmalarıyla devam etti.

Türk Dil Kurumu Başkanı Prof. Dr. Şükrü Halük Akalın, konuşmasında, Türk Dil Kurumunun kuruluşu ve çalışmaları hakkında bilgiler verdi.

Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural konuşmasında dili toplumlara ayakta tutan bir omurgaya benzetti ve Türkçenin 2000 milyon konuşmasıyla dünya dilleri arasında yedinci sırada yer aldığını belirtti.

Devlet Bakanı Reşat Doğru, kültürün aktarıcısı olan dilin bir ülkenin vazgeçilmez unsurlarından biri olduğunu söyledi ve eser sayısı 800'u aşan Türk Dil Kurumu'nun Atatürk'ün çizdiği yolda çalışmalarının sürdürdüğünü belirtti. Türk Dil Kurumunun Türkçe Sözlük'ü internet ortamına aktarmış olmasının, dilimiz açısından önemli bir gelişme olduğunu ifade etti.

Açış konuşmalarından sonra Türk Dil Kurumu ödül törenine geçildi. Karaman Valisi Ali Akan ile Karaman Belediye Başkanı Halil İbrahim Gülcan'a, ayrıca Türk Dil Kurumunun internetteki sayfalarının geliştirilmesinde gösterdikleri gayret ve özveri dolayısıyla Çukurova Üniversitesinden Prof. Dr. Yusuf Ünlü ve Dr. Sait Kandırmaz'a birer onurluk (plaket) verildi. Karaman Vali Yardımcıları; Şerafettin Tuğ, Mehmet Usta, Meftun Dalli, Ahmet Okur ve Dr. Sait Aşkın'a Karaman İş Kültür Müdürü Gülsen Kayserilioğlu ile Karaman Valiliği Basın ve Halkla İlişkiler Müdür Hulusi Öztürk'e birer teşekkür belgesi verildi.

Ödül dağıtım töreninin ardından, "Güncel Türkçe Sözlük", TDK'nın www.tdk.gov.tr. Adresindeki internet sayfasında kullanıma açıldı.

Daha sonra sırasıyla Prof. Dr. Hamza Zülfikar ve Prof. Dr. Zeynep Korkmaz birer konuşma yaptılar. Prof. Dr. Hamza Zülfikar "Atatürk'ün Harf İnkılabı ve Dil İnkılapları İçindeki Yerine Bir Bakış" konulu konuşmasında harf inkılabının önemi ve gerekliliği üzerinde durdu. Prof. Dr. Zeynep Korkmaz ise "Anılarda Türk Dil Kurumu ve Gelişme Süreçleri" konulu konuşmasında Türk Dil Kurumu üyesi olduğu 1940'lı yıllardan 1983'e kadar olan süreci anlattı. Bu dönemde Türk Dil Kurumu'nda yapılanlara anıları çerçevesinde ışık tuttu. O günlerde yaşadıklarını dinleyicilerle paylaştı.

Türk Dil Kurumuna bu vesileyle daha nice 70 yıllar diliyoruz.

Ahilik Kültürü Haftası Merkez Yürütme Kurulu Toplantısı Kayseri’de Yapıldı

Dr. Alev KÂHYA-BİRGÜL

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

Yaklaşık 10 yıldır Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanlığı adına kurumumuzu temsilen katıldığım ve bugüne kadar toplantıları Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü binasında yapılan, Ahilik Kültürü Haftası Merkez Yürütme Kurulu HAGEM daire başkanı Ahmet Çakır’ın öncülüğünde, Ahilik Kültürü Haftası Kutlama Yönetmeliği çerçevesinde 2002 yılında gerçekleştirilecek faaliyetleri görüşmek üzere 12 Temmuz 2002’de Kayseri’de toplandı.

Ovaları, bağları, yaylaları ve ünlü Erciyes dağı ile Kayseri tarih kokan güzel bir ilimiz. Şehirdeki tarihî yapılardan ve müzelerinde sergilenen kalıntı ve buluntulardan bu ilin köklü bir tarihe sahip olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Türk kültüründe oldukça önemli bir konuma sahip Kayseri, aynı zamanda bir Selçuklu şehridir. Selçuklular döneminde yaşadığı bilinen Ahî Evran bu ilde karısı Fatma Hanım’la birlikte konaklamış, hatta ikâmet etmiş. Bunu gösteren yapılardan biri olan Ahi Evran Zaviyesi, Kayserililer tarafından onarılarak Esnaf ve Sanatkar Müzesi haline getirilmiş. Türkiye’nin ilk Ahilik müzesinin açılışı Ekim ayında yapılacak olan bu binada Ahilik Kültürü Haftası Merkez Yürütme Kurulu toplantısının yapılması da güne ayrı bir anlam katmıştır.

Yaklaşık 18 kurum ve kuruluş temsilcisinin katıldığı açılışının basına açık olduğu toplantıda İl Kültür Müdürü Sayın Şükrü Efe, Kayseri Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliği Yönetim Kurulu Başkanı Sayın Mustafa Alan, Kayseri Ticaret Odası Yönetim Kurulu Başkan Vekili Sayın Ahmet Erkan, Kayseri Ticaret Borsası Yönetim Kurulu Başkan Vekili Adnan Aydın ve Kayseri Büyükşehir Belediyesi Genel Sekreteri Mustafa Yalçın, İl Turizm Müdürü Sayın İsmet Toymuş’un konuşmaları ve Vali Yardımcısı Sayın Nurettin Güven’in mesajının verilmesinin ardından toplantı gündemi basına kapalı olarak görüşmeye açıldı. Açılıştaki konuşan bugünün Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliği Yönetim Kurulu Başkanı dünün Kethüda’sı Sayın Mustafa Alan, Anadolu’nun Türkleşmesinde, ticaret yollarının oluşturulmasında ve Kayseri’de kurulan mahalleler, camiler, zaviyeler, türbeler, kervansaraylar, pazarlar ve yolların Ahilik ile geliştiğini belirterek, buradan gelip geçen yolcuların, gariplerin doyup, barındığı, güvenliğinin sağlandığı zaviyelerin geçmişteki önemini vurgulayarak, Ahi Evran’m mesleği olan debbahlığın (dericiliğin) da yaşatıldığından bahsetmiştir.

Daha sonra toplantıda 2.Uluslararası Ahilik Sempozyumu’nun Kayseri’de yapılması tavsiye kararı oybirliği ile alındı.

Ahiliğin ruhuna uygun olarak, başta HAGEM olmak üzere, Kayseri Valiliği, İl Kültür Müdürlüğü, Kayseri Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliği, Kayseri Ticaret Odası, Kayseri Ticaret Borsası, Kayseri Büyükşehir Belediyesi, İl Turizm Müdürlüğü’nün işbirliği ile gösterilen misafirperverliğe ve emeği geçen herkese teşekkür ediyor; eline, diline, beline sahip, kapısı, sofrası, eli açık Kayseri esnaf, sanatkâr ve tüccarına helâl kazançlarının bereketli olmasını diliyoruz.

TÜRK DÜNYASI ORTAK EDEBİYATI

TÜRK DÜNYASI
EDEBİYATÇILARI
ANSİKLOPEDİSİ

CİLT

1

A- ATATUĞ

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
BAŞKANLIĞI YAYINLARI

TÜRK DÜNYASI ORTAK EDEBİYATI

TÜRK DÜNYASI
EDEBİYAT
TARİHİ

CİLT

1

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
BAŞKANLIĞI YAYINLARI

TÜRK DÜNYASI ORTAK EDEBİYATI

TÜRK DÜNYASI
EDEBİYAT
METİNLERİ
ANTOLOJİSİ

CİLT

1

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
BAŞKANLIĞI YAYINLARI

